

Ardahan Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı
Türk Halk Edebiyatı

AZERBAYCAN MASALLARINDA KAHRAMANLAR

Derya YILDIZ

Dr. Öğr. Üyesi Fatih ŞAYHAN

Yüksek Lisans

Ardahan, 2020

AZERBAYCAN MASALLARINDA KAHRAMANLAR

Derya YILDIZ

Dr. Öğr. Üyesi Fatih ŞAYHAN

Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı

Türk Halk Edebiyatı

Yüksek Lisans

Ardahan, 2020

KABUL VE ONAY

Derya Yıldız tarafından hazırlanan ‘‘Azerbaycan Masallarında Kahramanlar’’ başlıklı bu çalışma, 19.02.2020 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Adem BALKAYA (Başkan)

Dr. Öğr. Üyesi Fatih şAYHAN (Danışman)

Doç. Dr. Levent KÜÇÜK

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Doç. Dr. Berkay DİNÇER

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Ardahan Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / Ardahan Üniversitesi Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

...../...../.....

Derya Yıldız

¹“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

(1) Madde 6. 1. Lisansüstü tezle ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

(3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında zgn olduğunu, Tez Danışmanının **Dr. Öğr. Üyesi Fatih şAYHAN** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Derya YILDIZ

ÖZET

YILDIZ, Derya. *Azerbaycan Masallarında Kahramanlar*, Yüksek Lisans, Ardahan. 2020.

Masal, olağanüstü bir şekilde biçimlenmiş, renkli ve büyümlü hayal dünyasıyla ahlaki değerleri, geleceğı ve en önemlisi gerçeğı dolaylı yollardan asıl muhatabı olan çocuklara aktaran, onları eğitip gerçek hayatın karmaşasına hazırlayan sözlü anlatı türüdür. Masallar toplumun her kesimine hitap etse de asıl hitap ettiğı kesim çocuklardır. Sözlü anlatı türlerinin başında gelen masal türü için geçmişten günümüze birçok şey söylenmiş ve yazılmıştır. Masallar içinde bulunduğı toplum hakkında bilgi veren türdür. Bu çalışmada öncelikle masal kavramı üzerinde durulmuştur. Halk edebiyatı alanında çalışma yapmış önemli yazarların masal türüyle ilgili tanımlamalarına yer verilmiştir. Sırayla masalın biçim özellikleri, içerik özellikleri, masalın kökeni, ortaya çıkışı ve yayılışı hakkında Türk ve Dünya edebiyatlarından bilgiler verilmiştir. Azerbaycan edebiyatı, masal anlatma geleneğı, masal türleri hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra Hanefi Zeynallı tarafından derlenip bir araya getirilerek oluşturulan, beş cilt halinde yayımlanan Azerbaycan Nağılları adlı beş kitapta bulunan toplam 165 masal incelenmiştir. Masallarda yer alan masal kahramanları tek tek tespit edilmiştir. Tespit edilen masal kahramanları insanlar, olağanüstü varlıklar ve hayvanlar olmak üzere üç genel başlık altında sınıflandırılmıştır. Çalışmanın sonunda incelenen 165 masalda insanlar, olağanüstü varlıklar ve hayvanlar belirlenmiş, genel başlıkların alt başlıklarına göre sınıflandırılmıştır.

Anahtar Sözcükler

Masal, Masal Kahramanları, Azerbaycan Masalları, Hanefi Zeynallı

ABSTRACT

YILDIZ, Derya. *Heroes in Azerbaijan Tales*, Master's Thesis, Ardahan, 2020

The fair tale is form of verbal narrative that transmits the moral values, the future and most importantly the truth to the children who are indirectly addressed to the children who are indirectly addressed and prepares them for the chaos of real life. Although fair tales appeal to all segments of the society, the real address is children. Many things have been said and written from the past to the present for the tale genre, which is one of the leading oral narrative genres. Tales are the kind that gives information about the society in which they live. In this is emphasized. The definitions of the tales of the important writers who have worked in the field of folk literature are given. In turn, informations about the form features, content features, origin, emergence and spread of the tale are given from Turkish and World literatures. The information is given about the tradition of telling stories in Azerbaijan. Afterwards, a total of 165 tales in five books named The Tales of Azerbaijan which is published in five volumes that compiled and collected by Hanefi Zeynalli were examined. The heroes in the tales have been identified one by one. The identified tale heroes were classified under three general headings as humans, extraordinary beings and animals. At the end of the study, humans, extraordinary beings and animals were identified and classified according to the subtitles of general titles in the 165 tales.

Keywords

Tale, Tale Heroes, The tales of Azerbaijan, Hanefi Zeynalli.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	
ETİK BEYAN.....	
ÖZET	5
ABSTRACT.....	6
İÇİNDEKİLER	7
ÖN SÖZ	10
GİRİŞ	11
1. Azerbaycan Edebiyatında Masal Türü Ve Masallarla İlgili Çalışmalar	11
2. Türk Edebiyatında Masal Türü Ve Masallarla İlgili Çalışmalar	15
1. BÖLÜM	27
MASAL	27
1.1. Masal Türünün Tanımı	27
1.2. Masalların Biçim ve İçerik Özellikleri	29
1.3. Masalların Kökeni ve Yayılışı.....	31
1.4. Masalların fonksiyonları	32
1.5. Masalların Kaynakları	33
1.5.1. Tarih Öncesi Görüş/Mitoloji Okulu	34
1.5.2. Tarihi Görüş/Hindoloji Okulu.....	34
1.5.3. Etnografik Görüş/Antropoloji Okulu	35
1.6. Masalların Tasnifleri	35
1.7. Azerbaycan Masalları Hakkında Genel Bilgi.....	37
1.8. Azerbaycan Masallarının Özellikleri	38
1.9. Azerbaycan Masallarının Türleri.....	40
1.9.1. Hayvan Masalları	42
1.9.2. Sihirli Masallar.....	43
1.9.3. Sosyal Hayata Dair Masallar.....	44
2. BÖLÜM	45
AZERBAYCAN MASALLARINDA KAHRAMANLAR.....	45
2.1. İnsanlar	45
2.1.1. Yöneticiler.....	45
2.1.1.1. Padişahlar	46
2.1.1.2. Vezirler.....	57
2.1.2. Halk Tabakasına Mensup Olanlar	61
2.1.2.1. Bazı Tipler.....	61

2.1.2.1.1.	Keloğlan.....	61
2.1.2.1.2.	Dilenci.....	65
2.1.2.1.3.	Derviş.....	66
2.1.2.2.	Zenginler ve Yoksullar.....	70
2.1.2.3.	Aile Fertleri ve Akrabalar	70
2.1.2.3.1.	Karı koca.....	70
2.1.2.3.2.	Baba	73
2.1.2.3.3.	Anne.....	74
2.1.2.3.4.	Oğullar	77
2.1.2.3.5.	Kızlar.....	82
2.1.2.3.6.	Erkek ve Kız Kardeş	85
2.1.2.3.7.	Hala	87
2.1.2.3.8.	Dayı.....	87
2.1.2.3.9.	Yenge	88
2.1.2.4.	Meslek Sahipleri	89
2.1.2.4.1.	Avcı.....	89
2.1.2.4.2.	Çiftçi	92
2.1.2.4.3.	Çoban	93
2.1.2.4.4.	Tüccar.....	95
2.1.2.4.5.	Balıkçı	98
2.1.2.4.6.	Oduncu	99
2.1.2.4.7.	Remmal (Falcı)	99
2.1.2.4.8.	Terzi	100
2.1.2.4.9.	Aşçı	100
2.1.2.4.10.	Bahçıvan.....	101
2.2.	Olağanüstü Varlıklar	102
2.2.1.	Dev	103
2.2.2.	Don Değiştirme (Kılık Değiştirme)	110
2.3.	Hayvanlar	113
2.3.1.	Ehli hayvanlar	113
2.3.1.1.	At.....	113
2.3.1.2.	Deve	116
2.3.1.3.	İnek	116
2.3.1.4.	Koç.....	116
2.3.1.5.	Köpek.....	117

2.3.1.6.	Kedi.....	117
2.3.2.	Vahşi Hayvanlar.....	118
2.3.2.1.	Tilki.....	118
2.3.2.2.	Ayı.....	119
2.3.2.3.	Aslan	120
2.3.2.4.	Ceylan	120
2.3.2.5.	Kurt	121
2.3.2.6.	Yılan.....	122
2.3.2.7.	Koyun.....	124
2.3.2.8.	Ejderha	124
2.3.2.9.	Maymun	127
2.3.3.	Kuşlar	128
2.3.3.1.	Güvercin.....	128
2.3.3.2.	Simurg.....	129
2.3.3.3.	Bülbül.....	131
2.3.3.4.	Kaz	131
2.3.3.5.	Zümrüdüanka Kuşu.....	132
2.4.	Masal Kahramanlarının Görüntü Düzeyleri.....	135
	SONUÇ	161
	KAYNAKÇA.....	163
	ÖZGEÇMİŞ.....	167

ÖN SÖZ

Masallar halk edebiyatı anlatı türlerinin en yaygın olanlarından biridir. Masalların konusu, tasnifi, genel masal kavramlarıyla ilgili olarak birçok çalışmaya ulaşabilmekteyiz. Türk edebiyatında Azerbaycan edebiyatıyla ve ürünleriyle ilgili olarak Türkiye’de çalışmalar yapılmaktadır. Biz de buna ek olarak yüksek lisans tezimizde Azerbaycan masalları üzerine bir çalışma yaptık.

Bu çalışmanın konusu masal kahramanlarının sınıflandırılmasından yola çıkılarak Hanefi Zeynallı tarafından derlenerek bir araya getirilen Azerbaycan Nağılları adlı beş ciltten oluşan içinde toplam 165 masalın yer aldığı kitabın incelenmesidir. Azerbaycan masallarının incelenmesi yapılırken İbrahim Dilek’in “Altay Masalları” adlı kitabında yer alan masal kahramanlarının sınıflandırılması esas alınmıştır. Yüksek lisans çalışmamız girişi ile birlikte dört bölümden oluşmaktadır.

Çalışmamızın birinci bölümde masal nedir, masalların biçim ve içerik özellikleri, masalların kökeni ve yayılışı, masalların fonksiyonları, masalların tasnifleri konuları ve masallar hakkında yapılan çalışmalar hakkında etraflıca bilgi verilmiştir.

Çalışmamızın ikinci bölümde Azerbaycan edebiyatı, Azerbaycan masalları hakkında genel bilgi, Azerbaycan masallarının özellikleri, Azerbaycan masallarının türleri hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir.

Çalışmamızın üçüncü bölümde önce masal kahramanları sınıflandırılmasına göre masal kahramanları hakkında bilgi verilmiş, daha sonra incelenen Azerbaycan masallarının her bir masal kahramanlarına göre sınıflandırılmıştır.

Çalışmam boyunca benden her anlamda bilgi ve desteğini esirgemeyen, tez danışmanım sayın Dr. Öğr. Üyesi Fatih ŞAYHAN’a en içten teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak beni büyüterek bu günlere gelmemi sağlayan anneme ve babama, her zaman yanımda olan kardeşlerime özellikle benden hiçbir zaman desteğini esirgemeyen kardeşim Deniz MAHİM’e, iyi bir hayat arkadaşı olan eşim Taner YILDIZ’a teşekkür ederim.

Derya YILDIZ

Ardahan-2020

GİRİŞ

Masal, olağanüstü bir şekilde biçimlenmiş, renkli ve büyümlü hayal dünyasıyla ahlaki değerleri, geleceğı ve en önemlisi gerçeğı dolaylı yollardan asıl muhatabı olan çocuklara aktaran, onları eğitip gerçek hayatın karmaşasına hazırlayan sözlü anlatı türüdür.

Masallar tüm dünyada önemli bir yere sahiptir. Sözlü anlatı türleri arasında en yaygın türlerden olan masallar tüm milletler için ayrı bir öneme sahiptir. Masallar bize toplumun geçmişten geleceğı dair bütün sosyal ve kültürel değerlerini sunar. Azerbaycan milleti için de masalların değeri ayrıdır. Biz bu çalışmamıza başlarken amacımız Azerbaycan milletine ait olan masalları kahramanları açısından inceleyip tanıtmaktır.

Azerbaycan milletin edebi ürünleri hakkında araştırma yapılması Sovyetler Birliğı döneminde daha çok önem kazanmıştır. Özellikle de günümüzde bu çalışmalar çeşitli halkbilimciler tarafından yaygınlaştırılmıştır.

Yüksek lisans tezinde Azerbaycan masallarını İbrahim Dilek'in "Altay Masalları" adlı kitabında yer vermiş olduğı masal kahramanlarına göre inceleyip sınıflandırma çalışmasını yaptık. Masal kahramanları türlerine göre ayırıp her birini ana başlık ve alt başlık altında sınıflandırdık.

1. Azerbaycan Edebiyatında Masal Türü Ve Masallarla İlgili Çalışmalar

Azerbaycan halk edebiyatının yaygın anlatı türlerinden biri masallardır. Azerbaycan folklorunda masal türü nağıl olarak adlandırılır. Halk arasında genellikle fıkra, destan gibi sözcükler yerine nağıl kelimesi kullanılır. Çoğunlukla "âşık bir nağıl danış", "Molla Nasreddin'den bir nağıl söyleyin" ifadeleri kullanılır. (Veliyev, 1985, s. 246).

Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügatinde masal kelimesi nağıl olarak yer alır: "Genellikle efsanevi, fantastik güçlerin iştirakiyle cereyan eden uydurma hadiseler ve şahıslar hakkında hikâye, rivayet (şifahi halk yaratıcılığının bir nevi)" şeklinde tanımlanmaktadır. (Orucof, 1996, s. 328).

Nağıl kelimesiyle ilgili geçen aynı kelime grupları: " nağıl kimi: aslında olmayan, uydurma hayali bir şey hakkında", "nağılbaz: masal anlatmayı veya masal dinlemeyi çok seven insan", "nağılcı: 1. Çok masal bilen ve onları maharetle anlatmayı beceren, 2. Çok konuşan, boş boğaz, uydurmacı" şeklinde yer almıştır" (Orucof, 1996, s. 328).

Azerbaycan yazar ve araştırmacılar nağıl (masal) türü ile ilgili birçok tanım yapmışlardır. Bunlardan bazıları şu şekildedir:

“R. M. Eliyev masal hakkında “nağıl bir ömür bir yaşantıdır, her defa nağıl okuduğumda masallaşan hayatları yeniden yaşarım.” derken masalların hayatında ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır” (Eliyev, 1992, s. 3).

Türlerden rivayet, karaveli, latife, bazı muhabbet destanlar efsane ve esatir de çoğu zaman masal grubuna dâhil edilmiştir. Bu türler masala benzer, ancak bu türlerin masaldan farkları mutlaklıdır. Uzun süre masal grubuna dâhil edilen türlerden biri de rivayettir. Rivayetler tarihte meydana gelmiş hadiselerdir. Bütün epik türler içerisinde masallar kendi özelliklerine göre hususileşir. Y. V. Çemenzeminli’ye göre “nağıllardan esas cihet hakkın nahak üzerinde galebesinden ibarettir.” (Efendiyev, 1981, s. 112).

P. Efendiyev masal hakkında: “Eşya ve tabiat hadiselerinin canlandırılması, insanlara mahsus hususiyet ve keyfiyetlerin eşya ve hayvanlar üzerine çevrilmesi, toplumda ve tabiatla çok basit görünen hadiselerin fantastik şekle konulması, fevkalade hadiselerle kaynayıp karıştırılması, geleceğe ait münasebet, bahşiş hoş ehval-i ruhiyye, geniş epik türlerin macera ve mürekkebb hadiselerin bolluğu masallarda mevcut olan hususiyetlerdir.” Şeklinde tanım yapar (Efendiyev, 1981, s. 112).

M. Hüseyin Tehmasip; “Masallardaki her söz, her epizot hakikatle efsanenin tefekkürle tahayyülün, sevinçle kederin, gülünç olanla facianın birbirine karıştığı hikmet halitası; ışığın karanlık, adaletin haksızlık, hayatın ölüm, Hürmüzd’ün Ehrimen üzerinde galebe çalmasıdır” (Tehmasip, 1960, s. 10) şeklinde masal türünü tanımlamaktadır.

“Azerbaycan masallarının muntazam ve ilmi şekilde toplanması, neşri, incelenmesi ve başka dillere tercüme faaliyeti 19. yy.’da başlamıştır. İlk masal, 1825’te “Polyarnaya Zıvezda” (Kutup Yıldızı) başlığıyla neşredilmiştir. Kim tarafından derlendiği bilinmeyen bu masalı Rusçaya İ. Senkovski tercüme etmiştir. Bundan sonra 1852’de “Ludyam Verit Nelziya” (İnsanlara Güvenmek Olmaz) başlıklı bir Azerbaycan masalı da “Kavkaz” gazetesinde yayınlanmıştır. Daha sonra birçok aydın ve öğretmen SMOMPK dergisinin çeşitli sayılarında yazılar yayınlanmış, diğer taraftan şifahi edebiyatın muhtelif türlerinden örnekler toplayıp kitapçıklar halinde bastırmışlardır. Bunlardan Reşid Efendiyev’in “Uşag Bağçası” (1889) ve “Besiretü’l-Etfal” (1890), F. Köçerli’nin “Balalara Hediye” (1912), Y.V. Çemenzeminli’nin “Melik Memmed” (1912), H.

Hasanzade'nin "Tlknn Nağılı" (1914), Gence ğretmenlerinden C. Cuvarlı ve Y. Efendiyev'in "Parahcan" (1915) adlı kitapçıklarını sayabiliriz" (Köktürk, 1996, s. 20-21). Asıl masalların toplanması geniş şekilde 20. asrın ortalarında Sovyet hâkimiyeti yıllarında olmuştur. "Azerbaycan Tetkik ve Tetebbe Cemiyeti"nin çalışmaları ile birçok masal toplanıp yayınlanmıştır. E. Sbhanverdihanov, J. V. emenzeminli, H. Zeynallı, H. Elizade, F. Babayev, tarafından birçok sayıda masal toplanmıştır. "Azerbaycan Türk Nağılları" (1935 Rus dilinde), H. Elizade'nin "Azerbaycan El Edebiyatı" (1929), "Dastanlar ve Nağıllar" (1937) adlı kitaplardaki örnekler kaydedilmiştir. 1930'lu yıllarda M. H. Tehmasib, E. Ahundov, sonraki yıllarda H. Seyidov masalların toplanmasıyla ilgilenmiştir" (Efendiyev, 1981, s. 114).

"Azerbaycan masalları ile ilgili diğer iki çalışma ise 1961-1964 yılları arasında Azerbaycan SSR EA neşriyatı tarafından beş cilt olarak Bakü'de neşredilen "Azerbaycan Nağılları", Güney Azerbaycan'da Samed Behrengi ve Behruz Dehgani'nin Farsça neşrettikleri iki ciltlik "Efsanehaye Azerbaycan" (Azerbaycan Nağılları) adlı eserler masallarla ilgili çalışmalardandır" (Tantekin, 2004, s. 3).

"R.M. Eliyev "Azerbaycan Nağıllarında Mifik Görüşler" adlı 1992'de yayınlanan kitabında Azerbaycan masallarında bulunan mit, totemizm, güneşe bağlı inançlar, mitik inançlardan bahsetmektedir" (Eliyev, 1992).

"Hatemi Tantekin "Sehrli Nağılların Ongon ve Esatiri Suretleri" adlı 2004 yılında ıkarımış olduğu kitabında sihirli masallardan ve sihirli masallardaki motiflerden bahsetmektedir" (Tantekin, 2004).

"Ehliman Ahundov ve Nureddin Seyidov tarafından yazılan "Azerbaycan Nağılları" adlı kitapta da 36 tane masal bulunmaktadır.²² Azerbaycan folklorcularından H. Zeynallı, Dede Korkud dergisinin 2006/3 sayısında "Nağıllarımızı Ne Cr Toplamalı" adlı makalesinde, masalların toplanması, toplama kuralları, kaynak kişiler, dikkat edilmesi gereken noktaları belirtmiştir. Ayrıca H. Zeynallı Bakü'de "GliGahgah" adlı masalı derlemiştir" (Korkud, 2006, s. 174-175).

Türkiye'de azerbaycan masalları ile ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda azerbyacan masalları birçok yönüyle ele alınıp incelenmiştir.

Azerbaycan masalları ile ilgili yazılan makaleler:

Kadriye Türkan'a ait "Azeri Masallarında Av Kültürü ve Av Anlayışı" isimli makalesinde Azerbaycan masallarında yer alan av motifine masallardan alıntılar yapılarak yer verilmiştir (Türkan, 2008).

Sedat Adıgüzel "Bazı Azerbaycan Masallarında Yarış ve Rakabet Örnekleri" adlı makalesinde seçtiği altı Azerbaycan masalını inceleyerek bunlardaki yarış ve rakabet konusunu işlemiştir (Adıgüzel, 2010).

Reza Khalily "Azerbaycan Masallarında Şah Abbas'ın Tebdil-i Kıyafetleri" adlı makalesinde masallarda yer alan kılık değiştirme motifini ele almıştır. Şah Abbas'ın masallarda kılık değiştirme sebeplerini incelemiştir (Khalily, 2012).

Türkan Kodal "Güney Azerbaycanlı Yazar Samed Behrengi'nin Hikâye ve Masal Dünyası" adlı makalesinde Azerbaycan çocuk edebiyatının önde gelen simalarından biri olan Samed Behrengi'nin hayatıyla ilgili bilgi verip, eserlerinin arasında yer alan masalların temalarını incelemiştir (Gözütok, 2008).

Mehmet Ali Yolcu "Azerbaycan Masallarında Formeller Ve Formel Unsurlar" adlı makalesinde çeşitli Azerbaycan masallarında yer alan başlangıç ve bitiş formellerini ele alarak masallardan örnekler vererek incelemiştir (Yolcu, 2011).

Türkiye'de Azerbaycan masalları ile ilgili hazırlanan yüksek lisans ve doktora tezleri: Ege Üniversitesi'nde Gülcan Gülmez tarafından hazırlanan "Güney Azerbaycan Erdebil Bölgesindeki Türk Halk Masalları" adlı yüksek lisans tezinde genel olarak masal kavramı hakkında bilgi verildikten sonra, Güney Azerbaycan hakkında bilgi verilerek, Erdebil masallarının epizot ve motif yapısı hakkında bilgi verilmiştir (Gülmez, 2008).

Atatürk Üniversitesi'nde Aliye Aydın tarafından hazırlanan Azerbaycan Masalları-2-Üzerine Bir Araştırma adlı yüksek lisans tezinde Azerbaycan Türklerinde masal türüne masal türüyle ilgili yapılmış çalışmalara, masalların tasnifine Propp metodu hakkında bilgi vererek seçtiği kırk üç Azerbaycan masalını bu metotla inceleyerek çıkan sonuçlara yer vermiştir (Aydın, 2008).

Şahin Köktürk tarafından hazırlanan "Azerbaycan Ve Türkiyeden Derlenmiş Masalları Karşılaştırma Denemesi" adlı doktora tezinde masal türüne, masal türünün diğer türlerle olan ilişkisine, masallarla ilgili yapılan çalışmalara, Azerbaycan masallarının tasnif ve tahliline yer vermiştir (Köktürk, 1996).

Nedim Bakırcı tarafından hazırlanan "Türk Dünyası Coğrafyasında Tespit Edilmiş Hayvan Masalları Üzerine Bir İnceleme" adlı doktora tezinde Türkiye dışı Türklerdeki

masalların tasniflerine özellikle Azerbaycan masallarının tasnifine genişçe yer vermiştir (Bakırcı, 2004).

Nevşehir Üniversitesi'nde Sermin Yumuşak tarafından hazırlanan “Azerbaycan Masallarının Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Aktarma Sorunları” adlı yüksek lisans tezinde masal türü ile ilgili bilgi verildikten sonra Türkiye’de ve Azerbaycan’da masal türü ile ilgili yapılan çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir. Seçilen on Azerbaycan masalı Türkiye Türkçesine aktarılmış ve bu aktarılma sırasında karşılaşılan sorunlar ele alınmıştır. Ayrıca çalışmanın sonucunda atasözleri ve deyimler sözlüğü, dizin, atasözleri ve deyimler dizini çalışmalarında yer verilmiştir (Yumuşak, 2013).

Burada belirttiğimiz çalışmalara ek olarak Azerbaycan masalları ile ilgili yazılmış iki çalışma daha mevcut bulunmaktadır.¹

2. Türk Edebiyatında Masal Türü Ve Masallarla İlgili Çalışmalar

Sözlü anlatı türleri arasında üzerinde en çok çalışma yapılan türlerin başında masallar gelir diyebiliriz.

Türk masalları üzerine çalışma yapan ilk yabancı araştırmacı Otto Spies denilebilir. Otto Spies, “Türkische Marchen” (1967) isimli eserinin “Sonsöz” başlıklı kısmında türk masalları ile ilgili yapılan çalışmalar hakkında bilgi vermiştir.

Ülkemizde edebi tür olarak masallar hakkında birçok akademisyen ve yazar çalışmalar yapmıştır: “Türk masalları üzerine son dönemde yapılan çalışmalara bakılacak olursa burada Pertev Naili Boratav, Mehmet Tuğrul, Saim Sakaoglu Bilge Seyidoğlu ve Umay Günay’ın çalışmaları öncelikle kaydedilmelidir. Bu ilk çalışmalar içinde A. Aarne ve S. Thompson’ın dünya masallarını konu alan ve Türk masallarına uluslararası bilim terminolojisi ile yaklaşan ilk önemli eser olarak Eberhard-Boratav kataloğu kaydedilmelidir” (Öcal, 2011, s. 154). Masalla ilgili yapılan çalışmalar dünya edebiyatında da geniş alana yayılmıştır. Birçok ülkede masal türü artık edebi tür olarak ilgi ve değer görmeye başlamıştır.

¹ Birdal, Alikadir, Kuzey Azerbaycan Masalları Üzerine Bir Değerlendirme, (Danışman: Prof Dr Bilge Seyidoğlu), Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004.
Hafizoğlu, Elif Berrak, Azerbaycan Masalları Üzerine Bir Araştırma (Masalların Propp Metoduyla İncelenmesi), (Danışman: Prof. Dr. Bilge Seyidoğlu), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2005.

Pertev Naili Boratav Türk masalları hakkında bilgi veren kişilerden biridir. “Az Gittik Uz Gittik” isimli eserinin son bölümünde Türk masalları üzerine (409-432) başlığı altında Türk masalları ile ilgili önemli bilgiler vermiştir. Boratav’ın masallarla ilgili yaptığı bu çalışmalar bize Türk masalları hakkında önemli bilgiler sunmaktadır.

Saim Sakaoğlu tarafından hazırlanan doktora tezinde Gümüşhane Masalları metin toplama ve tahlil (1973) isimli çalışması Gümüşhane yöresinden derlenen masal metinleri ve incelemesinden meydana gelmiştir. Çalışmanın giriş kısmında masal türü ve masal ile ilgili yayınlanmış eserler hakkında bilgiler verilmiştir.

Saim Sakaoğlu, 1999 yılında yayınladığı “Masal Araştırmaları” isimli eserinde masal türü ile ilgili yapılmış tüm araştırmacıların çalışmalarını “Türk Masalları” başlığı altında incelemiştir.

Bilge Seyidoğlu, “Erzurum Halk Masalları Üzerine Araştırmalar” (1975) isimli doktora tezinde Erzurum’da derlenen 72 masal metninin incelemesini yapmış inceledikleri bu masalları metinleriyle birlikte çalışmasında vermiştir. Çalışmanın giriş kısmında yine masallar hakkında yapılan çalışmalara ve masal hakkında geniş çaplı bilgilere yer verilmiştir.

Umay Günay “Elâzığ Masalları-Metin İnceleme” (1975) doktora tez çalışmasında Elâzığ’dan derlediği 70 masal metnini Vladimir Propp’a ait yapısalci yöntemle göre incelemiştir. Bu çalışmanın giriş kısmında dünyada ve Türkiye’de masal derlemeleri hakkında bilgi verilmiştir.

Pertev Naili Boratav’ın öncülüğünde başlamış olan masal çalışmaları Saim Sakaoğlu, Bilge Seyidoğlu ve Umay Günay’ın da katılmasıyla çok daha ileri seviyeye götürülmüş ve genişletilmiştir.

Masal çalışmasına yönelenlerden bir diğeri de Ali Berat Alptekin’dir. 1982 yılında bitirdiği “Taşeli Platosu Masallarında Motif ve Tip Araştırması” isimli doktora çalışmasında 1971-82 yılları arasında olan çalışmaları incelemiştir. Daha sonra çalışmasını “Taşeli Masalları” adıyla yayımlamıştır.

Esmâ Şimşek ise “Yukarı Çukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması” adlı doktora tezinde 1982 yılından 1990 yılına kadar olan masal çalışmalarını incelemiştir.

Dünya genelinde masal türü ile ilgili yapılan çalışmalarda önemli sonuçlar elde edilmiştir. Dünya da Grimm kardeşlerin öncülük ettiği masal çalışmaları millete ait kültürel değerleri anlamada masalın önemli bir ölçüt olduğu savunulmuştur.

Türkiye’de masal türü ile ilgili hazırlanan doktora tezleri:

1. Saim Sakaoğlu. (1971), Gümüşhane Masalları / Metin Toplama ve Tahlil, Ankara 1973, (Gümüşhane ve Bayburt Masalları, 2. Bs., Ankara 2002), (Danışman: Mehmet Kaplan) .

Çalışmada, Gümüşhane ve Bayburt illerinden derlenerek bir araya getirilmiş 70 masal metnine yer verilmiştir.

2. Bige Seyidoğlu. (1972). Erzurum Halk Masalları Üzerine Araştırmalar, Ankara, 1975, (Erzurum Masalları, 2. bs., İstanbul 1999), (Danışman: Mehmet Kaplan).

Çalışmada, Erzurum ve çevresinden derlenen 72 masala yer almaktadır.

3. Umay Günay. (1974), Elazığ Masalları (İnceleme-Metin), Erzurum 1975, (Elazığ Masalları, 2. bs., Ankara 2011), (Danışman: Mehmet Kaplan).

Çalışmada, elazığ’dan derlenen 70 masala yer verilmiş ve bu derlenen masallar Propp Metodu ile incelenmiştir.

4. Ahmet Ali Arslan. (1980), Kuzeydoğu Anadolu (Kars) Türk ve Kuzey Britanya Halk Edebiyatında Masallar, I, C., Ankara 1998, II. C., Ankara 2002, (Danışman Ahmet Edip Uysal).
5. Ali Berat Alptekin. (1982), Taşeli Platosu Masallarında Motif ve Tip Araştırması, (Taşeli Masalları, Ankara 2002), (Danışman: Saim Sakaoğlu).
Çalışmada, Taşeli Platosunda derlenen 70 masal metnine yer verilmiştir.
6. Esmâ Şimşek. (1990), Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması, II. C., Ankara 2001, (Danışman: Ali Berat Alptekin).

Çalışmada yer verilen 70 masal metni Kadirli, Osmaniye, Ceyhan ve Kozan’dan derlenerek bir araya getirilmiştir.

7. Mehmet Özçelik. (1992), Afyonkarahisar Masalları (Araştırma-İnceleme-Metin), Isparta, 2004, (Danışman: Saim Sakaoğlu).

Çalışmada, afyon ilinden derlenerek bir araya getirilmiş 70 Masala yer verilmiştir. Masalar birçok yönüyle incelenmiştir.

8. Namık Aslan. (1994), Yozgat Masallarında Motif ve Tip Araştırması, Kayseri, (Danışman: Tuncer Gülensoy), (Yayımlanmamış doktora tezi).

Çalışmada, Yozgat ili ve çevresinden derlenen 66 masal yer almaktadır.

9. Behiye Köksel. (1995), Gaziantep Masalları Üzerine Bir İnceleme, Konya (Danışman: Saim Sakaoğlu), (Yayımlanmamış doktora tezi).

Çalışmada, Gaziantep'ten derlenen 70 masal metni yer alır.

10. Yılmaz Önay. (1995), Van Masalları Üzerine Bir Araştırma, Van, (Danışman: Saim Sakaoğlu), (Yayımlanmamış doktora tezi).

Çalışmada, Van ili ve Çevresinden derlenen 70 masal metni yer almaktadır.

11. Seyit Emiroğlu. (1996), Meram İlçesi (Konya) Masalları Üzerine Bir İnceleme, Konya, (Danışman: Saim Sakaoğlu), (Yayımlanmamış doktora tezi).

Çalışmada tamamı Konya ve Meram ilçesinden derlenen masalalr yer almaktadır. 11. çalışmada, 70 masal metni yer almaktadır.

12. Ruhi Kara. (1996), Erzincan Masalları, Erzurum, (Danışman: Bilge Seyidoğlu), (Yayımlanmamış doktora tezi).

Çalışmada 70 masal metni yer alır. Bu masalların hepsi Erzincan ve çevresinden derlenerek bir araya getirilmiştir.

13. Muhsine Yavuz. (1996), Masalların Eğitimsel İşlevleri ve Dil Öğretimdeki Yeri, Ankara, (Masallar ve Eğitsel İşlevleri, İstanbul, 2009), (Danışman: Cahit Kavcar).
14. Ahmet Öcal. (1999), Karakuyu Köyü (Boğazlıyan-Yozgat) Çevresi Masalları, II. C., Erzurum, (Danışman: Bilge Seyioğlu).
15. Aziz Kılınç. (2001), Yakaafşar Kasabası Anlatı Türleri Üzerine Bir İnceleme (Hikâye, Masal, Fıkra), Çanakkale, (Danışman: Kemal Yüce).
16. İbrahim Dilek. (2003), Altay Masalları, Ankara, 2007, (Danışman: İsa Özkan).
17. Nedim Bakırcı (2004), Türk Dünyası Coğrafyasında Tespit Edilmiş Hayvan Masalları Üzerinde Bir İnceleme, Elazığ, 2010, (Danışman: Saim Sakaoğlu).

Çalışmada, Türk dünyasından tespit edilen 317 hayvan masalının Thompson Metoduna (Tarihî-Coğrafi Metot) göre incelenmesi yapılmıştır.

18. Hüseyin Baydemir (2004), Özbek Halk Masalları (İnceleme-Metin), Erzurum, (Danışman: Bilge Seyidoğlu).

Çalışmada, Özbekistan sahasından seçilmiş 70 olağanüstü masal ele alınmıştır. Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında çalışmanın amacı ve yöntem hakkında genel bilgi verilmiştir.

19. Hasan Güneş (2006), Grimm Masallarının Çocuklar Üzerindeki Etkileri, İzmir, (Danışman: Yücel Kocadoru).
20. Zeynep Çetinkaya (2007), Masalların Türkçe Öğretimindeki Yeri ve Önemi, İzmir, (Danışman: Mehmet Yardımcı).

Çalışma, Türkçe ders kitaplarındaki masallara, masal kitaplarının seçimine, masalların Türkçe öğretiminde kullanımına ilişkin öğretmen görüşlerini ve masalların dil, içerik, basım/biçim özelliklerini belirlemek amacıyla yapılmıştır.

21. Kadriye Türkan (2008), Türk Dünyası Masal Geleneğinde Şamanistik Unsurlar, Ankara, (Danışman: Özkul Çobanoğlu).

Türk dünyası olarak adlandırılan geniş coğrafya içerisinde yirmi sekiz Türk topluluğuna ait üç binin üzerinde masal, taşıdıkları Şamanistik unsurlar açısından incelenmektedir. Çalışma giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır

22. Gönül Gökdemir (2008), Kıbrıs Türk Kültüründe Masal Geleneği, Ankara, (Danışman: Özkul Çobanoğlu).

Çalışma, özelde Kıbrıs Türk masal geleneğine, genelde masal çalışmalarına, masal, masalı anlatan ve dinleyen, bunların içinde bulunduğu bağlam ve masalın işlevleri noktasında yeni bir yorum getirmeye çalışmaktadır.

23. Neşe Işık (2009) , Türk Masallarının Sembolik Açıdan Çözümlemesi, Elazığ, (Danışman: Esmâ Şimşek).

Çalışma, masalların, insan ruhunun gerçeklerini yansıttığını, sırlarını açıkladığını, ayrıca masalların sembol, imaj vb. gibi unsurlar açısından zengin bir malzeme

kaynağı olduğunu, masallardaki peri, canavar, ejderha gibi kahramanlar; çöl, mağara gibi mekânlar kişinin hırs, kin, nefret duygularının, arzularının bir ifadesi olduğuna değinmektedir.

24. Handan Kasımoğlu (2010), Van Yöresine Ait Türk Halk Masalları, Ankara, (Danışman: Pakize Aytaç).

Çalışma boylamsal bir çalışmadır ve konuya derinlemesine bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Yörenin temel halk kültür yapısı anlaşılmasına çalışılmıştır.

25. Meriç Harmancı (2010), Türk Masallarında Keloğlan Tipi, Kocaeli,(Danışman: Aynur Koçak).

Çalışmada, Keloğlan tipinin fiziksel, sosyal ve ruhsal olarak çizdiği tablolar üzerinde durulmaya çalışılmış, tipi hazırlayan donanımlar ve mitik göstergeler değerlendirilmiştir.

26. Mustafa Gültekin (2010), Tataristan Masalları Üzerinde Bir Araştırma, İzmir, (Danışman: Metin Ekici).

Tatar masalları şekil, yapı, içerik ve işlev özellikleri göz önüne alınarak incelenmiştir.

27. Nedim Bakırcı (2010), (Kırım Tatar Masalları, Konya, 2010) (Danışman: Ali Berat Alptekin).

28. İbrahim Erşahin (2011), Kahramanmaraş Masalları Üzerine Tip ve Motif Araştırması, Erzurum, (Danışman: Gülhan Atnur).

Kahramanmaraş yöresinin 70 masalı üzerine yapılan bu çalışma giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Bu doktora tez çalışması Sonuç, Sözlük, Motif İndeksi ve Kaynaklar ile sona ermektedir.

29. Atiye Nazlı (2011), Binbir Gece Masalları'nın Anadolu Türk Masallarına Etkileri Üzerine Bir Araştırma, Konya, (Danışman: Seyit Emiroğlu).

Çalışmada, Binbir Gece Masalları'nın Türkçeye çevirileri arasında bulunan farklılıklar belirlenerek, Anadolu Türk masalları ile ortak ya da benzer masalları üzerine karşılaştırma yapılmış, tespit edilen masallar tabloda gösterilmiştir.

30. Mehtap Solak Sağlam (2012), Yakut (Saha) Masalları Üzerine Bir Dil İncelemesi (Giriş, İnceleme, Metinler, Dizin),İzmir, (Danışman: Gürer Gülsevin).

Çalışmada Saha Türkçesiyle yazılmış 40 adet masal örneğini inceleyip, ses ve şekil özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Türkiye’de masal türü ile ilgili hazırlanan yüksek lisans tezleri:

1. Metin Ergun (1988), Türkmen ve Anadolu Halk Masallarının Yapı ve Motif Açısından Mukayesesi Üzerine Bir Araştırma, Erzurum, (Danışman: Saim Sakaoğlu), (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).
2. Mehmet Yardımcı (1994), Yaşayan Malatya Masalları / Metinler ve İncelemeler, Malatya 1996, (Danışman: Bilge Seyidoğlu).
3. Rasim Deniz (1993), Kayseri Masalları, Ankara 1996, (Danışman: Tuncer Gülensoy).
4. Meriç Güven (1994), Binbir Gece Masalları Üzerinde Motif Araştırması, Balıkesir, (Danışman: Metin Karadağ), (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).
5. Mehmet Yılmaz (1994), Kırgız Halk Masalları (Motif İndex ve Tercüme), Erzurum, (Danışman: Bilge Seyidoğlu), (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).
6. Suna Pamir Bildik (1995), Yıldızeli Atıfet Bildik’ten Derlenen Masallar Üzerine Bir Araştırma, Elâzığ, (Danışman: Esmâ Şimşek), (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).
7. Mustafa Sever (1995), Erciyes Yöresi Masallarında Tipler, Ankara, (Danışman: Ali Yakıcı), (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).
8. Ekrem Kırac (1996), Divriği Masalları, Sivas, (Danışman: Doğan Kaya), (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).
9. Halil Altay Göde (1997), (Yalvaç Masalları Üzerine Bir İnceleme, Isparta, 2010) (Danışman: Mehmet Özçelik).
10. Fevzi Sarıççek (1997), Arapgir Masalları (İncelemeler-Metinler), Erzurum, (Danışman: Dilaver Düzgün), (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).
11. Arzu Dolu (1997), Diyarbakır ve Yöresi Masallarında Motif İncelemesi, Diyarbakır, (Danışman: Ensar Aslan), (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).
12. Zeynep Derya Dalkara (1997), Kırgızca On İki Masal (MetinÇeviriSözlük), İstanbul, (Danışman: Emine Gürsoy Naskali), (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).
13. Melek Ketre (1998), Adana Masalları Araştırması, Adana, (Danışman: Erman Artun), (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).

14. Ahmet Öcal (1999), Karakuyu Köyü (Boğazlıyan-Yozgat) Çevresi Masalları, Erzurum, (Danışman: Bilge Seyidoğlu), (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).
15. Suzan Çelik (2000), Türk Masallarında Ölüm ve Yas, Elâzığ, (Danışman: Esmâ Şimşek), (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).
16. Çiğdem Çorbacı (2000), Türk Masallarında Yardımcı İhtiyar Motifi, Elâzığ, (Danışman: Ali Berat Alptekin), (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).
17. Ruhiye Eda Eser (2000), Türk Masallarında Çocuk Motifi, Elâzığ, (Danışman: Esmâ Şimşek), (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).
18. Yılmaz Akgün (2000), Trabzon Masalları Üzerine Bir Araştırma, Van, (Danışman: Yılmaz Önay), (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).
19. Yusuf Z. Sümbüllü (2000), Türkmen Halk Masalları Üzerine Motif İncelemesi (Büyülü Masallar), Erzurum, (Danışman: Bilge Seyidoğlu), (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).
20. Ahmet Gökçimen (2000), Türkmen Masalları Üzerine Motif İncelemesi (Hayvan Masalları), Erzurum, (Danışman: Bilge Seyidoğlu), (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).
21. Hüseyin Doğramacioğlu (2001), Kilis Masalları (Derleme ve Tahlil Çalışması), Gaziantep, (Kilis Masalları Derleme ve Tahlil Çalışması, Ankara,2011) (Danışman: Fuzuli Bayat).
22. Metin Eren (2001), Bitlis Masalları Üzerine Bir Araştırma, Van, (Danışman: Yılmaz Önay), (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).
23. Ferit Ayyıldız (2001), İspir ve Pazaryolu Yöresi Masalları, Erzurum, (Danışman: Bilge Seyidoğlu), (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).
24. Seyfullah Yaşar (2002), Ağrı Masalları Üzerine Bir Araştırma, Van, (Danışman: Yılmaz Önay), (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).
25. Cihat Karasu (2002), Bolu Masalları Üzerine Bir Araştırma, Van, (Danışman: Yılmaz Önay), (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).
26. Osman Alkan (2002), Aksaray İlinde Anlatılan Masalların Çocuk Eğitimi Açısından Önemi, Konya, (Danışman: Seyit Emiroğlu), (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).
27. Meltem Berki (2003), Hakkâri Masalları Üzerine Bir Araştırma, Van, (Danışman: Yılmaz Önay), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

28. Alparslan Okur (2003), Hayvan Masallarının Anadili Öğretiminde Dil, Üslup ve Eğitim Yönünden Yeri ve Önemi, İzmir, (Danışman: Mehmet Yardımcı).
29. Şahin Göçer (2003), Bartın Folkloru (Kozcağız ve Köyleri), Niğde, (Danışman: Namık Aslan).
30. Zülfikar Bayraktar (2003), Türkmen Masalları Üzerine Bir İnceleme, İzmir, (Danışman: Metin Ekici).
31. Fikriye Duman Polat (2003), Türkmen Halk Erteleri Üzerinde Gramer İncelemeleri, Sivas, (Danışman: Bilal Yücel).
32. Evrim Ölçer (2003), Türkiye Masallarında Toplumsal Cinsiyet ve Mekân İlişkisi, Ankara, (Danışman: Talat Halman).
33. Ayşe Arzu Yılmaz Ertizman (2003), Türk Masalları ile İlgili Kitapların Halkbilimi Araştırma Yöntemleri Açısından Değerlendirilmesi (1928- 2002), İstanbul, (Danışman: Şeyma Güngör).
34. Özlem Sezer (2004), Masallarda Toplumsal Cinsiyetin İşleniş, Ankara, (Danışman: Nur Betül Çelik).
35. Akif Arslan (2004), İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Ders Kitaplarındaki Masalların Eğitimdeki Yeri, Erzurum, (Danışman: Lokman Turan).
36. Ümran Ekinci (2004), Türk Dünyası Masallarında Çocuk Eğitimi ile İlgili Unsurlar, Erzurum, (Danışman: Ali Kafkasyalı).
37. Nilüfer Yıldırım (2004), Anadolu Masallarında Şamanizmin İzleri, Elazığ, (Danışman: Evner Aras).
38. Rukiye Büyükoflaz (2004), Halk Anlatmalarında Elma Motifi Üzerinde Bir Araştırma, Konya, (Danışman: Ali Berat Alptekin).
39. Alper Köse (2004), Muş İli Malazgirt İlçesinde Anlatılan Masalların Çocuk Eğitimine Katkısı, Konya, (Danışman: Seyit Emiroğlu).
40. Emine Özdemir (2004), Masalların Türkçe Eğitimindeki İşlevi ve Türkçe Ders Kitaplarındaki Yerinin İncelenmesi, Hatay, (Danışman: Bülent Arı).
41. Burcu Sarıkaya (2004), Türk Masallarında Aile Yapısı ("Bacı Bacı Can Bacı" Masalı Esnasında), Sakarya, (Danışman: Aladdin Mehmetoğlu).
42. Oya Orhun (2004), Masalın Çağdaş Toplumda Yayılışının İncelenmesi Üzerinde Bir Deney, İstanbul, (Danışman: İlhan Başgöz).

43. Kiyoko İto (2005), Türk-Japon Hayvan Masallarının Karşılaştırılması, İstanbul, (Danışman: Şeyma Güngör).
44. Türkan Özkutan (2005), Kıbrıs Türk Masalları (Derleme-İnceleme), İstanbul, (Danışman: Şeyma Güngör).
45. Najdat Murat (2005), Irak Türkmen Halk Masallarında Motif ve Tip İncelenmesi, Ankara,(Irak Türkmenlerinin Halk Masalları, Ankara 2009) (Danışman: Ahsen Turan).
46. Mehmet Halim Güneş (2005), Elazığ Masallarında İslam Öncesi ve İslam Sonrası Dini Motiflerin Tespit ve Tahlili, Elazığ, (Danışman: Davut Kılıç).
47. Serap Sezer (2005), Masal Çevirilerinde Karşılaşılan Sorunlar: Türkçe’de Andersen Masalları, Muğla, (Danışman: Özlem Berk).
48. Çiğdem Karaduman Altay (2005), Grimm Masallarının Göstergebilimsel Açıdan İncelenmesi, Erzurum,(Danışman: Özcan Erişek).
49. Yalçın Korkmaz (2005), Besni Masallarının Sözlü Kompozisyon Teorisine Göre İncelenmesi, Gaziantep, (Danışman: Fuzuli Bayat).
50. Okan Alay (2005), Bingöl Masalları(İnceleme-Metin), Elazığ, (Danışman: Esmâ Şimşek).
51. Deniz Çağlayan (2006), Türk Masallarında Hayvan Motifleri, Ankara, (Danışman: Özkul Çobanoğlu).
52. Seher Demirbaş (2006), Sütçüler Masalları Üzerine Bir İnceleme, Isparta, (Danışman: Mehmet Özçelik).
53. Abdullah Doğan (2006), Adıyaman Masalları Üzerine Bir İnceleme, Sivas, (Danışman: Seref Boyraz).
54. Hatice Tuğba Yıldız (2006), Masalların Çocuk Eğitimi Açısından İncelenmesi (Sarayönü Örneği), Konya, (Danışman: Seyit Emiroğlu).
55. Mehmet Şakir Yavuz (2006), Muş Masalları Üzerine Bir Araştırma, Van, (Danışman: Yılmaz Önay).
56. Gülten Demir (2006), Konya İli Cihanbeyli İlçesinde Anlatılan Masalların Çocuk Eğitimi Açısından İncelenmesi, Konya, (Danışman: Seyit Emiroğlu).
57. Özlem Akar (2006), Türk Masallarında Kadın Figürü Üzerine Bir İnceleme, Ankara, (Danışman: Pakize Aytaç).

58. Semra Bakan Sallabaş (2006), Kelile ve Dimne’de Yer Alan Masalların Dini ve Ahlâki Eğitime Katkıları, Erzurum, (Danışman: Abbas Çelik).
59. Satı Kumartaşlıoğlu (2006), Balıkesir Masallarında Motif ve Tip Araştırması, Balıkesir, (Danışman: Ali Duymaz).
60. Elif Ülkü Yıldırım (2006), Senirkent-Uluborlu Yöresi Halk Edebiyatı Mahsülleri Üzerine Bir Araştırma, Isparta, (Danışman: Mehmet Özçelik).
61. Ebru Çetin Milci (2006), Başkurt Masalları ve Başkurt Türkçesindeki Sözcük Grupları (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin-Çeviri Metin-Dizin), İstanbul, (Danışman: Göksel Öztürk).
62. Ahmet Özler (2006), İlköğretim Üçüncü, Dördüncü ve Beşinci Masallarında Yer Alan Hikâye ve Masalların İşlevleri, Konya, (Danışman: Seyit Emiroğlu).
63. Nur Seher Koçer (2006), Ilgın (Konya) ve Köylerindeki Halk Edebiyatı Ürünleri Üzerine Bir İnceleme, Konya, (Danışman: İbrahim Altunel).
64. Alpay Gezer (2007), Soyut Kavramların Öğretiminde Hayvan Masallarının Yeri ve Önemi, İstanbul, (Danışman: Latif Beyreli).
65. Öznur Kara (2007), Tarsus Masalları, Konya, (Danışman: Ali Berat Alptekin).
66. Ümmü Gülsüm Bozlak (2007), Erdemli Masalları, Konya, (Danışman: Ali Berat Alptekin) Selçuk Üniversitesi’nde hazırlanan Erdemli masalları bilimsel metotlarla incelenmiştir.
67. Aysun Dursun (2008), Keloğlan Masallarının Tespiti ve Tasnifi, Muğla (Danışman: Mehmet Naci Önal).
68. Satiye Dağı (2008), Safranbolu Masalları, Konya, (Danışman: Ali Berat Alptekin).
69. Talha Tunç (2008), Manisa Masalları Üzerine Bir İnceleme, Isparta, (Danışman: Halil Altay Göde).
70. Esra Dalgıç (2010), Bucak Masalları Üzerine Bir İnceleme, Isparta, (Danışman: Halil Altay Göde).
71. Esra Akyol (2010), Muğla Masalları: Metin-İnceleme, Ankara , (Danışman: İbrahim Dilek).
72. Murat Yatağan (2010), Özbek Masalları, Kütahya, (Danışman: Bilal Aktan).
73. İsmail Emre Korkmaz (2010), Gazipaşa Masalları ve Bunların Eğitimdeki Yeri, Erzincan, (Danışman: Ruhi Kara).

74. Burcu Göde (2011), Amasya Masalları: İnceleme-Metin, Isparta,(Danışman: Mehmet Özçelik).
75. Sagıp Atlı (2011), Kastamonu Masalları: Araştırma-İnceleme-Metin, Isparta, (Danışman: Mehmet Özçelik).
76. Hidayet Aydın (2012), Iğdır Masalları: İnceleme-metin, Kırşehir, (Danışman: Ensar Aslan).
77. Zeynep Arslan (2012), Karaçay-Malkarlarda Tılsımlı Masallar, Ankara, (Danışman: NaciyeYıldız).

1. BÖLÜM

MASAL

1.1.Masal Türünün Tanımı

Masal, olağanüstü bir şekilde biçimlenmiş, renkli ve büyümlü hayal dünyasıyla ahlaki değeri, geleceği ve en önemlisi gerçeği dolaylı yollardan asıl muhatabı olan çocuklara aktaran, onları eğitip gerçek hayatın karmaşasına hazırlayan sözlü anlatı türüdür. Masallar toplumun her kesimine hitap etse de asıl hitap ettiği kesim çocuklardır.

Masal kelimesi dilimize Arapça “ mesel” kelimesinden girmiştir. Türkiye’de masal adı verilen türün, diğer Türk topluluklarında ki karşılığı “nağıl, ertegi, ekiyet, çörçök, çöçek, nımah, tool, gibi kelimelerdir.

“ Masal kelimesi Türkçe değildir ve aslen Habeşçedeki *mesl* kelimesi ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Aynı kelime İbranice *maşal*, Aramice *masla*, Arapça *mesel* şeklinde başka dillerde karşımıza çıkar” (Kaya, 2014, s. 529).

Türk yazı dilinde “masal” kelimesi kullanımına “mesel” şeklinde XIX. Yüzyılın başlarında rastlanılır. Bu kelimenin karşılığı olarak önceleri “dastan, kıssa, hikâye” gibi kelimeler de karşımıza çıkar. Kelimeyi bugün ki anlamıyla “masal” olarak ilk kullanan *Mukaddime-i Celal* adlı eserinde Namık Kemal’dir. Daha sonra Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*’nda, Halk Edebiyatının mahsullerini sıralarken masala da yer vermiştir” (Kaya, 2014, s. 529).

İnsanın yıllardır birike gelen tecrübeleri, yaşamaya mecbur olduklarını, hayallerini ve isteklerini kendine has bir üslupla anlatan sözlü edebiyat kültürünün en önemli ve en ilginç türü masallar olarak kabul edilmektedir.

Umay Günay masal hakkında görüşlerini şu cümlelerle tanımlamaktadır.

“ Masallar, diğer folklor ürünleri gibi paylaşılan hayatın içinde doğmuş ve muhafaza dilmiştir. Bütün dünyada masallar, ortak bir yapıya ve ortak motiflere sahip sözlü gelenek içinde yaşayan, XIX. yüzyıldan itibaren düzenli bir biçimde yazıya geçirilen edebi bir türdür. Masalların bu ortak özellikleri anında bu türü canlı ve her zaman okunur ve dinlenir yapan. Dili ve olayları biçimlendiren ve hareketlendiren kültür birikimi, farklılığı ve milliliği meydana getirmektedir. Dil, masal kahramanları, aile ve toplum, çevre, inanç,

adet ve gelenekler, kabuller masallarda milliliği meydana getirir. Masalcı adıyla anılan san, masalı nesilden nesille aktaran kişi olarak masal kişilerini belirsiz bir düşünce, duygu kalıbı olmaktan çıkarır, belli bir zamanın ve yerin insanları olmamakla beraber, kültür birliğine sahip bir milletin görüşünü temsil eden insan tipleri halinde canlandırır” (Günay U. , 1992).

Masal kelimesinin Türk Dil Kurumu tarafından yapılan tanımı “ Genellikle halkın yarattığı, hayale dayanan, sözlü gelenekte yaşayan, çoğunlukla insanlar, hayvanlar ile cadı, cin, dev, peri vb. varlıkların başından geçen olağanüstü olayları anlatan edebi tür ” şeklindedir (Akalin Ş. H., 2011, s. 1630). Türk Dil Kurumu’n yer alan bu tanıma bakıldığında masal türünün halkın ortak yaratisı ve geleneğin bir parçası olduğu üzerinde durulmuştur.

Şemsettin Sami’ye ait Kamus-i Türki adlı sözlüğünde masal: “Çocuklara anlatılan ve olağanüstülüklerle süslenmiş bulunan ilgi çekici hikâye” olarak tanımlamaktadır (Sami, 2010, s. 1253).

Ferit Develioğlu Ansiklopedik Osmanlıca-Türkçe Lügatinde masalı: “ terbiye ve ahlaka yararlı olan hikâye “ olarak tanımlamaktadır (Develioğlu, 2011, s. 726).

Türk edebiyatında masal türü için yapılmış en genel tanımlara bakacak olursak Pertev Naili Boratav masal türünü: “ Nesirle söylenmiş dinlik ve büyüklük inanışlardan ve törelerden bağımsız, tamamıyla hayal ürünü, gerçeğe ilgisiz ve anlattıklarına inandırma iddiası olmayan kısa bir anlatı” şeklinde tanımlamaktadır (Boratav, 1982, s. 75).

Saim Sakaoğlu Boratav’ın masalın tanımında yer alan inandırma iddiası olmayan ifadesine karşı olarak “kahramanlarından bazıları hayvan ve tabiatüstü varlıklar olan, olayları masal ülkesinde cereyan eden, hayal mahsulü olduğu halde, dinleyicileri inandırabilen bir sözlü anlatım türü ” (Sakaoğlu, 2002, s. 4) olarak tanımlamaktadır. Masalları anlatan da masalı dinleyen de masalın büyüğü dünyasına kendini kaptırır. O anda masalın gerçek mi hayal mi olduğundan ziyade masalın sonunda ne olacağı dinleyiciyi daha çok ilgilendirir. Borotav ve Sakaoğlu’nun yaptığı tanımlardan yola çıkarak masal türünün en temel özelliğinin hayal ürünü olduğu kanısına varabiliriz.

Şükrü Elçin masal türünü: “ Bilinmeyen bir yerde bilinmeyen şahıslara ve varlıklara ait hadiselerin macerası, hikâyesi ” biçiminde ifade etmektedir (Elçin, 1986, s. 368).

Masal türü üzerine çalışan diğer bir halk bilimci Bilge Seyidoğlu masalı şu şekilde tanımlamıştır:

“ Halk arasında yüzyıllardan beri anlatılmakta olan ve içinde olağanüstü kişilerin, olağanüstü olayların bulunduğu, bir varmış bir yokmuş gibi klişe bir anlatımla başlayan, belli bir uzunluğu olan, sonunda yedi, içti, muratlarına erdiler yahut onlar erdi muratlarına biz çıkalım kerevetine gökten üç elma düştü, biri anlatana, biri dinleyene, biri de bana gibi belirli sözlerle sona eren, zaman ve mekân kavramlarıyla kayıtlı olmayan sözlü bir anlatım türüdür” (Seyidoğlu, 1986, s. 149).

Kamile Yılmaz Azerbaycan Masallarının Analizine Dair Bir İnceleme adlı makalesinde masalın ortaya çıkışını, kökeninin nereye dayandığını ve Doğu Masallarının Batıya nasıl taşındığını şu sözcüklerle ifade etmektedir:

“Masalların tarihi ele alındığında, ilk çıkış noktasında farklı görüşler olsa da, genel kabul edilen, Hint Vedalarının özellikle de Kelile ve Dimne masalının, masalların kaynağını oluşturduğu yönündedir. Tarihi süreçte 1001 Gece masallarının, Türk ve İslam medeniyetinin katkısıyla, Doğu Masallarının Batıya bu yolla taşındığını söylemek yanlış olmayacaktır” (Yılmaz, 2006, s. 72)

1.2.Masalların Biçim ve İçerik Özellikleri

İnsanların var olma süreci içerisinde onların deneyimlerini, isteklerini, hayallerini ve özlem duydukları şeyleri içeren masalların kişilerinin ve olaylarının olağanüstülükle yoğrulması onun en belirleyici özelliğidir. Masallar çocukların kötü olandan ders alıp iyiyi öğrenmesi için anlatılan bir tür olmaktan ibaretmiş gibi benimsenmesi çok kabul edilebilir bir şey değildir. Toplumumuzca masala yüklenen çocukları uyutmak ya da eğlendirmek görevi onu tam anlamıyla tanımlamamaktadır. Masal türü insanların hayatında hikâye roman gibi türlerin yerini tutmuştur.

Her masalın kendine has mantığı ve konusu vardır. İyilik, kötülük, güzellik, çirkinlik, doğruluk, çalışkanlık, kin, düşmanlık, kıskançlık, vefasızlık, nefret, düşmanlık vb. konular masalın konusunu oluşturur. Bu konular çerçevesinde oluşturulan bir masalda masalın kahramanı çeşitli maceralardan geçerek masalın sonucunda iyi ve doğru olan mukaddes amacına ulaşır. Bu amaç aslında söz konusu masaldan yola çıkarak tüm insanlığa verilmek istenen evrensel bir amaçtır.

Masallar genellikle kişilerin olay ve mekânların olağanüstülüklerle dolu olmasıyla bilinmektedir. Bu olağanüstülük kahramanı ve okuyucuyu bir bilinmeze doğru

sürüklemektedir. “Bir varmış, bir yokmuş. Ülkenin birinde zalim bir padişah varmış...” gibi genellikle masalların başında yer alan başlangıç formelleri masallarda mekânın ve zamanın belirsizliğini göstermektedir. Masallarda genellikle iyi ve kötü tarafların karşılaşması anlatılır. Masalların sonunda daima iyiler kazanır kötüler ise cezalandırılır.

Umay Günay, masalın teması ile ilgili şunları demiştir:

“Bütün masallarda iyilik ve kötülüğün, güzellik ve çirkinliğin, zenginlik ve yoksulluğun, bir başka deyişle olumlu ile olumsuzun mücadelesi anlatılır. Çok az istisna dışında, masallar mutlu sonla, iyilerin, güzellerin, akıllıların kazanması ile biter. Masallarda talihsizlik ve aksilikler gerçek hayattan farklı olarak bir kerede veya birbirine bağlı olarak arka arkaya ortaya çıkar. Bunlar çözümlendikten sonra yeni sıkıntılar söz konusu olmaz, iktidarı, başarıyı ve mutluluğu sembolize eden taç ve evlilik bir zarar görmez. Türk masallarında ‘Onlar ermiş muradına biz çıkalım tahtına’ tekerlemesi sonsuz huzuru, mutluluğu ve zenginliği ifade etmektedir” (Günay U. , 1992a).

Sözlü anlatı türlerinin başında gelen masallar üç ana bölümden oluşur. Başlangıç bölümü yaygın olarak tekerleme ile başlamaktadır. Masal dinleyicisi bu bölüm masal ile ilgili kısaca bilgilendirilir ve masalın olağanüstü dünyasına çekilmeye çalışılır.

Masalın asıl bölümünde ise olay örgüsü bulunur. Kahramanın tanıtılması, başına gelenler ve kahramanın karşılaştığı sorunlar anlatılır. Masalın en geniş bölümü bu bölümdür.

Bilge Seyidoğlu masalın içeriği hakkında şunları aktarmaktadır:

“ Masalların edebi eserler gibi belli bir yapıları vardır. Tekerleme ile başlarlar: Bir varmış bir yokmuş, vakti zamanında bir kız varmış... Bir varmış bir yokmuş, evvel zaman içinde kalbur saman içinde, ben babamın beşiğini tıngır mıngır salları iken bir fakir ama çok iyi kalpli bir kız varmış... gibi belli kalıplar içinde söylenen tekerlemeler ile masala girilir. Masal ilerledikten sonra bir bölümden başka bölüme geçilirken: “ Şimdi gelelim filan kişiye” Yahut da “ Az gitmiş uz gitmiş bir arpa boyu yol gitmiş, filanca ülkeye varmış” gibi geçiş cümleleri bulunur” (Seyidoğlu, 2006, s. 11).

Masalın sonuç bölümünde kahraman kazanır kötüler ise cezalandırılır. Masal anlatıcısının dua ve dilekleri ile masal sona erer.

Bilge Seyidoğlu masalın sonuç bölümü ile ilgili şunları söyler: “ Masal sona ererken de kalıp cümleler kullanılır. “ Gökten üç elma düştü biri anlatana biri dinleyene biri de bana...” “ Onlar erdi muradına biz çıkalım kerevetine ...” gibi (Seyidoğlu, 2006, s. 11)

1.3.Masalların Kökeni ve Yayılışı

Bir anlatı türü olarak masal sözcüğünün ortaya çıkışı 19. Yüzyıl başlarıdır. Tabi ki bu yüzyıldan önce de masal anlatma geleneği var olup başka sözcüklerle bu kavram karşılanmaktadır. Kıssa, hikâye, destan gibi kelimelerle masal türü adlandırılmıştır. Masal kelimesi geçmişten günümüze her gün değişmekte ve gelişmekte olan edebiyat dünyasında kendine bir yer edinmeyi başarmıştır. Bu kelime eskilerde ilk adlandırılması ‘mesel’ olarak yer almıştır. Daha sonra gelişme göstererek masal adını almıştır.

Masal türünü ortaya çıkışında birçok halk bilimcinin çabası ve emeği olduğu yadsınamaz. Masal türünün ortaya çıkışıyla ilgili birçok farklı görüş ve tespit vardır. Batıda masal türü ile ilgili ilk araştırmalar 19. Yüzyılda başlamıştır.

Wilhelm Grimm masal türünün kökenini ilk araştıran kişidir. W. Grimm masal türünün kökeni hakkında iki farklı görüş sunmuştur. Bu görüşlerden ilkinde göre masallar “ Hint esatirinden ortaya çıkmıştır ve ne zaman teşekkül ettiği bilinmemektedir” (Kaya, 2014, s. 531). W. Grimm’in tarihi nazariye verdiği ikinci görüşünde ise masal türünün kökenini Hindistan’a bağlar ve masalların tarihi devirlerde meydana geldiğini savunmakla birlikte Pançatantra’nın masalların esas kaynağı olduğunu savunur.

Wilhelm Grimm gibi kardeşi Jakob Ladwing’n de masalın türünün ortaya çıkışında büyük rol oynadığı pek çok kaynakta yer almaktadır. Jakob Ladwing Karl Grimm ve Wilhelm Grimm yıllarca süren bir çabayla toplayıp bir araya getirdikleri masalları iki cilt olarak “ Kinder und Hausmarchen” adını verdikleri Almanca masal kitabı olarak yayınladılar.

Türk edebiyatında masal türünün ortaya çıkışı ve yayılışına bakacak olursak Türk masallarını ilk kez derleyen Rus Türkloğu F. Wilhelm Radloff’tur. “ Radloff 1886 ile 1907 yılları arasında Asya Türklerinden derlediği masalları on cilt olarak yayımlamıştır” (Arıcı, 2004, s. 11-12).

Türk masallarıyla ilgili çalışma yapanlardan biri olan Macar Türkolog Ignacz Kunos masal ile ilgili: “ Masal dediğimiz şey her milletin ayine-i devranıdır. Bu ayineye bakacak olursak hem eskilerin ibadetlerini, hem de kadim vakitlerimizin ahlakını da görmüş oluruz” (Sakaoğlu, 2002, s. 4).

Ignacz Kunos’un masalla ilgili tanımında eskiye duyulan bağlılığı görmekteyiz. Masalın maziye ait bütün değerleri bünyesinde barındırdığı bu tanımda söz konusu edilmiştir.

Masala ait herhangi bir hayal ürünü olma, olağanüstülüklerle iç içe olma gibi özelliklerinden bahsedilmemiştir.

1.4.Masalların fonksiyonları

Masallar, eski dönemlerde insanların roman ihtiyacını karşılayan türlerin başında gelmekteydi. Masallar bu özelliğinden dolayı nesilden nesle aktarılacak varlıklarını sürdürürler.

Masal toplumun ve çocukların hoşça vakit geçirip eğlenmelerinin yanı sıra eğitici, öğretici ve hayata hazırlayıcı fonksiyonları olan bir türdür. Masal kahramanlarının başına gelen olaylardan dinleyici kendine pay çıkarır: “Çocukların karşılaştığı ilk edebi tür masaldır. Anlatıma dayalı ve kendine has bir mantığı olan masal, bütün kültürlerde çocuk edebiyatının ilk ve en önemli kaynağı olarak kabul edilmektedir. Masallar gerçek değil, hayal ürünleridir. Gerçeklik masallara dolaylı olarak yansır” (Propp, 2001: 141). Çocuklar masal kahramanlarından rol ödünçlemesi yaparak kendilerini onların yerine koyarlar. Böylece masalı kendilerine göre yorumlarlar. Masalı içerisinde ki olayları ve masalın sonucunu kendi istekleri ve hayal dünyaları neticesinde değiştirirler.

Sedat Adıgüzel masalların çok fonksiyonlu yönü hakkında şunları söylemektedir:

“ Masallar sadece uzun gecelerin eğlence unsurları değildir. İçlerinde yaşamın bütün gerçeklerini ve zorluklarını barındırırlar. İnsan yaşamı zorluklarla ve mücadelelerle dolu uzun bir süreçtir. Masalların oluşum süreleri dikkate alındığında bu mücadelelerin adeta bir hayatta kalma yarışıdır. Bu yarış, güçlünün, akıllının ve iyinin mutlaka kazanması gereken bir mücadeledir” (Adıgüzel, 2010, s. 30).

Masallar geçmiş zamanlarda olduğu gibi günümüzde de çok sevilmekte ve özellikle de çocuklar tarafından büyük ilgiyle dinlenmektedir. Çocuklar masalların olağanüstülüklerle örülmüş iyi kalpli masal kahramanları ile kendilerini bütünleştirmeye meyillidirler.

Sedat Adıgüzel masalların çocukları eğitme ve hayat hazırlama konusunda şöyle demektedir: “ Özellikle çocuk eğitiminde önemli rolü olan masalların, çocukları yaşama ve yaşamın zorluklarına hazırlama noktasında insan yaşamına ait birçok ipucunu da bünyelerinde barındırırlar” (Adıgüzel, 2010, s. 31). Masallarda iyi ile kötü arasındaki mücadelenin her zaman iyinin kazanmasıyla sonuçlandığını görürüz. Masalların bu özelliği çocukları her zaman iyiye ve doğru olana yönlendirmesi açısından en belirgin özelliğidir.

Muhsine Helimoğlu Yavuz “Masallar ve Eğitimsel İşlevleri” adlı kitabında masalın eğitime katkısı hakkında şunları söylemektedir: “Masallar toplumu eğiten temel öğelerden biri olarak görülmektedir. İnsanoğlu, kendi yaşam gerçeğini, çözüm önerilerini, beklentilerini, masal olaylarına ve masal kahramanlarına yükleyerek anlatmış ve yüzyıllar boyu, bu yolla gelecek kuşakları uyarmaya eğitmeye, yaşamın zorluklarına karşı donatmaya çalışılmıştır” (Yavuz, 2002, s. 4). Masallar daha çok çocukları uyutmak ya da oyalamak için gerek duyulan bir edebi tür gibi göründe de aslında masalın eğitme, öğretme kişiyi hayata hazırlama gibi etkili özellikleri vardır.

Büyüme ve gelişim aşamasında çocuklar serbest, özgür ve yaratıcı olurlar. Çocuk büyürken keşfederek öğrenmeye meyillidir. Sürekli merak eder, bu merak sonucunda öğrendiği şeyler onun yaratıcılık dünyasını geliştirir.

Çocuğun yaratılışında duyarlılık masallarla desteklenip, geliştirilir. Masallar çocukların hayal dünyalarının zenginleşmesine katkıda bulunurlar ayrıca onları hayata hazırlarlar. Şimşek masalla ilgili: “Masallar taşıdıkları sembolik unsurlardan ayıklandığında ortaya gerçek hayat çıkar. Geleceğe yönelik çocuk dikkati, masallarda, aradığı hayal dünyasını bulur” (Şimşek, 2002, s. 79). Daha çok belirli bir yaşın altında olan küçük çocuklar masalın kendine has olağanüstü dünyasına hemen girmektedirler. Masallarda geçen akla uymayan gerçeküstü olayları hiç sorgusuz gerçek gibi kabul eder: “Masallarda iyi-kötü, doğru yanlış, haklı haksız, adalet-zulüm, alçakgönüllülük-kibir... Karşıt kavramları temsil eden kahramanların mücadelesi vardır. Ulaşılması güç hedefler, bu hedeflere ulaşma iradesi, gücün sınanması, aklın test edilmesi ve liyakat kazanma gibi özellikleri işlenir. Kimi zaman mahalli öğelerle zenginleşir. Böylece masalın anlatıldığı kültür ve medeniyet dairesinin milli özellikleri ve karakteristiği de masalın dünyasına girer” (Şimşek, 2002, s. 60). Masallarda çocuklar hem zihinsel hem fiziksel olarak eğitilir. Aynı zamanda da masalların iyi bir kültür taşıyıcısı olduğunu görmekteyiz.

Tüm bu görüşlerden yola çıkarak masalın insanları eğlendirme, onların hoşça vakit geçirmelerinin yanı sıra; içinde bulunulan kültürü gelecek kuşaklara aktarmak, çocukları eğitmek gibi işlevlerinin de olduğu söylenilebilir.

1.5. Masalların Kaynakları

Masal türü sözlü edebiyat geleneğinin en önemli ve en eski türlerinden biridir. Masal türü ile ilgili çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Masalın tanımı, kaynağı, biçim ve içerik

özellikleri ortaya çıkışı ve yayılışıyla ilgili birçok teori öne sürülmüştür. Bu konular içerisinde en çok üzerinde durulan ve merak edilen başlık masalların kaynağı olmuştur. Bu konu doğu ve batı edebiyatında ilgi alanı oluşturmuştur ve bu konuyla ilgili çeşitli teoriler ortaya atılmıştır.

Bu teorilerin önde gelen isimlerinden olan Grimm Kardeşler, “Çocuk ve Ev Masalı” adlı kitabında iki teori öne sürerler. Grimm Kardeşler’e göre Hint-Avrupa dil ailesine mensup toplulukların masalları mitlerin parçalanmış en eski şekilleridir. Bu anlayışa göre mitolojik görüş masalları Hint-Avrupa mitolojisinin devamı olarak kabul edilmiştir. Bir diğer görüş olan Hindoloji görüşüne göre ise masalların kaynağı Hindistan olarak kabul edilmiş ve tüm dünyaya buradan yayılmıştır.

Saim Sakaoğlu’nun “Masal Araştırmaları” adlı kitabında ise Gedeon Huet’ e ait masalların kaynaklarının sınıflandırılmasına yer verilmiştir. Buna göre:

1.5.1. Tarih Öncesi Görüş/Mitoloji Okulu

Tarih öncesi görüşün temsilcisi olan G.Huet’e göre, bu görüşün özellikleri şöyledir: “Masalların kökeni Hint mitolojisinde (Veda’larda) aranılmalıdır. ‘Hint-Avrupa Görüşü’ diye de adlandırılan bu görüş, Hint Avrupa dillerinin Sanskritçe ile olan akrabalığının belirlenmesinin sonucunda ortaya atılmış bir görüş olarak düşünülebilir” (Sakaoğlu, 2007, s. 5). Bu görüşün savunucuları G. Grimm ve Dasent’tir. Ayrıca mitolojik görüşün temsilcileri olan Max Müller masal ile mitolojinin benzer olduğunu ve masalın mitolojiden çıkmış olduğunu ileri sürer. Müller Hint-Avrupa uluslarının mitolojisini incelemiş ve kaynağı olarak da Hindistan’ı göstermiştir.

1.5.2. Tarihi Görüş/Hindoloji Okulu

Masalların kaynağı ile ilgil ikinci görüş olan Tarihi Görüş/Hindoloji Okulu görüşüne baktığımızda Huet’in değerlendirmesi karşımıza çıkmaktadır. Tarihi Görüş’te masalların çıkış noktası olarak Hindistanı’ı kaynak kabul ederler; fakat masalların bu alanda, tarihi alanlarda şekillenip yayıldıkları düşüncesini öne sürerler. Bu görüş “İndiyanist Görüş” olarak da isimlendirilir. Bu görüşün bilimsel olarak ilk temsilcisi De Sacy’dır. Bu görüşün bilimsel anlamdaki ilk temsilcisi De Sacy’dır. D. Sacy, masalların kaynağı olarak Veda’lar yerine Pançatanra’yı kaynak alır. Bu görüşün bir diğer önemli temsilcisi ise Theodor Benfey’dır. Benfey’in ortaya koyduğu bütün incelemelerinde Budizm’in etkisini bulmak yaklaşımı karşımıza çıkar.

1.5.3. Etnografik Görüş/Antropoloji Okulu

Masalların kaynakları ile ilgili görüşlerden en son görüş Etnografik Görüş'tür. Etnografik Görüş'ün başlıca temsilcileri Andrew Lang, M. Lennan ve Edward gibi önemli etnografılardır. Etnografik Görüş'e göre masallar mitolojinin değil medeni hayatın artıklarıdır. Bu medeni hayat ile kastedilmek istenen ise insanların bir arada yaşadığı hayattır. A. Lang'ın savunduğu görüşe göre, masalların kaynağı konusunu Hindistan'a ait olarak kabul edilmesini onaylamaz. A. Lang masallarda yer alan benzerliklerden yola çıkarak onların farklı zamanlarda farklı kültürlerde birbirlerine benzer olarak ortaya çıktığını öne sürer.

1.6. Masalların Tasnifleri

Masallar dünya milletlerinin hayatında ve kültüründe önemli bir konumdadırlar. Masalların bu öneminden dolayı onun hakkında çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan biri de masalların tasnifi çalışmasıdır. Masalların tasnifi ile ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştır: “Masalların sınıflandırılması konusu hakkında ilk değerlendirmeyi mevcut kaynaklara göre J. G. Von Hahn'ın yaptığı düşünülmektedir. Masalları Yunan mitlerine dayandıran ve az sayıda masal üzerinde hazırlanan çalışmanın bugün için en zayıf tarafı masal tipi ile masal motifi arasında ki farklılıkların dikkate alınmamasıdır” (Günay U. T., 2011, s. 21). Birbirinden farklı olan masal tiplerinin, aynı masalda ve aynı motifle kullanılması ortak sözlü kültürün etkisidir. Zaman geçse de aynı gelenekselleşmiş şeyler değişmez. Aynı motiflerle farklı tiplerle ya da farklı tiplerle aynı motiflerle masallar anlatılmaya devam edilecektir.

Edebi yaşamının neredeyse tamamını masal araştırmalarına ayıran Stith Thompson ‘tip’ konusunda şunları aktarmıştır: “Tip, varlığını bağımsız olarak koruyabilen geleneksel bir masaldır. O, bağımsız bir masal olarak anlatılabilir ve başka bir masalla veya masallara gerek duymaz” (Sakaoğlu, 2007, s. 11). Tıpkı masallar gibi tiplerin de evrensel olma özelliği vardır. Keloğlan tipi hemen hemen her coğrafya da vardır. Keloğlan denilince herkesin aklına aynı özellikler gelmektedir. Bundan dolayı Keloğlan ile ilgili fazladan bir şey söylemeye gerek yoktur.

Türk masalları ile ilgili tip araştırmaları 1940 yılının ikinci yarısında başlar. Ülkemizde masal tipleri ile ilgili çalışmaları başlatanlardan bir olan Pertev Naili Boratav Wolfram Eberhard ile birlikte ilk tip sınıflandırmasını yapmışlardır.

Türk masallarının sınıflandırılması için ilk çalışma, W. Eberhard ile Pertev Naili Boratav'ın birlikte hazırladıkları Typen Türkscher Volksmarchen 3 adlı eserdir. Bu çalışmada 378 Türk masal tipi 23 başlık altında toplanır.

- A. Hayvan masalları (22 tip),
- B. Hayvan ve insanın beraber rol aldıkları masalları (11 tip),
- C. Masal kahramanına bir ruhun veya bir hayvanın yardım ettiği masallar (49 tip),
- D. Tabiatüstü bir ruh veya insanla evlenme konusunu işleyen masallar (27 tip),
- E. İyi ruhla veya evliyalarla birlikte yaşamayı konu alan masallar (13),
- F. İnsanların kaderinin önceden yazıldığını ve değişmeyeceği konusunu işleyen masallar (20 tip),
- G. Rüyalari konu alan masallar (3 tip),
- H. Kötü ruhlarla birlikte yaşamayı işleyen masallar (23 tip),
- İ. Sihirbazları konu alan masallar (16 tip),
- J. Genç kızın sevgili bulmasını konu edinen masallar (12 tip),
- K. Erkek kahramanın sevgili bulmasını konu edinen masallar (25 tip),
- L. Fakir kızın zengin bir erkekle evlenmesini konu alan masallar (16 tip),
- M. Kıskançlık ve iftira konusunu işleyen masallar (17 tip),
- N. Hor görülen kocaların kahraman olduğu masallar (3 tip),
- O. Zina ve baştan çıkarmayı konu alan masallar (22 tip),
- P. Acayip olaylar ve acayip icraatı konu alan masallar (8 tip),
- Q. Acayip davaları konu alan masallar (13 tip),
- R. Realist masallar (9 tip),
- S. Acayip tesadüfleri konu olarak işleyen masallar (6 tip),
- T. Komik olayları konu alan masallar (6 tip),
- U. Aptal ve tembel kadın veya erkekleri konu alan masallar (16 tip),
- V. Hırsızlık ve dedektiflik konularını işleyen masallar (11 tip),
- W. Akıllı, hilekâr veya cimri konularını işleyen masallar (29 tip) (Günay U. T., 2011, s. 23)

Masalların sınıflandırılmasıyla ilgili yapılan çalışmalardan bir diğeri Mevmuatü'l-Letaif adlı eserdir. Lami Çelebi'nin başlayıp bitiremediği eseri oğlu Abdullah'ın tamamladığı Boratav tarafından aktarılır. Burada birçok halk anlatısı okuyanlara kolaylık sağlaması açısından şu başlıklar altında sıralanmıştır:

1. Çocuklar üzerine hikâyeler.
2. Veliler üzerine hikâyeler.
3. Çeşitli başka insanlar üzerine hikâyeler.
4. Karı-koca üzerine hikâyeler.
5. Hayvan masalları.
6. Cansız şeyler üzerine hikâyeler (Boratav, 2011, s. 408).

Sözlü anlatıcılar çoğunlukla gelenekten beslenir. Bundan dolayı onların dağarcığında masallar, motifler ve tiplerle ilgili gelişmiş bir birikim vardır. Masal evrensel bir türdür ancak masalların oluşturulduğu toplum ve coğrafya masalların tiplerini sınırlandırır, bazı tipler evrensel olurken bazı tipler ise mahallidir.

1.7.Azerbaycan Masalları Hakkında Genel Bilgi

Bütün dünya edebiyatlarında olduğu gibi Azerbaycan edebiyatında da yazılı edebiyatın temelinde halk yaratmaları ve sözlü edebiyat ürünleri vardır. Azerbaycan edebiyatı dil ve konu bakımından her türlü yabancı unsurlardan uzak kalmış bir edebiyattır. Edebiyatı meydana getiren, kendine ait her şeyi edebiyata yansıtan ve millileştiren toplum onu geçmişten günümüze taşıyarak getirmiştir. Araştırılan kaynaklardan yola çıkarak Azerbaycan edebiyatında masal türü ile ilgili şu görüşlere ulaşılmıştır.

“ Her Azerbaycan Türkü çocuk yaşlarından başlayarak Azerbaycan masallarının çekici ve sihirli dünyasının içine girer, bu dünya ile büyür. Azerbaycan masallarının onu yaratan ve yaşatan halkın milli özellikleri, gelenek ve görenekleri, örf ve adetleri, geçimi dünya görüşü insanlarla münasebeti, manevi özgürlük uğrunda mücadelesi ön plana çıkar. Azerbaycan masalları, zaman zaman yazılı edebiyatın faydalandığı zengin kaynaklardan biri olmuştur. XII. asrın büyük Azerbaycan şairi Nizami Gencevi'den başlayarak Azerbaycan edebiyatının bütün büyük simaları kendi yaratıcılıklarında masallara sık sık müracaat etmiş, masallardan aldıkları konularda, yeni devirle, yeni meselelerle örtüşen eserler yazmışlardır” (YerTutucu1s. 137-139).

Masallar tüm dünya topluluklarında olduğu gibi Azerbaycan topluluğunca sevilen bir tür olmuştur. Özellikle çocuklar masal dinlemeyi sever ve onun büyülü dünyası ile kendi

dünyasını birleştirir. Azerbaycan masallarında toplumun geçmişten bugüne bütün örf, adet, inanış, yaşayış biçimleri ve bütün kültürel değerlerini bulabiliriz.

“ Masal toplayıcıları ve araştırmacıları, dünya folklorunun da tecrübesine dayanarak Azerbaycan masalları muhtelif, yönlerden tasnif etmişlerdir. Mesela, bu sahanın ilk araştırmacılarından biri olan Yusuf Vezir Çemenzemlinli masallarımızı üç gruba ayırmıştır. Eski tasavvur ve ayinlerle ilgili masallar; tarihi masallar ve çocuk masalları. Çağdaş folklorcular ise derlenmiş ve araştırılmış daha fazla masal örneklerini göz önünde tutarak Azerbaycan masallarının konu açısından daha geniş tasvirini vermişlerdir. Buraya hayvanlar hakkında masallar, sihirli masallar, tarihi masallar, aile-geçimle ilgili masallar ve satirik (mizahi) masallar dâhildir” (YerTutucu1).

Azerbaycan masallarının incelenmesi 20. Yüzyılda başlamıştır. Bu konuda Yusuf Vezir Çemenzemlinli yaptığı çalışmalarla önemli rol oynamıştır. Dünya üzerinde masal derleyen ve toplayanlar masalları çeşitli ortak özelliklerine göre sınıflara ayırarak gruplandırmışlardır. Bu tasnife Azerbaycan masalları da dâhil edilmiştir. Azerbaycan edebiyatı sahasında bu alanda öncü olan Yusuf Vezir Çemenzemlinli masalları, Eski tasavvur ve ayinlerle ilgili masallar, çocuk masalları ve tarihi masallar olmak üzere üç grupta toplamıştır. Daha sonraları edebiyatın ve teknolojinin gelişmesi ile araştırmalar çoğalmış ve masallar değişik adlandırılmalarla tasnif edilmiştir. Aile geçimi ile ilgili masallar, hayvanlar hakkında masallar, tarihi masallar, sihirli masallar ve mizahi masallar başlıkları altında konularına göre sınıflandırılmıştır.

1.8.Azerbaycan Masallarının Özellikleri

Masallar Azerbaycan halkının geçmişinden gelen yaşamışlıkların ve kültür birikiminin bir ürünüdür. Azerbaycan edebiyatında anlatmaya dayalı edebi türlerden biri olan masal için “nağıl” terimi kullanılmaktadır. Azerbaycan da masal anlatanlara “neggal” veya “nağılçı” denilmektedir.

Azerbaycan masalları kendine has olayları, kahramanları geleneksel kalıp ve usulleri, edebi tasvir özellikleriyle farklı bir yapıya sahiptir. Masallarda hayata dair olaylar olağanüstülüklerle dolu gelişmeler önemli yer tutar. Yılmaz: “Azerbaycan folklorunun önemli unsurlardan biri olan masallar, Azerbaycan halkının tarihi, yaşayış tarzı, dünya görüşü, örf ve adetleri kahramanlığı, mücadelesi, istek ve arzuları, kendine has şekilde yansımaktadır” (Yılmaz, 2006, s. 73). İnsanın ortaya koyduğu her üründe kendisinden ve içinde bulunduğu toplumdan izler bulmak doğal bir durumdur. İnsanlar yaşadıkları karşısında sessi kalamamış ve bir şekilde dile getirmek istemiştir. İşte masallar gibi birçok

Masallar diğerk sözlü ürünlerle karşılaştırıldığında, masalların olayları daha geniş, daha anlaşılır ve daha canlı anlattıkları görülmektedir. Bundan dolayı geçmişten günümüze masalların insanlar üzerinde etkisini azalmamış hatta artarak devam etmiştir denilebilir.

Azerbaycan masallarında geçmişin düşünce yapısını ve motiflerini görmek olası durumlardan biridir. Günlük hayatı konu alan masallarda gerçek unsurlar, gerçekçi kahramanlar ve gerçekçi olaylara da rastlamak mümkündür.

Azerbaycan masallarının teşekkül eden ilk örnekleri gerçek hayat temel alınarak oluşturulmuştur. Topluma ve insana ait maddi ve manevi konular, gelenek ve görenekler, aile, ahlak kuralları hepsi masallarda yer almıştır.

Azerbaycan masallar genellikle: “biri var idi, biri yoh idi” (Zeynallı, 2005, s. 5). Göyün altında, yerin üstünde bir... var idi... “Badi-badi giriftar, hamam-hamam içinde, helbir saman içinde, deve dellellik eyler, köhne hamam içinde, Karışka şıllak attı, devenin kıcı sındı. Hamamcının taşı yoh, baltacının baltası yoh. Orda bir tazı gördüm onunda haltası yoh. Günlerin bir gününde, Memmednesir tininde, göy imamın belinde biri varıdı, biri yohudu. Allahdan başka heç kim yohudu. Men çoh şılaşı yemişem, heç bele yalan dememişem...” (Zeynallı, 2005, s. 62). “Beli, nağıl binasını koyah yavaş-yavaş, olum kapında kulunan karabaş, dövletli vurur plova şapalah, kasıp tapmaz bir kasa bozbaş he, size ne söyleyim, kimnen danışım, kedim eyyamdan. Bele revayet eleyirler ki, günlerin bir gününde biri varımış, biri yohuymuş...” (Zeynallı, 2005, s. 42). Gibi kalıplaşmış formel denilen başlangıç cümleleriyle başlar.

Ama bazen masallar değişik şekillerde de başlamaktadır. Örneğin; Nazik Beden adlı masalda masal bir tekerleme ile başlamaktadır:

“Gülüzarı meba gözüm bir güle düşdü,
Alı halası bir sümbüle düşdü,
Efsuseyr derdim dilden-dile düşdü,
Her aşiki şeyda özün yara yetirdi,
İkbalı zemin oldu, bizimki de bele düşdü” (Zeynallı, 2005, s. 238).

Azerbaycan masallarının bitiş formelleri ise şu şekildedir:

Zemanenin Hökmü adlı masalda “Olar yedi, içti,yere keçdi, siz yeyin için dövre keçin” (Zeynallı, 2005, s. 21-26).

Göy Mincix adlı masalda “O yedi-işdi, yere keçdi, siz de addıyın dövre keçin. Göyden üç alma düşdü, biri benim, biri özümün, biri de nağıl deyenin” (Zeynallı, 2005, s. 27-33).

Keçel Mehemed adlı masalda: “O yedi, işdi, yere keçdi, siz de addıyın, dövre keçin. Olar metlebine çatdılar. Allah hamını metlebine çatdırsın” (Zeynallı, 2005, s. 34-52).

Bacı ve Kardaş adlı masalda: “Tağda üç yemiş yetişti. Biri sizin, biri bizim, biri onların. Onlar yediler, o yana getdiler, biz yedik, bu yana geldik” (Zeynallı, 2005, s. 108-110). Bütün bu verilen örneklerde Azerbaycan masallarının sonunda masalda yer alan kötülerin cezalandırıldığını, iyilerin ise mükâfatlandırıldığını görürüz. Masallar masal anlatıcısının iyi dilekleri ile sona erer.

Herkes masal anlatamaz. Halk Hikâyeleri genellikle erkekler tarafından anlatılıyorsa masallar da genellikle kadınlar tarafından anlatılır. Masal anlatan bu kadınlara “masal anası” , “masalcı”, “hikâyeci” gibi adlar verilir. Her masal anası, masal ninesi anlattığı masala kendi bölgesinin kültürel değerlerini de yansıtır.

“Masallarda sembol olan bazı tipler vardır. Bu sembolik tiplerden bazıları şunlardır:

Keloğlan: Kurnazlığı

Köse: İkiyüzlülüğü

Üvey Anne: Kötülüğü ve zulmü

Üvey Kız kardeş: Kıskançlığı;

Küçük Kardeş; Zekâ ve şansı

Yaşlı adam; kerameti ve yardımseverliği sembolize eder” (Şimşek E. , 2001, s. 3-6).

Masal türü evrensel olduğu gibi masal kahramanları da evrenseldir. Masallarda her tipin temsil ettiği bir olgu vardır. Bu durum Azerbaycan masalları için de geçerliliğini korumaktadır.

1.9.Azerbaycan Masallarının Türleri

Masal türü, Azerbaycan milletinin geçmişini, gelenek ve göreneklerini, yaşam tarzını, kültürünü, tarihini olağanüstü hayal unsurlarıyla süsleyerek meydana getiren, nesilden nesile anlatılarak varlığını koruyan bir anlatı türüdür. Masallar bu özelliğinden dolayı bütün topluluklarda olduğu gibi Azerbaycan halkının edebiyatında da önemli bir yere sahiptir.

Kemale Yılmaz, “Azerbaycan Masallarının Analizine Dair Bir Deneme” isimli makalasende Azerbaycan masallarını hayvan masalları, sihirli masallar ve sosyal hayata dair masallar olmak üzere üç başlıkta incelemiştir. Ve azerbaycan masalları ile ilgili şunları söylemiştir: “ Azerbaycan masallarının en belirgin özelliği Azerbyacan halkının örf ve adetlerini, geleneksel düşünce tarzını, dini yapısını, tarihsel süreçte geçirmiş olduğu değişimleri ve çevre halklardan etkileşiminin derecesini gestermesidir” (Yılmaz, 2006, s. 73).

Azerbaycan halk edebiyatının önemli bir türü olan masallar çeşitli başlıklar altında sınıflandırılmıştır:

Azerbaycan’da masal türünün tasnifini ilk olarak Yusif Çemenzeminli yapmıştır. Çemenzeminli Azerbaycan masallarını “kadim ayinlerle ve Zerdüştlükle ilgili masallar, tarihe yakın masallar ve çocuk masalları” olarak üç grupta sınıflandırmıştır (Efendiyev, 1981, s. 115).

M.H. Tehmasib, beş ciltten oluşan “Azerbaycan Nağılları” adlı eserinin birinici cildinin ön sözünde Azerbaycan masallarını hayvan masalları ve sihirli masallar olarak iki grupta sınıflandırmıştır (Köktürk, 1996, s. 45).

P. Efendiyev, 1985 yılında yayınlanan “Azerbaycan Edebiyatı İnciler” adlı eserinin birinci cildinin ön sözünde Azerbaycan masallarını sihirli masallar, maişet masalları, tarihi masallar ve alegorik masallar olmak üzere üç başlığa ayırmıştır (Köktürk, 1996, s. 46).

Vagif Veliyev “Azerbaycan Folkloru” isimli eserinde Azerbaycan masallarını hayvanlar âleminde bahseden masallar, sihirli masallar, maişet masalları olmak üzere üçe ayırmıştır (Bakırcı, 2004, s. 16).

Azerbaycan masallarının sınıflandırılması konusunda verilen tüm bu değerlendirmelerden yola çıkarak Azerbaycan masallarının şu başlıklar altında sınıflandırabiliriz:

1. Hayvan masalları,
2. Sihirli masallar,
3. Maişet masalları

Bu çalışmada esas alınan Hanefi Zeynallı'nın derleyerek bir araya getirdiği Azerbaycan Nağılları adlı beş ciltlik eserde yer alan 165 masal eserin müellifi tarafından herhangi bir sınıflandırma ya da sıralama gözetmeksizin rastgele verilmiştir.

Aşağıda Azerbaycan masallarının genel türleri hakkında bilgi verilmiştir:

1.9.1. Hayvan Masalları

Hayvanların masalların oluşumunda etkin bir rolü vardır. Kahramanı hayvan olan masallar çocukları etkilemede önemli bir yere sahiptir. Masalların asıl hitap ettiği kesim olan çocuklar doğada kendilerinden başka bir tür olan hayvanlara hep ilgi ve sevgi duyarlar. Hayvanların bu özelliğinden dolayı hayvan masalları çocuklara verilecek olan mesajı onlara iletmede ve onların anlamasında önemli bir yere sahiptir.

Diğer topluluklara ait masallarda olduğu gibi Azerbaycan masallarında da hayvanlar önemli bir yere sahiptir ve masalların bir kısmını hayvan masalları oluşturur. Hayvan masallarında asıl olan insanların fikirlerini, isteklerini, değer yargılarını hayvanlar üzerinden anlatmaktır.

Bazı masallarda insani özellikler hayvanlara aktarılabilir. Azerbaycan'da derlenen "Dana, Keçi ve Koyun adlı masalda bir ağaca çıkmış olan dana, keçi ve koyunu gören canavar onları yemek ister. Tam bu sırada dana ağaçtan yere düşünce Canavar dananın üzerine doğru gider tam yiyecekken ağaçtan keçi 'yettim dana kardaş diye' seslenir. Canavar keçinin sesinden korkar ve kaçır bu sayede dana kurtulmuş olur" (Zeynallı, 2005, s. 292-293). Burada hayvanların insanlar gibi konuştuklarını ve güç birliği yaptığını görmekteyiz.

Dana, keçi ve koyun adlı masalda hayvanlar arasında dayanışmayı da görmekteyiz: "Dana, keçi ve koyun adlı masalda bir aslan dana, keçi ve koyunu yemek için sıkıştırır. Bunu gören tilki aslanı kandırır ve diğer hayvanları kurtarır" (Zeynallı, 2005, s. 92-93). Bu gibi masallarda iyi insanlara has yardımlaşma gibi değerleri görmekteyiz.

Azerbaycan hayvan masallarında eğlenceli tekerlemelerde yer alır:

"Tikan verdim, çörek aldım

Sazım dıngır, dıngır, dıngır.

Çörek verdim, koyun aldım.

Sazım dıngır, dıngır, dıngır.

Koyun verdim, gelin aldım.

Sazım dıngır, dıngır, dıngır.

Gelini verdim, saz aldım.

Sazım dıngır, dıngır, dıngır” (Zeynallı, 2005, s. 289-291). Masallarda yer alan bu tekerlemeler masalın havasına renk katmış onu daha eğlenceli hale getirmiştir.

Hayvan masallarında diğer masallardan farklı olarak idealize edilmiş kahraman tipi yoktur. Masallarda akıl her şeyden üstün tutulur. Her türlü kabalığa ve kötülüğe hayvanlar akli sayesinde karşı koyar. Hayvan masalları her zaman mutlu sonla biter.

1.9.2. Sihirli Masallar

Destan, masal gibi olağanüstülüklerin yoğun olduğu anlatı türlerinde yaygın olarak kullanılan motiflerden biri de sihir motifidir. Azerbaycan masallarının büyük çoğunluğunu sihirli masallar oluşturur. Sihirli masalların kendisine has kahraman, olay ve şahıs kadrosu vardır. Masallarda olağanüstü olaylar ve kişiler vardır.

Azerbaycan sihirli masalları üç aşamada oluşmuş olup günümüzde bütünlüğünü kaybetmeye başlamıştır: “ Eski Oğuz, Zerdüşlük ve İslam dünya görüşü çerçevesinde sihirli masal kültürü yapısal olarak tezat, zıddiyet, birbirini inkâr ve tasdik eden dönüşümlerle parçalanma ve birleşmelere maruz kalmıştır” (Yılmaz, 2006, s. 79). Günümüz dünyasının gelişmesi ve değişmesinden etkilenen masallarda zamanla değişikliklere uğramıştır.

Azerbaycan halkının sihre olan inançları ve sihir kültürleri masallarda da genişçe yer almıştır. Tıpkı Azerbaycan hayvan masallarında olduğu gibi sihirli masallarında kendine özgü bir hayal dünyası, olay örgüsü ve şahıs kadrosu vardır. Bu masallardaki kişiler ve olaylar olağanüstülüklerle doludur: “ Karakaşın Nağılı adlı masalda Derviş Karakaş’a sihir yaparak onu kılıktan kılığa sokar sonra tekrar eski haline getirir. Yine aynı masalda padişahın kızı peri hanım de her sihri bilirdi. Görünmez olan Karakaş’ın sihrini bozarak onu görünür yapar” (Zeynallı, 2005, s. 5-20).

1.9.3. Sosyal Hayata Dair Masallar

Sosyal hayata dair masallar içerisinde bulunan toplumun sosyal, kültürel ve ahlaki değerlerinden oluşmuş masallardır. Yaşça olgun ve tecrübeli kişilerin tecrübelerini gelecek kuşaklara aktardığı masallardır. Sosyal hayata dair masallarda ailenin önemli yeri vardır. Azerbaycan masallarında aile masallara konu olan temel hususlardandır. Fedakâr babalar, eşleri ölmüş kadınlar masallarda sıkça yer alır.

Anne kavramı masallarda çocukları için çalışıp didinen karaktere sahiptirler. Azerbaycan da derlenen Daş Üzük adlı masalda: “Bir Keloğlan vardır. Bu Keloğlan annesi ile birlikte yoksulluk içinde yasarlar. Annesi yün eğirip ip yapar oğlu da bunları pazarda satarak yiyecek alır hayatlarını böyle sürdürürler” (Zeynallı, 2005, s. 62-71). Masalların genelinde Keloğlanın annesi evde el işi yapar oğlu da pazarda satarak yiyecek bir şeyler alırdı. Anne oğluna bakmak için her türlü çileye katlanır.

Azerbaycan masallarında sosyal hayata dair çok abartılı olaylara rastlanılmaz. Yaşanmış ya da yaşanması muhtemel olaylar bu tür masalların konusu olur. Karı-koca, gelin-kaynana, kız-erkek çocuklar masallarda sıradan insanlar olarak yerlerini alırlar.

Sosyal hayata dair masallarda padişah, vezir, tacir gibi kişiler halka zulmeden, halkın düşmanı gibi görünürler. Nardan Kızın Nağlı adlı masalda: “Masalda Kokuz adında bir padişah vardır bu padişah halkına çok kötü davranır. Bu padişah bir gün bir rüya görür ancak kimse rüyasını yorumlayamaz. Bir gün bir müneccim gelir ve padişahın rüyasını yorumlar. Rüyaya göre dünyaya gelecek bir kız çocuğu padişahı öldürecektir. Bunu öğrenen padişah ülkesinde doğan bütün kız çocuklarını öldürtür” (Zeynallı, 2005, s. 149-161). Genellikle masalların sonunda kötüler hep cezalandırılır. Mazlum halkın intikamı alınır.

Kel sosyal hayata dair en belirgin kahramanlardandır. Keçal adlı masalda: “Annesi ile yaşayan bir kel çocuk vardır. Bu kel bir tacirin yanın da çalışır. Tacir çok zalim bir adamdır, kele sadece bir kuru ekmek verir. Kel bir gün yine eve giderken tacirin oğlu ile karşılaşır, ekmeği atar tacirin oğlunun kafası kırılır” (Zeynallı, 2005, s. 141-145). Keloğlan masallarda ezilen halkın temsilcisidir. Başına gelen olaylardan akli ve zekâsı ile kurtulur. Masalların sonunda padişah, vezir ve tüccar gibi kişilerden intikamını alır. Aslında Keloğlan nezdinde halkın intikamı alınır.

2. BÖLÜM

AZERBAIJAN MASALLARINDA KAHRAMANLAR

2.1. İnsanlar

2.1.1. Yöneticiler

Tarih boyunca devlet han, kağan, hakan, padişah, kral gibi unvanlara adlandırılan kişiler tarafından yönetilmekteydi. Eskiden beri devleti yöneten kişiler çeşitli yollarla başa gelmektedir. Bunlardan en eski başa geçme yolu kut inancıdır. Kut anlayışı denilen bu egemenlik kaynağı tahta çıkma ve devleti yönetme yetkisinin tanrı tarafından verilmesi şeklinde tanımlanabilir. Bu anlayıştan yola çıkarak kağanlar bir nevi göğün yani tanrının yeryüzünde ki temsilcisidir diyebiliriz.

Kut inancının en temel özelliği aynı hanedan üyesi kişiler tahta çıkabilmeleriydi. Zaman içerisinde bu anlayış babadan oğula geçmesi şeklinde varlığını sürdürdü. Günümüze gelindiğinde ise halkın seçimi ile devlet yöneticisi seçmesi haline dönüştü.

Devlet yöneticilerinin devletin başkanı olmalarının yanına sıra mensup oldukları toplumun lideri konumundaydılar. Devletin liderleri içinde bulundukları zamanın değil halkın geleceğinden de sorumluydular. Bundan dolayı bir yöneticinin en temel özelliği halkının düşmanlarından korumak ve bir arada tutmaktır.

Yöneticiler en başta adaletli, dürüst ve akıllı olmalıdırlar. Zira bir devleti ayakta tutan meziyetlerin başında akıllı ve adaletli bir yönetici gelir. Onlar tanrıyı temsil ettikleri için herkese eşit davranmalıdırlar. Ayrıca yöneticilerin bilgili ve erdemli olmaları da gerekmektedir.

Yöneticiler tüm toplumun başı ve lideri konumunda olmalarından dolayı emir ve yetki sahibi tek kişidirler. Ancak hükümdarlar ülkeyi yönetirken sınırsız yetkilere sahip değildir. Öncelikle uyması gereken yazılı olmayan töre kuralları vardı.

Tüm bunlardan yola çıkarak şöyle bir sonuca varabiliriz. Yöneticiler içinde yaşadığı toplumun lideri konumundadırlar. Onların en temel görevleri halkını korumak, halkın huzur ve refahını sağlamak, halkı adaletli ve eşit bir şekilde yönetmektir. Azerbaycan masallarında geçen yönetici konumunda bulunan kahramanların incelemesi bu bölümde yer almaktadır.

2.1.1.1. Padişahlar

Masallar bir topluma ait olan ve toplumu var eden değerler bütünü, gelenek ve göreneklerini, kültürel yapısını ve inanç sistemini içermesi ve yansıtması açısından önemli bir yere sahiptir.

Geçmişten gelen günümüzde de varlığını sürdüren anlatmaya dayalı sözlü kültüre ait ürünlerin başında masallar gelmektedir. Masalların temelinde yer alan ve masalın meydana gelmesinde etkin bir rol oynayan unsurların başında motifler gelir.

Stith Thompson motifin : “Eskiden beri yaşama kabiliyetine sahip olan, masalın en küçük unsurudur” şeklinde tanımını yapar (Sakaoğlu, 2007, s. 15). Her masalın en az bir kahramanı ve bu kahraman etrafında meydana gelen masala ait motifler olmalıdır. Masalda yer alan at bir motif değildir fakat atın sahibi ile konuşması ve onu ölümden kurtarması bir motiftir.

Padişah motifi genellikle masalın yönetim kadrosunda bulunan yönetici konumundadır. İçinde yaşadığımız sistemde olduğu gibi masallarda da bir yönetim sistemi vardır. Masallarda çoğunlukla devlet idaresinde yönetici olarak padişah, kral, kağan gibi isimlerle adlandırılan kişiler yer alır. Devlet otoritesini sağlayan ve temsil eden bu kişilerde olması gereken en belirgin özellik adaletli ve dürüst olmalarıdır. Zira adalet dürüstlükten gelir.

Masallarda yer alan padişahlar bazen masalın başından beri tahtta oturan kişiler olarak karşımıza çıkarken bazen de çeşitli sebeplerden dolayı sonradan padişah olurlar. Bu sebepler arasına kuş uçurulması uçan kuşun padişah olacak kişinin başına konması, halk tarafından sevice ve halka zulmeden padişahın yerine geçme, ülkenin başına musallat olan bir belayı def etmesi sonucunda tahta çıkma gibi durumları sayabiliriz.

Azerbaycan masallarının büyük bir çoğunluğunda başrolde padişahlar yer almaktadır. Padişahların Azerbaycan masallarında olaylara etkisi genelde olumsuz yönde olur. “Keçel Mehmed adlı masalda Mehmed’in karısına âşık olan padişah onu elde etmek için türlü oyunlar oynar. Masalın sonunda bütün adamları ile ölür” (Zeynalli, 2005, s. 34-52). Masallarda padişahların halktan birinin karısına âşık olup göz koyması pek rastlanılan bir durum değildir. Bu masalda padişahta olsa bir insanın nefesine sahip olamayıp bunun sonucunda meydana gelen kötü olayları görmekteyiz

Masal kahramanı ya padişahın kızıyla evlenir ya da padişah masal kahramanının ölümünü istediği için ondan yapamayacağı işler ister.

Birkaç masal dışında masallarda yer alan padişahların çoğunun isimleri belli değildir. “Simanın Nağılı adlı masalda Deşküvar adında zalim bir padişah vardır” (Zeynallı, 2005, s. 21-48). Simanın Nağılı adlı masal padişahın isminin belli olduğu masallardan biridir.

Masallarda tasvir edilen padişah tipi genel olarak aynıdır ve genellikle pek çoğu kötü karaktere sahiptir. Masallarda yer alan padişahların birçoğunun çocuğu olmamaktadır. Bunlar dervişin verdiği bir elma sayesinde çocuk sahibi olurlar. “Melik Mehmedle Melik Ehmed adlı masalda çocuğu olmayan bir padişah vardır. “Padişah karısı ile dervişin verdiği elmayı ikiye bölerek yerler ve bunun sonucunda çocukları olur” (Zeynallı, 2005, s. 53-61)

Padişahlar sıradan insan özelliklerine sahiptir herhangi bir olağanüstü özellik taşımazlar. Ancak bazı masallarda sihir bilen padişahlarda vardır. “Ceyranın Nağılı adlı masalda Hindistan da yaşayan bir padişah vardır bu padişah çok zalim bir padişaktır. Ayrıca padişah her sihri bilen bir padişaktır” (Zeynallı, 2005, s. 192-211). Bu padişah masalda büyü yaparak masalın gidişatına etki eder.

Azerbaycan masallarında çok sık olmasa da periler padişahı, cinler padişahı, yılanlar padişahı gibi olağanüstü padişahlar da yer alır. Padişahlar mekân olarak genellikle saraylarda yaşarlar ve bu saraylar bahçeli kırk odası olan büyük yapılarıdır.

Padişahın aile üyesi olarak genellikle kızından, oğullarından nadir de olsa eşinden bahsedilir. Masalların sonunda genellikle kahraman padişahın kızıyla evlenir, padişahı öldürür padişahın zulmünden kurtulan halk onu kendine padişah seçer ve kahraman da onun tahtına geçer.

Azerbaycan masallarında yer alan padişah tipinin özellikleri ve masalın olay örgüsüne etkileri aşağıdaki gibidir:

Zemanenin Hökmü adlı masalda: “Padişah gördüğü rüya üzerine korkuya kapılarak, rüyasını yorumlatmak ister” (Zeynallı, 2005, s. 21-26). Zemanenin Hökmü adlı masalda yer alan padişah karakteri yönetici olarak idealize edilmiş bir karakter değildir. Kendi hayatı için her şeyi yapabilecek bir yapıya sahiptir.

Keçel Mehmed adlı masalda: “Mehmed’in karısına âşık olan padişah onu elde etmek için türlü oyunlar oynar.” (Zeynallı, 2005, s. 34-52). Keçel Mehmed adlı masalda yer alan padişah kendi zevkleri için topluma ait bütün ahlak kurallarını ihlal eden bir karaktere sahiptir. Nitekim tüm masalarda olduğu gibi bu masalda da kötü olan padişah cezalandırılır ve masalın sonunda bütün adamları ile ölür

Melik Mehmedle Melik Ehmed adlı masalda: “Çocuğu olmayan bir padişah vardır. Bu padişahın bir de çocuğu olmayan komşusu vardır. Padişah ile komşusu bir elmanın yarısını yerler ve her ikisinin de oğlu olur” (Zeynallı, 2005, s. 53-61). Padişah bu çocukların belli bir yaşa kadar dışarı çıkmalarına izin vermez. Onlara özel hoca tutar bu hoca onlara iyi bir eğitim verir. Günün birinde bu çocuklar yemekten çıkan bir kemiği duvara fırlatırlar, duvar kırılır ve dışarının ışığı içeri sızar. Dışarının güzelliğini gören çocuklar dışarıya çıkmak için padişahı ikna ederler, padişah onların dışarıya çıkmalarına izin verir. Dışarı çıkan çocukların ilk işi ava çıkmak olur ve masalda ki olaylar gelişmeye başlar.

Bextiyar adlı masalda: “Bextiyar’ın yerine geçen çobanın karısına padişah âşık olur onu elde etmek için türlü oyunlar oynar” (Zeynallı, 2005, s. 71-87). Bextiyar aslında Melik Mehmed adlı çobandır. Bextiyar adlı kişi ile yerlerini değiştirirler, çoban Bextiyar’ın rüyasını satın alır ve yerine sürüsünü verir. Bextiyar bir şehire gelir bu şehrin padişahı Bextiyar’ın karısına âşık olur, Bextiyar’ı öldürüp karısını elde etmek için onu ölümcül görevlere gönderir, ancak Bextiyar her seferinde sağ salim geri döner. Masalın sonunda ise padişah, vezir, vekil ve bütün adamları ölür ve halk Bextiyar’ı kendilerine padişah seçer.

Avçı Mehmed adlı: “Masalda Mehmed padişaha bir ceylan götürür padişah bu ceylan karşılığında ona yüz tümen altın verir” (Zeynallı, 2005, s. 88-92). Mehmed’in getirdiği ceylanı ve padişahın ona verdiği altını kıskanan vezir padişahı dolduruşa getirerek Mehmed’den kızıl gümüş ördeği ve Hindistan padişahının kızını da getirmesini ister. Padişahın istediklerini getiren Mehmed vezirin oyununu ortaya çıkarır masalın sonucunda padişah vezirin başını vurdurur ve Mehmed’i vezir yapar.

Nar Kızı adlı masalda: “Padişahın bir oğlu vardır, bu oğlan bir gün rüyasında bir kıza âşık olur bu kız Nar Kızıdır” (Zeynallı, 2005, s. 105-110). Bu oğlan sabah olunca hemen

veziri çağırır ve bu kızı kendisine bulmasını söyler fakat kız devlerin arasındadır. Vezir kızı bulmak için yola düşer. Dev analarının yardımı ile kızı bulur.

Merdnen Namerdin Nağılı adlı: “Masalda Merd ne Namerd adında iki kişi vardır bunlar beraber yola çıkarlar Merd her fırsatta yemeğini Namerd ile paylaşır ancak Namerd yemeğini paylaşmak için Merd’den sürekli karşılık ister bir zaman sonra bunların ikisinin yolu ayrılır. İstanbul padişahının kızı hasta olur. Ülkede ne kadar hekim varsa padişahın kızını iyileştiremez. Bunu öğrenen Merd çobandan satın aldığı tulumdan bir damla kızı içirir ve kız iyileşir.” (Zeynallı, 2005, s. 174-178). Masalın sonunda padişah kızını Merd ile evlendirir, Namerd ise vahşi hayvanlar tarafından parçalanarak öldürülür

Nazik Beden adlı masalda: “Mısır şehrinin bir padişahı vardır. Bu padişah çok kötü bir padişaktır” (Zeynallı, 2005, s. 238-245). Bu padişahın İbrahim adında bir oğlu vardır. İbrahim başka bir padişahın kızına âşık olur ve kızı alarak kaçar. İbrahim ile kız yolda birbirlerini kaybederler. İbrahim kızı ararken padişahı ölen bir şehre padişah olur. Masalın sonunda İbrahim ile kız birbirlerine kavuşurlar.

Zernigar adlı masalda: “Semerkant’ta Şemil adında bir padişah vardır bu padişahın yalnızca bir kızı vardır” (Zeynallı, 2005, s. 322-328). Padişah kızına eğitim vermek için özel hoca tutar. Bu padişah erkek çocuğu olsun diye karısı ile birlikte Mekke’ye dua etmeye giderler. Kızları Zernigar Hanımı da vezire emanet ederler. Bir zaman sonra vezir Zernigar Hanıma da padişahın tahtına da göz koyar. Masalın sonunda padişah vezirin kellesini vurdurarak onu öldürtür.

Simanın Nağılı adlı masalda: “Deşküvar adında zalim bir padişah vardır” (Zeynallı, 2005, s. 21-48). Bu padişahın oğlu olmazmış bir gün padişah remmalı çağırıp rem attırır. Remmal rem atar ancak iyi şeyler görmez. Padişahın bahçıvanının Siman adında bir oğlu olur. Masalın sonunda Siman Deşküvar’ı ve adamlarını öldürterek halkı zulümden kurtarır.

Taxta Kılınç adlı masalda: “Bir padişah oğlu ve karısı vardır. Padişah oğlunu çok sever ve gözünün önünden ayırmak istemez” (Zeynallı, 2005, s. 49-52). Bu padişahın oğluna bir gün yılan vurmak üzereyken padişah yılanın önüne su koyar ve yılan suyu içerek oradan uzaklaşır. Bir zaman sonra padişahın karısı ölür. Padişah yeniden evlenir. Oğlanın üvey annesi babası ile arasını açar. Oğlan evden ayrılır yolda bir genç ile karşılaşır bu

genç onu her türlü tehlikeden korur. Masalın sonunda bu oğlanın aslında padişahın su verdiği yılan olduğu ortaya çıkar.

Yeddi Dağ Alması adlı masalda: “ Bir padişah vardır, bu padişahın Perinuş adında dünya güzeli bir kızı vardır” (Zeynallı, 2005, s. 53-59). Bütün ülkelerin ileri gelenleri Perinuş Hanımla evlenmek ister. Ancak Perinuş Hanım kimse ile evlenmek istemez. Padişahın bahçıvanının oğlu İbrahim’e âşık olur. Masalın sonunda İbrahim padişahı ve veziri öldürür. Perinuş Hanımla evlenerek ailesiyle beraber yaşamaya başlarlar.

Cantik adlı masalda: “Bir padişah vardır ve bu padişahın çocuğu olmamaktadır” (Zeynallı, 2005, s. 69-82). Bir gün bir derviş padişaha bir elma verir. Padişahın Cantik adında bir oğlu olur. Bu padişah bir zaman sonra Hindistan padişahının kız Peri Hanıma âşık olur. Masalın sonunda padişah bu sevdadan vazgeçerek oğlu Cantik ile Peri Hanımı evlendirir.

Ağ Kuş adlı masalda: “Bir padişah vardır bu padişahın karısı her hamile kaldığında doğurduğu çocuklar ölür” (Zeynallı, 2005, s. 102-110). Padişahın karısı bir kez daha hamile kalır padişah bu sefer karısını babasının yanına gönderir kadın orada doğum yapar ve çocuğa hiçbir şey olmaz.

Şahzade Mütalib adlı: “Masalda bir padişah vardır bu padişahın çocuğu olmaz padişah ülkede ne kadar kadın varsa neredeyse hepsiyle evlenir fakat hiçbirinden çocuğu olmaz” (Zeynallı, 2005, s. 120-137). Bir gün bir derviş gelir bütün eşlerini boşamasını ve genç bir kızla evlenmesini söyler. Padişah dervişin dediklerini yapar ve Mütalib adında bir oğlu olur. Mütalib’in annesi ölür babası yeniden genç bir kız ile evlenir. Kız Mütalib’e âşık olur ve ona iftira eder. Masalın sonunda Mütalib babasını, üvey annesini öldürür ve kendisi padişahlık yapmaya başlar.

Nardan Kızın Nağılı adlı: “Masalda Kokuz adında bir padişah vardır bu padişah halkına çok kötü davranır” (Zeynallı, 2005, s. 149-161). Bu padişah bir gün bir rüya görür ancak kimse rüyasını yorumlayamaz. Bir gün bir münecim gelir ve padişahın rüyasını yorumlar. Rüyaya göre dünyaya gelecek bir kız çocuğu padişahı öldürecektir. Bunu öğrenen padişah ülkesinde doğan bütün kız çocuklarını öldürtür.

Kel Hesenin Nağılı adlı: “Masalda Benderpuş padişahının dünya güzeli bir kızı vardır” (Zeynallı, 2005, s. 162-178). Kaşkaş pehlivan bu kıza âşık olur ve kızı kaçıır kızını

bulmak isteyen padişah bir abidden yardım ister abid ancak Ehmed oğlu Kel Hasan'ın kızını kurtarabileceğini söyler.

Ceyranın Nağılı adlı masalda: “Hindistan da yaşayan bir padişah vardır bu padişah çok zalim bir padişaktır” (Zeynallı, 2005, s. 192-211). Ayrıca padişah her sihri bilen bir padişaktır. Bu padişahın Zerğova adında güzel bir kızı vardır.

Ceyranın Nağılı adlı masalda: “Rum padişahının Ehmed adında bir oğlu vardır. Bu oğlan Hindistan padişahının kızı Zerğova'ya âşık olur ama ne kadar çabalarsa çabalasın kızı bir türlü alamaz” (Zeynallı, 2005, s. 192-211). Oğlan en sonunda çaresiz kalır ve kızı almak için sihir öğrenmeye karar verir.

Nuşaperi Hanımın Nağılı adlı masalda: “Kendehar padişahının Nuşaperi adlı bir kızı vardır. Bu padişah çok kötü ve çok zalim bir padişaktır” (Zeynallı, 2005, s. 3-23). Nuşaperi Hanım babasının yaptığı kötülüklerden dolayı çok üzülür. Bir gün kendi kendine hastalık numarası yapar neden hasta olduğunu soran babasına senin halka yaptığın kötülüklerden dolayı hasta düştüğünü söyler. Bunun üzerine padişah sinirlenerek kızına tokat atar.

Nuşaperi Hanımın Nağılı adlı masalda: “Kendehar padişahı ve Fireng padişahı İstanbul padişahına savaş açarlar.” (Zeynallı, 2005, s. 3-23). Nuşaperi Hanım ordunun başında savaşa gider orada Fireng padişahının oğlu Melik Cümşüd'e âşık olur. Nuşaperi Hanımın ordusu diğer orduları yener. Masalın sonunda Nuşaperi Hanım Melik Cümşüd'e her şeyi anlatır. Kırk gün kırk gece düğün yaparlar.

Hatemin Nağılı adlı masalda: “Gözleri görmeyen bir padişah vardır. Bu padişahın gözlerinin şifası atının tırnağının değmediği yeredir” (Zeynallı, 2005, s. 24-61). Bu padişahın üç oğlu vardır. Büyük oğlu han kızıyla, ortanca oğlu bey kızıyla, küçük oğlu ise halktan birinin kızıyla evlidir. Bu iki kardeş her sene gidip babasının gözlerine çare ararlar fakat bulamazlar. En sonunda padişahın küçük oğlu da gitmek ister padişah onu küçümseyerek izin vermez.

Daş Üzükle adlı masalda: “Bir Keloğlan annesine gidip kendisine padişahın kızını almasını söyler. Padişah kızı vermemek için çok gösterişli bir saray yaptırmasını ister” (Zeynallı, 2005, s. 62-71). Keloğlan yüzükten ister yüzük padişahın evinden de görkemli bir ev

diktirir. Bu safer elbise diktirmesini ister yüzük onu da yapar padişah en sonunda çaresiz kalarak kızını Keloğlan'a verir.

Daş Üzük adlı masalda: "Hindistan padişahının oğlu Keloğlan'ın karısına âşık olur" (Zeynallı, 2005, s. 62-71). Kızı elde etmek için evlerine bir kadın gönderir. Kadın gide gele yüzüğün sırrını öğrenir. Kızı ve yüzüğü alarak Hindistan padişahının oğluna götürür. Keloğlan, annesi, güvercin ve kedi ortada kalır.

Kırk Könçe Xanım adlı masalda: "Bir padişah vardır bu padişahın hiç çocuğu olmaz" (Zeynallı, 2005, s. 80-93). En sonunda müneccimler bir nahırcı vardır ve bunun da bir kızı vardır o kızla evlenirse çocuğunun olacağını söylerler. Padişah dediklerini yapar ve nahırcının kızı ile evlenir. Biz zaman sonra kız hamile kalır.

Melik Çoban adlı masalda: "Bir padişah vardır bu padişahın bir kızı vardır. Ancak bu padişahın yüreğinde erkek evlat ateşi yanıp durur" (Zeynallı, 2005, s. 94-101). Padişahın veziri ölür padişah Melik çobanı kendisine vezir yapar. Padişah Melik çobana oğlu olursa ona vermesini emreder. Aradan zaman geçer Melik çobanın karısı erkek çocuk doğurur fakat padişahın karısı bunu kıskanır ve herkese kız doğduğunu söyler. Oğlanın adını Süsen koyarlar. Masalın sonunda Süsen padişahı öldürür ve yerine babasını padişah yapar.

Şeminin Nağlı adlı masalda: "Bir padişah vardır bu padişahın gözleri kör olur. Gözlerinin dermanı denizde bulunan beyaz bir balıktadır" (Zeynallı, 2005, s. 102-109). Padişah hemen oğullarını balıkçı ile balığı tutması için gönderir. Balıkçı balığı her tuttuğunda oğlanlar geri suyun içine atarlar. Balıkçı bu durumu padişaha anlatır, padişah hiddetlenir ve oğullarını şehirden kovar.

Beçe Derviş Nağlı adlı masalda: "Bir Hindistan padişahı vardır. Bu padişahın iki oğlu vardır, büyüğü safça küçüğü ise çok akılla ve kuvvetlidir" (Zeynallı, 2005, s. 110-131). Padişah öldükten sonra küçük oğlunun yerine geçmesini ister. Padişahın küçük oğlunun adı Cahangir'dir. Padişahın büyük oğlu Erke kardeşi Cahangir'i kıskanır ve onu bir kuyuya atar. Eve geldiğinde ise kardeşini aslanların parçaladığını söyler. Masalın sonunda ise Erke'nin başı belaya girer kardeşi Cahangir onu kurtarır.

Üçbüğ Kosa adlı masalda: "Bir padişah vardır bu padişahın üç oğlu üç de kızı vardır. Bir gün padişah hastalanır ve ölüm döşeğine düşer oğullarını yanına çağırıp onlara vasiyetini

söyler” (Zeynallı, 2005, s. 132-141). Babalarının vasiyetini sadece küçük oğlu yerine getirir ve güzel bir kızla evlenir. Diğer kardeşleri onu kıskanarak başına türlü işler açar ama masalın sonunda kazanan küçük kardeş olur.

Melik Dücar adlı masalda: “Bir padişah vardır bu padişah rüyasında bir kız görür ve bu kıza âşık olur” (Zeynallı, 2005, s. 142-151). Padişah uykusundan uyanır uyanmaz her yerde bu kızı aramaya başlar fakat bulamaz. Adamlarına kızı bulup getirmelerini emreder.

Melik Memmed ve Melik Ehmed adlı masalda: “Yunan şehrinde Memmed adında bir padişah vardır bu padişahın çocuğu olmaz kendisi de çok zalim bir padişaktır” (Zeynallı, 2005, s. 160-168). Padişahın nahırcısının da çocuğu olmaz. Padişah bir gün bir rüya görür, bunun üzerine uyanarak dışarı çıkar. Burada suyun üstünde yüzen bir elma görür bu elmanın yarısını kendi hanımıyla yer yarısında nahırcıya hanımıyla yemesi için verir. Aradan dokuz ay geçer ikisinin de oğulları olur.

Şah Oğlu Behremin Nağılı adlı masalda: “Bir padişah vardır bu padişahın üç oğlu vardır” (Zeynallı, 2005, s. 169-181). Günlerin birinde padişahın gözleri kör olur. Müneccimler uzak bir şehirde bir çeşme olduğu o çeşmenin taşından gözlerine sürerse şifa bulacağını söylerler.

Kehreman adlı masalda: “Bir hanın Kehreman adında bir işçisi vardır. Bu Kehreman güçlü ve kuvvetli bir adamdır” (Zeynallı, 2005, s. 227-235). Hanın kızı ile Kehreman birbirine âşık olurlar. Vezir padişaha durumu söyler padişah kızını vermek istemez bunun için Kehreman’ı birçok sınavdan geçirir en sonunda kahraman veziri ve padişahı öldürüp Peri Hanımla evlenir.

Soltan İbrahim adlı masalda: “Enuşiravan adında bir padişah vardır. Bu padişahın çocuğu yoktur” (Zeynallı, 2005, s. 248-260). Bir abidin verdiği elmayı ikiye bölüp karısıyla yer bunun sonucunda karısı hamile kalır ve bir kızı olur. Kızına Nuşaperi Hanım adını koyarlar. Xan-Xani-Çinin padişahının oğlu Sultan İbrahim ile Nuşaperi Hanım birbirlerine âşık olur ancak Nuşaperi Hanımın babası evlenmelerine izin vermez.

Ehmed adlı masalda: “Ehmed babası öldükten sonra başka bir şehre yerleşir burada ticaret yapmaya başlar” (Zeynallı, 2005, s. 261-266). Herkese bol keseden mal dağıtır bunu gören diğer tüccarlar işleri bozulduğu için Ehmed’e düşman olurlar ve onu padişaha şikâyet ederler. Padişah Ehmed’in sırrını öğrenir veziri ile ona oyun ederek elindeki

keseyi ve şapkayı alırlar. Masalın sonunda Ehmed padişah ve veziri tahttan indirir, padişahın kızı ile evlenir ve padişahlık yapmaya başlar.

Şirvan Kazısı adlı masalda: “Bir padişah vardır bu padişahın Mehmed adında bir oğlu vardır” (Zeynallı, 2005, s. 267-271). Padişah öldükten sonra yerine oğlu geçer ancak bütün varını yoğunlu serseriler ile yer bitirir en sonunda da şehirden atılır.

Baftacı Şah Abbas adlı masalda: “Padişah bir gün vezirine sefere çıkma emri verir” (Zeynallı, 2005, s. 280-288). Sefere çıkarlar geze geze bir şehire gelirler burada Şah Abbas bir nahircinin kızına âşık olur. Nahirci kızını vereceği adamın sanat öğrenmesi gerektiğini söyler bunun üzerine padişah sanat öğrenir ve kızı alır.

Şems-Kemer adlı masalda: “Bir padişah vardır bu padişahın çocuğu olmaz” (Zeynallı, 2005, s. 5-37). Veziri padişaha Allah’tan muradına karşılık kırk gün fakir fukara doyurmasını söyler. Padişah emir verir kırk gün fakir fukaraya yemek verilir. Buna karşılık Allah padişaha bir erkek evlat nasip eder. Padişahın oğlu evlenme çağına gelince padişah onu evlendirmek ister fakat Kemer kabul etmez padişah onu zindana atar. Periler padişahının kızı ve cinler padişahının oğlu uzak vilayette Şems adında bir kızla Kemer’i birbirine âşık eder gece bunları yan yana getirirler. Ancak sabah olunca ikisini de ayırırlar. Kemer Şems’in aşkından hasta düşer.

Altı Yoldaş adlı masalda: “Bir padişah vardır. Bu padişahın on iki yaşında bir oğlu vardır” (Zeynallı, 2005, s. 71-75). Bu padişah başka bir padişahın kızını almak ister fakat ne yaparsa yapsın kızı ona vermezler. Padişahın oğlu büyür ve babasına kızı almak için yola düşer. Yolda kızı almasına yardım edecek insanlarla tanışır. Kızı almak için giderler fakat yine de kızı alamazlar.

Hesen Karanın Nağlı adlı masalda: “Şah Oğlu Şah Abbas ve bunun Allahverdi adında bir veziri vardır” (Zeynallı, 2005, s. 76-92). Şah Abbas ve veziri bir gün yemek yerken Şah Abbas’ın boğazında yemek kalır. Bunun üzerine şah Abbas şehrinde aç kalan insan olduğunu düşünür ve kıyafet değiştirerek halkın arasına karışırlar.

Lelin Nağlı adlı masalda: “Bir padişah ve üç oğlu vardır” (Zeynallı, 2005, s. 102-107). Padişah ölüm döşeğindedir, ölmeden önce oğullarına vasiyet eder. Üçünü de yanına ayrı ayrı çağırır aynı şeyi vasiyet eder. Padişah ölür ölmez küçük oğlu gidip hemen mücrün içinde ki altını alır. Abiler geldiğinde ise altından haberi yokmuş gibi davranır aralarında

anlaşmazlığa düşen kardeşler durumu çözmesi için Yemen padişahının yanına gider. Padişahın kızı durumu çözer ve kardeşler altını aralarında paylaşırlar.

Padşah Oğlu adlı masalda: “Bir padişah vardır. Bu padişahın kırk tane karısının hiçbirinden çocuğu olmaz” (Zeynallı, 2005, s. 162-168). Bir gün padişah kara kara düşünürken bir derviş gelir ve ona ekincinin kızı ile evlenmesini söyler. Padişah dervişin dediğini yapar ve bir zaman sonra bir oğlu olur. Padişahın diğer eşleri ekincinin kızını kıskanır ve ona oyun ederler. Çocuğunu alıp yerine köpek yavrusu koyarlar bunun gören padişah sinirlenerek kadını saraydan kovar.

Barxudarın Nağılı adlı masalda: “Barxudar adında bir balıkçı vardır. Bir derviş Barxudar’a kırmızı bir bıçak verir ve gidip padişahın kızı Ülker’i almasını söyler” (Zeynallı, 2005, s. 180-183). Barxudar hemen Ülker’in yanına gider bıçağı gösterir Ülker Barxudar ile kaçır. Bunlar yolda derenin içinde parlayan bir taş bulur ve yanlarına alırlar. Bir şehre gidip yerleşirler. O şehrin padişahı Ülker Hanıma âşık olur. Ülker’i elde etmek için Baxhudar’ı devlerin elindeki taşı getirmesi için gönderir. Baxhudar taşı getirmek için gider orada Ülker’in devler tarafından kaçırılan kardeşini de kurtarır. Taşı ve kızı alır eve döner. Kız padişah ve vezirini öldürür. Barxudar onun yerine padişahlık etmeye başlar.

Kara At adlı masalda: “Bir padişah vardır. Bir gün padişahın karısı ölür padişahın ölen karısından İbrahim adında bir oğlu olur. Padişah tekrar evlenir o kadından da bir oğlu olur” (Zeynallı, 2005, s. 184-188). Padişahın ilk karısından olan oğlunun adı İbrahim’dir. Üvey anne padişahın İbrahim’i kendi oğlundan daha çok sevdiğini görünce onu kıskanır ve öldürmek ister. Ancak İbrahim’in atı sayesinde İbrahim ölümden kurtulur.

Üç Kardeş adlı masalda: “Bir padişah vardır bu padişahın üç tane oğlu bir de kardeşi vardır. Padişah ölmeden önce kardeşine vasiyet eder ki kızını oğlum Melikmemmed’e verirsın” (Zeynallı, 2005, s. 196-201). Ancak Melikmemmed’in amcasını kızını ona vermez üstüne bir de onu ve kardeşlerini şehirden kovar. Masalın sonunda ise Melikmemmed amcasının kızı ile evlenir.

Peri Xanımın Nağılı adlı masalda: “Bir padişahla vezirini çocuğu olmaz” (Zeynallı, 2005, s. 278-258). Bir gün bir derviş gelir padişaha bir elma verir bu elmayı veziri le yarı bölerek eşleriyle yemesini söyler. Padişah vezire elmayı verir ama vezirin kızı olursa padişahın

oğluna vermesini ve ya padişahın kızı olursa vezir oğluna almasını şart koşar. Ama ikisinin de oğlu olur.

Ovçu Pirimin Nağlı adlı masalda: “Avcı Pirim avladığı ceylanın derisini padişaha hediye eder bu deri öyle bir deridir ki eşi benzeri yoktur” (Zeynallı, 2005, s. 5-15). Padişahın veziri Avcı Pirim’i kıskanır ve padişaha ondan zorlu şeyler istemesini söyler. Amacı Pirim’in ölmesidir.

Kızıl Koç adlı masalda: “Bir padişah vardır. Bu padişahın Melik adında bir oğlu vardır” (Zeynallı, 2005, s. 43-65). Bir gün Melik geziye çıkar dere kenarında iki çocuğun bir sandık yüzünden kavga ettiğini görür. Çocuklara para verir sandığı alır. Sandığın içinden Freng padişahının kızının resmi çıkar. Melik bu kıza âşık olur ve onu almak için yola düşer. Masalın sonunda Melik Freng padişahının kızıyla evlenir. Kız kardeşini de Keloğlan’a verir.

Yusifle Senuber adlı masalda: “İki kardeş vardır. Bu kardeşlerden biri kendi memleketlerin de diğer kardeş ise başka memlekette padişahlık yaparlar” (Zeynallı, 2005, s. 66-86). Bu iki kardeşin de çocukları olmaz ve bu durum ikisini de çok üzer. Bunlar bir gün fakir fukara doyurmaya karar verirler. Ne kadar aç yoksul insan varsa hepsini doyururlar. Bir gün bir derviş gelir ve her iki kardeşe de birer elma verir. Bu elmaların yarısını kendileri yarısını da eşlerinin yerse çocuklarının olacağını söyler. Dokuz ay sonra birisinin oğlu birisinin de kızı olur. Oğlanın adı Yusuf kızın adını Senuber koyarlar. Her iki kardeşte çocuklarını o gün orada nişanlarlar.

Moltanı Padşahı adlı masalda: “Çok zalim bir padişah vardır. Bu padişah ülkede hangi güzel kızı görse onunla evlenmek ister” (Zeynallı, 2005, s. 87-100).

Benidaş Şehrinin Sirri adlı masalda: “Bir padişah vardır bu padişahın çocuğu yoktur” (Zeynallı, 2005, s. 101-110). Bu duruma çok üzülen padişah bir gün vezirini yanına çağırarak ondan kendisine bir oğul bulmasını ister.

İskender Zülkerneyn adlı masalda: “Bir padişah vardır. Bu padişah hangi kızla evlendiyse bir türlü çocuğu olmaz” (Zeynallı, 2005, s. 136-143). En sonunda bilge bir kişi İsfahan padişahının kızını alırsa ondan bir çocuğu olacağını söyler. Padişah kızı alır İskender adında bir oğulları olur.

Yuxu adlı masalda: “Padişah bir rüya görür uyanır uyanmaz rüyasını yorumlatır ve tahtının elinden gideceğini öğrenir” (Zeynallı, 2005, s. 151-154). Bunun üzerine iki oğlunun ve karısını alarak kaçır. Yolda karısını bir tüccar kaçıtır, bir oğlunu canavarın yediğini zanneder diğer oğlunu da su götürür. Masalın sonunda padişah karısına ve çocuklarına kavuşur bir daha kötülük yapmayacağına söz verir.

Zengi adlı masalda: “Bir padişah vardır bu padişah bir gece rüyasında İsfahan şehrinde Zengi adında bir oğlanın on iki yaşına gelince onu öldüreceğini görür” (Zeynallı, 2005, s. 155-159). Masalın sonunda Zengi gerçekten de padişahı öldürür.

Ezazil Padşah adlı masalda: “Çok zalim bir padişah vardır. Bir gün padişah emir verir ki ülkede ne kadar zayıf hasta çocuk varsa hepsi öldürülsün. Bundan tatmin olmayan padişah yine emir verir. Bu seferde ülkede ne kadar yaşlı varsa öldürülsün diye” (Zeynallı, 2005, s. 160-164). İmran adında bir genç yaşlı babasının öldürüleceğini duyunca hemen babasını ülkeden kaçıtır. Masalın sonunda padişah ölür İmran’ın babası padişahlık yapmaya başlar.

Naşükür Kız adlı masalda: “Bir padişah vardır. Bu padişahın dünya güzeli bir kızı vardır” (Zeynallı, 2005, s. 157-168). Bir gün bu kız kırk ince belli kız ile gezmeye çıktıkları sırada bir kuş padişahın kızını alıp kaçıtır. Bir ormana bırakır.

2.1.1.2. Vezirler

Türk devletlerinde hükümdara ülkeyi yönetme yetkisi tanrı tarafından verildiğine inanılan kut anlayışı sistemi uygulanmıştır. Hükümdar ülkeyi tanrı adına yönetirken ona ülkeyi yönetmede devletin ileri gelenlerinden olan halk tarafından saygı gören ve devlet işleri konusunda bilgi ve deneyim sahibi kişiler yardım ederdi.

Türklerin İslamiyet’i kabulünden önce resmi olarak vezirlik makamı bulunmasa da Buyruk adı verilen kişiler vezirlik yetkilerini taşıyan işler yapmıştır. İlk Türk devletlerinde vezirler liyakat ve hükümdara sadakat ilkesi üzerine göreve getirildi. Ülke içerisinde ki en önemli görevleri ise halkın refahını ve huzurunu sağlamaktı. Görevlerini yerine getirirken dikkat etmeleri gereken en önemli unsur halkın huzurunun bozulmamasıdır.

Türklerin İslamiyet’i kabul etmeleri ile birlikte resmi olarak vezirlik makamı Türk devletlerinde de görülmeye başladı. Hükümdardan sonra devleti yönetme en önemli

görevleri olmuştur. Görevleri arasında halkın huzur ve refahını sağlamak, ülke yönetiminde hükümdara yardımcı olmak, savaş dönemlerinde orduyu komuta etmek adamları arasında koordinasyonu sağlamak olarak sayılabilir.

“ Selçuklu egemenliğinin sosyal, siyasal ve ekonomik alanlardaki görünümüleri, benzeri durumlarda mutad olduğu üzere sosyal, siyasal ve ekonomik kurumların oluşumuna öncülük etmiştir. Fethedilen yerlerden toplanacak vergilerin hesaplanması ekonomik kurumsallaşmanın, fatihlerin artık kendilerine ait olan bölgelerde yaşayan insanlarla kuracakları ilişkileri yürütmeye dönük girişimleri sosyal kurumsallaşmanın, hem fethedilen bölgelerde inşa edilecek idari mekanizmasının hem de diğer devletlerle kurulacak olan ilişkilerin her yönüyle sürdürülmesine dönük faaliyetlerin ise siyasal kurumsallaşmanın anahtarı olmuştur. Vezirlik kurumu da bu siyasallaşma pratiklerinden biri, hem egemenliğin dâhili boyutta işler durumunda olması hem de devletlerarası ilişkilerin sürdürülmesi bağlamında merkezi bir öneme sahip olan en önemlisidir” (Alican, 2014, s. 4-5). Vezirler

sadece ülke yönetiminden sorumlu olmamış aynı zamanda hükümdarın halk ile iletişimini sağlamada da etken rol oynamışlardır. Fakir halkın ihtiyaçlarının karşılanması da önemli görevlerinden biridir.

Tarihte kendilerine önemli bir yer edinen vezirlere Vezir Tonyukuk ve Vezir Nizamülmülk örnek verilebilir.

Azerbaycan masallarında vezirler genel olarak padişahın sağ kolu, en güvendiği kişi bir nevi akıl hocası konumundadırlar. Azerbaycan masallarında yer alan vezirler genel olarak padişahlar gibi kötü karakterlerdir. Bunlar padişahların kötü niyetli işlerinde padişaha akıl öğreten ve yardım eden insanlardır. Padişah genellikle kahramanın ölmesini ister vezirlerde padişahlara kahramanı saf dışı bırakıp öldürmek için yol gösterir yardım ederler. “Keçel Mehmed adlı masalda Mehmed’in karısını elde etmek isteyen padişaha yardım eden kötü niyetli veziri vardır” (Zeynallı, 2005, s. 34-52).

Genellikle masalların sonun da vezir de padişahla birlikte kahraman tarafından cezalandırılarak hayatlarından olur.

Azerbaycan masallarında yer alan vezir tipinin özellikleri ve masalın olay örgüsüne etkisi aşağıda verilmiştir:

Keçel Mehmed adlı masalda: “Mehmed’in karısını elde etmek isteyen padişaha yardım eden kötü niyetli veziri vardır” (Zeynallı, 2005, s. 34-52). Padişahın her başı sıkıştığında ona kötü niyetli fikirler verir. Keloğlanı öldürmek için türlü şeyler yaparlar.

Nar Kızı adlı masalda: “Padişahın oğlu rüyasında nar kızını görerek âşık olur” (Zeynallı, 2005, s. 105-110). Rüyasını vezire anlatır ve vezirden bu kızı bulup kendisine getirmesini ister yoksa boynunu vurduracağını söyler.

Zernigar adlı masalda: “Padişah kızını ve tahtını vezire emanet ederek Mekke’ye gider” (Zeynallı, 2005, s. 322-328). Vezir bir zaman sonra padişahın kızına âşık olur kızı elde etmek için yanına çağırır durumu anlayan kız saraydan kaçır.

Ağ Kuş adlı masalda: “Padişahı öldürüp yerine geçmek isteyen kötü niyetli bir veziri vardır” (Zeynallı, 2005, s. 102-110). Bir gece adamları ile sarayı basar padişahı öldürür ve yerine geçer.

Nardan Kızın Nağlı adlı masalda: “Kokuz adında bir padişah ve bu padişahın veziri vardır. Vezir bir gün bir münecimden bir sandık alır bu sandığı açtıklarında içinden bir nar çıkar nar yere düşer kırılır ve narın içinden bir kız çıkar.” (Zeynallı, 2005, s. 146-161). Bu kız Fireng padişahının nahircisinin kızıdır. Vezir ve karısı bu kızı kendilerine evlat edinir, adını Nardan Hanım koyarlar. Masalın sonunda Nardan Hanım Kokuz padişahı öldürür ve halkı zulümden kurtarır. Halk Nardan Hanımı kendilerine padişah yapar.

Nuşaperi Hanımın Nağlı adlı masalda: “İstanbul padişahının vezirinin çocuğu olmaz” (Zeynallı, 2005, s. 3-23). Vezir ile karısı evlat hasreti çekerler. Bir gün vezir lokantada Nuşaperi Hanımı görür. Ondan kendisine evlat olmasını ister Nuşaperi Hanım kabul eder vezir ve karısı ile yaşamaya başlar.

Ovçu Pirimin Nağlı adlı masalda: “Avcı Pirim avladığı padişaha hediye ettiği deriyi kiskana veziri avcı Pirimin başını çeşitli belalara sokar” (Zeynallı, 2005, s. 5-15). Padişaha Pirim den çeşitli şeyler istemesi konusunda fikir verir.

Melik Çoban adlı masalda: “Padişahın veziri ölür padişah yanında çalışan çoban Melik’i kendine vezir yapmak ister” (Zeynallı, 2005, s. 94-103). Melik gönülsüzde olsa kabul eder. Melik’in karısı hamiledir padişahın karısı Melik’in karısını erkek doğurdu diye kıskanır ve herkese kız doğurdu diye yalan söyler.

İtkin Kız adlı masalda: “Padişahın veziri Güllü’ye âşık olur onu razı etmek için oğullarını öldürmekle tehdit eder Güllü razı olmayınca oğullarının ikisini de öldürür” (Zeynallı,

2005, s. 209-215). Sonra da çocukları Güllü'nün öldürdüğünü söyler. Masalın sonunda padişah vezirin yaptıklarını öğrenir ve onu öldürür.

Şems-Kemer adlı masalda: “Vezirin iki tane kızı vardır bu kızların yaşları geçkindir, kimse onlarla evlenmek istemez” (Zeynallı, 2005, s. 5-37). Bu kızlar Kemer'in oğullarına Settar ve Ülker'e göz koyar, iftira atarlar. Bunun üzerine babaları cellada onları öldürmesini söyler ancak cellat ormanda ejderhanın saldırısına uğrar. Oğlanlar ejderhayı öldürüp celladı kurtarır. Cellat ta oğlanları öldürmez. Masalın sonunda Kemer, Şems, Afıtab ve bunların çocukları ve Kemer'in ana babası kavuşur beraber yaşamaya başlarlar.

Kuru Kelle adlı masalda: “Bir gün padişah vezirleri ile ava çıkar. Bir mezarlıktan geçerken vezir burada bir kelle görür çantasına koyarak eve getirir. Bu kelleyi azarak toz haline getirir ve bir şişeye koyar” (Zeynallı, 2005, s. 119-127). Bir gün vezirin kızı çok hastalanır hastalığına kimse çare bulamaz. Kız acıya dayanamayarak ölmek için zehir arar. Bu sırada babasının otağında bulunan kavanozda ki tozu içer ve hamile kalır. Dokuz ay sonra bir erkek çocuk doğurur.

Kuru Kelle adlı masalda: “Padişahın bahçıvanı çayda eşi benzeri görülmemiş üç balık tutar bu balıkları padişaha getiri. Padişahın karısı balıkların birinin erkek olduğunu anlar ve yüzünü kapatır. Bunun üzerine balıklar cana gelir ve kadına gülerler kadın neden güldüklerini merak eder ve mutlaka öğrenmek ister” (Zeynallı, 2005, s. 119-127). . Vezirin kızıdan olan oğlu durumu padişahın karısına açıklayacağını söyler. Padişahın karısının padişahı aldattığını söyler. Masalın sonunda padişahın karısı önce kocasını sonra kendini öldürür, oğlanda tekrar kuru kelle olur. Mezarlıkta dolanmaya devam eder.

Benidaş Şehrinin Sirri adlı masalda: “Bir padişah vardır bu padişahın çocuğu yoktur.” (Zeynallı, 2005, s. 101-110). Padişah bir gün vezirini yanına çağırarak ondan kendisine bir oğul bulmasını ister. Vezirin üç kızı vardır bu en küçük kızına erkek kıyafeti giydirir ve padişahın yanına götürür. Padişahın karısı bu oğlan görünümlü kıza âşık olur. Oğlan ona karşılık vermez kadın hasta numarası yapar. Padişah oğlunu şifa bulması için gönderir. Masalın sonunda her şeyi öğrenen padişah karısını öldürür.

Kesik Baş adlı masalda: “Bir vezir vardır. Bu vezir ticaretle uğraşır, bir gün ticaretten dönerken karşısına suda yüzen bir kesik baş çıkar. Başı bir torbaya koyarak eve getirir” (Zeynallı, 2005, s. 124-129). Bir gün kızı bu torbanın ağzını açar ve içinde kül görür

parmağını batırarak külden yer. Ve hamile kalır ve bir oğlu olur. Masalın sonunda padişahın kızı ile evlenir.

2.1.2. Halk Tabakasına Mensup Olanlar

2.1.2.1. Bazı Tipler

2.1.2.1.1. Keloğlan

Dünya edebiyat tarihi boyunca masal türü olağanüstü kahramanlar ve olaylar üzerine kurulmuştur. Masal insanlığa ait değerler ve inanç sisteminin çocuklara aktarımı, onları eğitime ve eğlendirme, hayatın içinde yer alan bütün olumsuz olaylara karşı hazırlama amaçlı oluşturulan sözlü anlatı türüdür.

Dünya ve Türk masalları içinde önemli bir yere sahip masallardan biri de Keloğlan masallarıdır. Keloğlan masalları Türk dünyasının farklı coğrafyalarında farklı isimlerle nitelendirilip anlatılsa da sabit bir Keloğlan tipi etrafında bir araya gelmektedir.

Dünya edebiyatlarında önemli bir yere sahip olan masallarda da benzerleri bulunan keloğlan tipinin diğer edebiyatlarda ki adlandırılması şöyledir: “Taşza Bala (Kazakistan), Keçel, Keçel Mehemed, Keçel Yeğen (Azerbaycan), Keçeloğlan (Kerkük), Kelce Batır (Türkmenistan), Tazoğlu (Kırım), Tas, Tastarakay (Altay) gibi adlarla bilinir. Ayrıca Gürcüler arasında “Kel Kafalı Kaz Çobanı” terimi “Keloğlan” için kullanılır. Almanların “Grindkopf” / “Goldener” şeklinde adlandırdıkları kahramanların da “Keloğlan” (düzmece/sahte Keloğlan) ile kimi benzerlikleri dikkat çeker” (Alangu, 1968, s. 458-469). Masal tipler, arasında Keloğlan evrensel bir tip olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk masallarında ki kullanımı yine “Keloğlan” şeklindedir.

Farklı özellik ve yetenekleriyle birçok masalda yer alan ve hatta yer aldığı masallarda genellikle başrolde olan Keloğlan doğuştan saçlı olmadığı için bu isimle adlandırılmıştır. Bir nevi şekilsel özelliği isminin koyulmasına neden olmuştur. Keloğlanın başında sacının olmaması onun için olumsuz bir durum teşkil etmez aksine onu insanlar karşısında sevimli yapar.

Keloğlan tipinin en belirleyici tek özelliği kelliği değildir. Bunun yanı sıra Keloğlanı Keloğlan yapan birçok özelliği vardır. Borotav’a göre: ”Keloğlan masallarında Keloğlan’ın en belirgin işi, kötülerle, güçlülerle savaşmak ve sonunda en umulmayacak başarılarla ulaşmaktır. Türk masal geleneğinde keloğlan öyle önemli bir yer elde eder ki

şehzadeler, soylarından gelme bütün imtiyazlarını yitirip sıfırdan başlamak zorunda kaldıklarında, amansız güçlülere göğüs germeleri, aynı zamanda da herkesin küçümsediği bir garip delikanlıya yarayacak araçlara başvurmaları gerektiğinde ‘Keloğlan kılığına’ girerler” (Boratav, 2009, s. 21-22). Keloğlan toplumun en üst kişileri tarafından bile kabul görmüş, özenilen, örnek alınan bir tip olmuştur.

Masallarda kahramanlar her zaman soylu, üstün yetenekli, cesur hatta yakışıklı eli yüzü düzgün olarak yer almak zorunda değildir: Boratav: “Masallarda kahramanın fakir, avamdan bir şahıs olması, onun zalim zenginlere karşı isyan etmesi, çoğunlukla zekâsı sayesinde başarılı olması, yeni masallarımızda kullanılan genel bir motiftir. Çünkü biz, iptidai cemiyetlerde avam, havas diye ayrılık görmeyiz. Daha yeni masallarda bu vasfın başlıca miyarını masalda “kahramanın fakir, avamdan bir olması, onun zalim zenginlere karşı isyan etmesi, ekseri zekâsı sayesinde galebe çalması” umumi motifi teşkil eder” (Boratav, 1939). İnsanların sonradan oluşturduğu ve içerisinde sıradan halk tabakasına mensup olan tiplerin yer aldığı masallar çoğunlukla halkın istek, arzu ve hayallerini içerisinde barındırır.

Birçok masalda Keloğlan gücün karşısında ezilen halkı temsil eder. Bu güç genellikle padişah, han gibi halkı yöneten üst tabakadan kişilerdir. Bu kişiler genellikle halka zulmeden kötü karaktere sahip kişilerdir. Keloğlanın bir şekilde bunlarla yolu karşılaşır ve keloğlan onları alt eder.

Tüm bunların yanı sıra Keloğlan aklın, kıvrak zekânın ve azmin temsilcisidir. İçerisinde yer alan masalın ait olduğu toplumun aklını, zekâsını, azmini, cesaretini ve saflığını temsil eder. Keloğlan çoğunlukla masallarda iyidir ve iyi olan daima kazanır mesajını taşımaktadır.

Keloğlanın yaşlı ve dul annesinden başka kimse kimsesi yoktur. Anne ve oğullu yoksul bir hayat sürerler. Masalların genelinde bu durum değişmez. Masallarda Keloğlan genellikle tembel tembel oturur ya da avare avare gezer hiçbir iş yapmaz. Evi geçindirmek ve ev işlerini yapmak annenin görevidir.

Masalların eğitimsel işlevi göz önüne alındığında Keloğlan akıllı, zeki, azimli olmasıyla çocuklara örnek olurken bazı yönleriyle de çocuklara kötü örnek olmaktadır. Daş Üzüklü adlı masalda: “Bir Keloğlan vardır. Bu Keloğlan annesi ile birlikte yoksulluk içinde

yasarlar. Annesi yün eğirip ip yapar oğlu da bunları pazarda satarak yiyecek alır hayatlarını böyle sürdürürler” (Zeynallı, 2005, s. 62-71). Masalların genelinde Keloğlanın annesi evde el işi yapar oğlu da pazarda satarak yiyecek bir şeyler alırdı.

Azerbaycan Türkçesinde kel sözcüğünün karşılığı ‘keçal’dir. Azerbaycan masallarında kel tipi doğuştan saçlı olmayan tiptir. Keloğlan, babası hayatta olmayan annesi ile yaşayan, yoksul bir hayat süren, genellikle evde hiçbir iş yapmayan, annesinin yaptığı el işlerini pazarda satan, bunun karşılığında eve ekmek getiren bir tiptir.

Keloğlan çalışmak için evden çıkar yolda çeşitli maceralardan geçer, padişahın kızıyla evlenir ve zenginleşip şehrine döner. Keloğlan masallarda zekânın temsilcisidir. Genellikle zekâları sonucu karşılarında yer alan devler, ejderhalar gibi olağanüstü varlıkları öldürürler. Padişahlar, vezirler gibi insanları da aynı şekilde zekâları ile alt ederler. Azerbaycan masallarında yer alan Keloğlan karakterinin özellikleri ve masalın olan örgüsüne etkisi aşağıdaki gibidir:

Keçel Mehemed adlı masalda: “Keçel Mehemed çeşitli maceralardan geçerek bir kaleye gelir” (Zeynallı, 2005, s. 34-52). Bu kalede yere serili bir sofranın başında üç güvercin görür. Bu güvercinler don değiştirerek üç kız olurlar. Keçel Mehemed bunların en küçüğü ile evlenerek zengin bir hayat sürer.

Bulud adlı masalda: “Aşık² oynayan çocuklar Keloğlan bir çocuğu oynatmazlar” (Zeynallı, 2005, s. 147-155).

Toyuk Bir Kılçlıdı adlı: “Masalda Keloğlan çocuklarla aşık oynar, onlardan kazandığı aşıkları pazarda satarak eve yiyecek bir şeyler alır” (Zeynallı, 2005, s. 232-237).

Noxudu Keçel adlı masalda: “Bir Keloğlan vardır. Bu Keloğlan dayısı ve yengesiyle beraber yaşamaktadır” (Zeynallı, 2005, s. 329-332).

Keçelle Tacir adlı masalda: “Bir adamın kel bir oğlu vardır ancak bu Keloğlanı vezir çocukları arasına alıp oynatmazlar” (Zeynallı, 2005, s. 353-357). Keloğlanın babası bu

² Koç, koyun, keçi gibi küçük baş hayvanların arka ayak bileklerinden çıkarılan dikdörtgen biçimli, dört farklı yüzü olan kemiğe aşık, bununla oynanan oyuna da “aşık oyunu” adı verilir. Aşık oyunu, genellikle küçükbaş hayvancılığın yaygın olduğu kırsal yörelerde, daha çok erkek çocuklar tarafından oynanır. Alçı, aluk, aşşih, aşuh gibi adlar verilen aşık hayvanın sağ veya sol bacağından çıkmasına; geyik, inek, kurt gibi başka hayvanlardan elde edilmesine; boyalı, kurşunlu olup olmamasına göre de değişik adlar alır. Aşığın yüzleri çeşitli yörelerde cuk, buk, tök, alçı, togan, bey, gong olarak isimlendirilir.

tacirin yanında çalışır tacir ona çalışması karşılığında taş gibi bir ekmek verir. Keloğlan bu duruma çok sinirlenir ekmeği attığı gibi tacirin oğlunun kafasını kırar.

Nardan Kızın Nağlı adlı masalda: “Kokuz padişah vezirin kızı Nardan Hanıma âşık olur. Ancak Nardan Hanım padişahı istemez vezirde kızını vermez” (Zeynallı, 2005, s. 146-161). Bir gün iki çocuk aşık oynarken padişah oradan geçer Keloğlan oyunu kazanır ancak arkadaşı hile yapar kel de aşığı alıp kaçır. Bunu gören padişah kelden yardım ister Keloğlan padişaha yardım eder kızın babası veziri öldürür. Bunun karşılığında padişahтан yemek ve altın alır.

Kel Hesenin Nağlı adlı masalda: “Benderpuş padişahının kızına âşık olan Kaşkaş pehlivan padişahın kızını kaçıtır. Padişah kızını kurtarmak ister, padişaha kızını ancak Ehmed oğlu Kel Hesen’in kurtarabileceğini söylerler” (Zeynallı, 2005, s. 162-175). Kel Hesen gidip Kaşkaş pehlivanı öldürür ve kızını alıp kaçır. Ancak yolda uyuyunca Kaşkaş pehlivanın kardeşi gelip onları bulur ve kızını kaçıtır. Kel Hesen uyanınca kızın yanında olmadığını görür.

Keçelle Kazının Nağlı adlı masalda: “Kazı adında bir adam vardır bu adam yanında birilerini çalıştırır fakat bunların parasını vermez” (Zeynallı, 2005, s. 269-274). Bir gün keloğlan Kazı’nın yanından kaçıp gelen biri ile karşılaşır ve Kazı’nın yaptıklarını duyar bunun sonucunda Kazı’nın yanında çalışmak için yola koyulur. Keloğlan Kazı’nın yanına gider. Kazı ile anlaşma yapar, anlaşmaya göre eğer Kazı Keloğlan’ın atasına söverse ona her sövdüğünde beş tümen verecektir. Masalın sonunda Keloğlan zekâsı ile Kazı’nın hakkından gelir. Halk Kazı’yı şehirden kovar. Keloğlan da Kazı’nın evinde yükte hafif pahada ağır ne varsa alıp eve döner.

Daş Üzükle adlı masalda: “Bir Keloğlan vardır. Bu Keloğlan annesi ile birlikte yoksulluk içinde yasarlar” (Zeynallı, 2005, s. 62-71). Annesi yün eğirip ip yapar oğlu da bunları pazarda satarak yiyecek alır hayatlarını böyle sürdürürler.

Daş Üzükle adlı masalda: “Hindistan padişahının oğlu Keloğlan karısına âşık olur” (Zeynallı, 2005, s. 62-71). Kızını elde etmek için evlerine bir kadın gönderir. Kadın gide gele yüzüğün sırrını öğrenir. Kızını ve yüzüğü alarak Hindistan padişahının oğluna götürür. Keloğlan, annesi, güvercin ve kedi ortada kalır. Masalın sonunda kedi ve güvercin kele yardım etmeye karar verir. Dere tepe düz giderek Hindistan’a varırlar. Burada sıçanların

yardımları ile yüzüğü geri alır Keloğlan'ın yanına dönerler. Kel hemen gidip karısını kurtarır ve eski hayatlarına dönerler.

Şeminin Nağlı adlı masalda: “Padişahın ülkeden kovduğu oğullarından küçük oğlu Kel Ehmed adında bir helvacının dükkânında çalışmaya başlar” (Zeynallı, 2005, s. 102-109). Padişahın küçük oğlu burada çalışmaya başladıktan sonra helvanın kazancı iki katına çıkar.

Keçal adlı masalda: “Bir kadın vardır bu kadının kel bir oğlu vardır. Bu oğlan köylünün hayvanlarını otarır” (Zeynallı, 2005, s. 141-145). Bir gün Keloğlan hayvanları otarırken yağmur yağar kel paltosunu çıkarır bir taşın altına saklar yağmur durunca çıkarıp giyer. Bunu gören şeytan kelin yanına yaklaşır ve nasıl bu yağmurda ıslanmadığını sorar. Keloğlan şeytandan ona kime üfürse yere çalabileceği bir ilim öğretmesi karşılığında sırrını söyler. Keloğlan eve döner annesinden hanın kızını istemesini söyler ama han vermemek için bahane üretir. Masalın sonunda Keloğlan şeytanın ona öğrettiği hüner ile hanı ve adamları öldürür hanın kızı ile evlenir.

Şehirli Üzük adlı: “Masalda Keloğlan annesi ile yoksulluk içinde yaşarlar” (Zeynallı, 2005, s. 24-42). Annesinin eğirdiği yünleri Keloğlan götürüp pazarda satar onunla yiyecek getirirdi. Bu Keloğlan yine bir gün pazara ip satmaya gittiği sırada bir köpek satın alır eve getirir. Ertesi gün gittiğin de bir kedi alır eve getirir. Bir gün Hindistan padişahı keli zindana atar. Keloğlan köpek ve kedinin yardımıyla zindandan kurtulur.

Keçal adlı masalda: “Annesi ile yaşayan bir kel çocuk vardır” (Zeynallı, 2005, s. 141-145). Bu Keloğlan bir tacirin yanın da çalışır. Tacir çok zalim bir adamdır, Keloğlan'a sadece bir kuru ekmek verir. Keloğlan bir gün yine eve giderken tacirin oğlu ile karşılaşır, ekmeği atar tacirin oğlunun kafası kırılır.

2.1.2.1.2. Dilenci

Azerbaycan masallarında iki masalda dilenci karşımıza çıkar ama bunların ikisi de gerçek dilenci değildirler. Bir tanesi kendini dilenci gibi gösteren kurnaz bir adam diğer de dilenci kılığına girmiş bir cadıdır.

İki Arvadin İşleyi adlı masalda: “Adam pazardan buğday alır eve getirir karısına bu buğdayın adını ramazan koyalım ramazan gelince yeriz der” (Zeynallı, 2005, s. 317-318).

Karısı yoldan geçen ramazan adında bir dilenciye buğdayın hepsini verir kocasının dilencinin peşine düşse de onu bulamaz.

Şah Oğlu Behrem'in Nağlı adlı masalda: “Bir padişah vardır bu padişahın üç oğlu vardır. Günlerin birinde padişahın gözleri kör olur. Padişahın oğulları hemen babalarının gözlerinin şifasını bulmak için yola düşerler” (Zeynalli, 2005, s. 169-181). . Padişahın oğulları yola çıkınca birbirinden ayrılırlar, küçük oğlu Behrem’in karşısına bir dilenci çıkar. Behrem bu dilenciye inanmayarak onun kafasını bedeninden ayırır aslında bu dilenci bir cadı olduğu ortaya çıkar.

2.1.2.1.3. Derviş

Azerbaycan masallarında derviş diye adlandırılan tipler vardır. “ Dervişler iyi huyları ve Tanrıya olan büyük bağlılıkları ve inançları sebebiyle Tanrı tarafından onlara bağışlanan kerametleriyle, daima masal kahramanlarının yardımcısıdır. Masal kahramanının sıkıldığı an, aniden ortaya çıkarlar, onun problemlerini hallettikten sonra ortadan kaybolurlar. Yaptıkları iyilik karşısında bir teşekkür bile beklemezler” (Günay U. T., 1983, s. 86).

Yine iyi olan dervişler genellikle çocuğu olmayan başta padişahlar olmak üzere çiftlere yardım eder. Onlara genellikle bir elma verir ve bu elmayı ikiye bölüp yiyerek hamile kalacaklarını söyler: “Çocuğu olmayan padişahların yolda rastladıkları Derviş’in verdiği elma ile çocuk sahibi olmaları motifi, Türk masal ve halk hikâyelerinde oldukça yaygındır. Bazı masallarda bir elma da padişahın atı için verilir. Sultan hanım bir çocuk sahibi olurken at da bir taya sahip olur. Elma veren Derviş, yeni doğan çocuğa ve taya olağanüstü güçler verir. Doğumlarından sonra olağanüstü güçler vermezse daha sonra gelişen olaylarda ortaya çıkarak masal kahramanına yardımcı olur” (Seyidoğlu, 1975, s. 42).Çiftler dervişin dediğini yaptıktan sonra çocukları olur. Derviş çocuklar doğduktan sonra gelerek onların adlarını koyar.

“Halk anlatmalarında özellikle masallarda aksakallı ihtiyar, derviş, pir, hızır gibi adlarla ortaya çıkan kişiler, yardımcı tip olarak yer alırlar. Onlar, kahramanların doğumunu sağladıkları gibi zor durumlarda da kahramanlara yardımcı olurlar” (Bakırcı, 2014, s. 37).

Anlatımın esas olduğu metinlerde çocuksuzluk önemli bir motiftir. “ Kahraman, uzun süre çocuksuz kalan ve artık yaşlanmış olan soylu bir çiftin yüce birey tarafından verilen

obje (genellikler elma) sayesinde armağan edilen çocuk olarak dünyaya gelir” (Altınkaynak, 2015, s. 12). Dünyaya gelen çocuk belli bir yaşa gelince onun doğmasına vesile olan Derviş çocuğa ad koyar.

Masallarda elma verimliliği, çoğalmayı, sağlığı, gençliği ve güzelliği temsil etmektedir. “ Birçok destan, halk hikâyesi ve masalda Hz. Hızır (pir, derviş, veli) tarafından verilen elma “züriyet motifi” olarak değerlendirilir” (Cemiloğlu, 1999, s. 178-191). Elma masallarda çoğunlukla doğurganlığın simgesi olmuştur. Elma ağacı da yılda bir kez meyve vermesi bakımından kadının doğurganlığıyla örtüştürülebilir. Ayrıca tadının tatlı renginin de genellikle kırmızı olması onu cazip kılmış ve hakkında çeşitli rivayetler ortaya atılmıştır.

Bu rivayetlerden biri de elmanın yiyen kişiyi gençleştirip on beş yaşına getirdiği inancıdır. Azerbaycan masallarından Melikmemmed adlı masalda bu inanç şu şekilde yer almaktadır. “Padişahın bahçesinde bulunan elma ağacı birinci gün çiçek açar, ikinci gün çiçeğini döker, üçüncü gün ise meyve verir. Olağanüstü bir şekilde büyüyen bu elmayı yiyen kişi, hem bir anda gençleşerek on beş yaşına gelir” (Zeynallı, 2005, s. 169-179). Bu masalda elmanın birçok özelliğinin olması yanı sıra yiyeni gençleştirdiği inancı karşımıza çıkmaktadır.

Genellikle masal kahramanlarına yardım eden onların yardımcısı olarak karşımıza çıkan Dervişler bazı bölgelerde kötü karakterde masallarda yer alır. Kötü karakterde olan Dervişler kötü insanlara hizmet eder, iyi karaktere sahip olan Dervişler ise iyilik için çalışırlar. Kötü olan dervişler insanları sihirle taş, hayvana çevirirler.

Azerbaycan masallarında iyi karakterde Dervişler olduğu gibi kötü karakterde olup masal kahramanının karşısında yer alan Dervişlerde vardır. Ancak daha sonra derviş bu çocukları kaçıtır ama masalların sonunda dervişin sonu yine bu çocukların elinden olur.

Azerbaycan masallarında yer alan derviş tipinin özellikleri ve masalın olay örgüsüne etkisi aşağıda verilmiştir:

Karakaşın Nağılı adlı masalda: “Oduncu ve karısının çocuğu olmaz kadın sabah erkenden su getirmeye gider” (Zeynallı, 2005, s. 5-20). Burada kadının önüne bir mavi yaprak düşer kadın bu yaprağı takip ederek bir dervişin yanına gelir bu derviş kadının ağzına tükürür ve kadın hamile kalır.

Cantik adlı masalda: “Bir padişah vardır ve bu padişahın çocuğu olmamaktadır” (Zeynallı, 2005, s. 69-82). Bir gün bir derviş padişaha bir elma verir bu elmanın yarısını kendisi yarısını da karısının yemesini söyler. Padişah ve karısı elmayı yedikten doku ay sonra bir oğulları olur. Bu çocuk önce ölü doğar daha sonra canlanır bu yüzden adını Cantik koyarlar.

Gül Senavere Neyledi, Senaver Güle Neyledi adlı masalda: “Padişahın hiç çocuğu olmazmış” (Zeynallı, 2005, s. 83-101). Bir gün bir derviş padişaha üç elma verir ve bu elmalardan birini kendisinin yemesini diğerlerini de karılarına yedirmesini söyler. Ancak doğacak çocuklardan birini derviş kendine ister bu şartla elmaları verir. Padişah ve eşleri elmaları yedikten sonra her eşinden bir oğlu olur. Padişah en küçük oğlu Melik Cümşüd’ü dervişe verir.

Şahzade Mütalib adlı masalda: “Bir padişah vardır bu padişahın çocuğu olmaz padişah ülkede ne kadar kadın varsa evlenir fakat hiçbirinden çocuğu olmaz” (Zeynallı, 2005, s. 120-137). Bir gün bir derviş karşısına çıkar ve bütün eşlerini boşamasını genç bir eş almasını ve üç kere soğuk suda yıkanmasını o zaman çocuğunun olacağını söyler. Fakat dediği gibi olmaz en sonunda gökten padişahın önüne bir alma düşer karısı ile o elmayı yerler böylece bir erkek çocuğu olur.

Ceyranın Nağlı adlı masalda: “Bir derviş Rizvan’ın yanına gelerek onunla yaşamaya başlar” (Zeynallı, 2005, s. 192-211). Bir zaman sonra bu derviş bir ceylan avlayıp getirir Rizvan’ın karısı Nise bu ceylan etini pişirir Rizvan bu etten yer karnı şişer ölür. Derviş Rızvan’ın karısı ile evlenir dokuz ay sonra kadın yarı ceylan yarı insan bir oğlan doğurur.

Hatemin Nağlı adlı masalda: “Hatem adında çok varlıklı bir adam vardır bu adam kırk kapılı bir yer yaptırmıştır her kapıdan geçene bir altın verir” (Zeynallı, 2005, s. 24-61). Bir gün bir derviş okuya okuya bütün kapılardan geçer ve altınları alır kırkinci kapıya gelince Hatem ordadır. Hemen derviş içeri çağırır saygıyla selamlar. Hatem sorar bu topraklarda benden daha mert olanı var mı diye derviş var olduğunu söyler. Hatem onun kim olduğunu sorar, öğrenir ve onu görmeye gider.

Ölü Mehemed adlı masalda: “Bir adam ile onun karısı vardır bunlar yoksulluk içinde yaşarlar” (Zeynallı, 2005, s. 182-189). Bunların çocukları olmaz bir gün adam evde yokken kapıya bir derviş gelir bu derviş kadına bir elma verir elmanın yarısını kendisi

yarısını da kocasının yemesini söyler. Kadın ve adam dervişin dediğini yaptıktan sonra bir kızları olur.

Şems-Kemer adlı masalda: “Bir padişah vardır bu padişahın çocuğu olmaz. Veziri padişaha Allah’tan muradına karşılık kırk gün fakir fukara doyurmasını söyler. Padişah emir verir kırk gün fakir fukaraya yemek verilir” (Zeynallı, 2005, s. 5-37). Bir gün bir derviş gelir ona da yemek vermek isterler ancak derviş yemek istemez. Padişaha bir elma verir. Bu elmayı ikiye bölüp karısıyla yerse bir oğlu olacağını adını da Kemer koymasını söyler. Padişah dediği gibi yapar ve oğlu olur adını Kemer koyar.

Padşah Oğlu adlı masalda: “Bir padişah vardır. Bu padişahın kırk tane karısının hiçbirinden çocuğu olmaz. Padişah bu duruma çok üzölmektedir” (Zeynallı, 2005, s. 162-168). Bir gün yanına bir derviş gelir. Bu derviş padişaha komşusu olan ekincinin kızını almasını ondan çocuğu olacağını söyler, bir de elma verir bu elmayı ikiye bölüp karısıyla birlikte yemesini söyler. Padişah dervişin dediği gibi yapar ve dokuz ay sonra ekincinin kızından bir oğlu olur Diğer kadınlar ekincinin kızını kıskanır doğurduğu oğlanı alır yerine yavru köpek koyarlar.

Barxudarın Nağılı adlı masalda: “Barxudar adında bir balıkçı vardır. Bu balıkçı denizden tuttuğu balıkları satar geçimini sağlar” (Zeynallı, 2005, s. 180-183). Bir gün Barxudar eve giderken karşısına bir derviş çıkar. Bu derviş Barxudar’a kırmızı bir bıçak verir ve gidip padişahın kızı Ülker’i almasını söyler. Barxudar hemen Ülker’in yanına gider bıçağı gösterir Ülker Barxudar ile kaçar.

Ağ Atlı Oğlan adlı masalda: “Döşgüvar adında bir padişah vardır bu padişah yılda üç kadınla evlenir ama çocuğu olmaz” (Zeynallı, 2005, s. 286-209). Bir gün bir derviş gelir, padişah bir elma verir bu elmayı eşleriyle beraber yerse çocuğu olacağını söyler ama çocuklardan birini ona vermesini şart koşar. Padişahın han kızı, bey kızı bir de yoksul bir devecinin kızından olmak üzere üç oğlu olur. Padişah deveciden olma oğlunu dervişe verir.

Yusifle Senuber adlı masalda: “İki kardeş vardır. Bu kardeşlerden biri kendi memleketlerin de diğer kardeş ise başka memlekette padişahlık yaparlar” (Zeynallı, 2005, s. 66-86). Bu iki kardeşin de çocukları olmaz ve bu durum ikisini de çok üzer. Bunlar bir gün fakir fukara doyurmaya karar verirler. Ne kadar aç yoksul insan varsa hepsini

doyururlar. Bir gün bir derviş gelir her iki kardeşe de birer elma verir. Bu elmaların yarısını kendileri yarısını da eşlerinin yerse çocuklarının olacağını söyler. Dokuz ay sonra birisinin oğlu birisinin de kızı olur.

2.1.2.2. Zenginler ve Yoksullar

Azerbaycan masallarında yer alan padişah, tüccar, esnaf gibi kötü niyetli kahramanlar genellikle kötüdürler. Bunların karşısında yer alan çoban, çitçi, oduncu gibi sıradan halk tabakasına mensup olan kişiler ise iyidirler. Masal boyunca yoksul olan insanlar hep öyle kalmazlar. Masal boyunca zenginler yoksulları ezer ama masalın sonunda iyiler kazanır kötüler kaybeder.

2.1.2.3. Aile Fertleri ve Akrabalar

Azerbaycan masallarında akrabalık bağları pek kuvvetli değildir. Masallarda çoğunlukla babası ölen çocuklar vardır. Pek nadir de olsa annenin öldüğü masallarda baba çocuklarının başına üvey anne getirir. Bu üvey anne çocukları evde istemez. Bunun sonucunda baba çocukları evden gönderir ama masalın sonunda üvey anne cezalandırılır. Kardeşlerin olduğu masallarda kötü olan hep büyüklerdir. Zeki olan küçük kardeşi kıskanırlar. Masalların sonunda kazanan hep küçük kardeş olur.

Azerbaycan masallarında aile ve akrabalık ilişkileri aşağıdaki alt başlıklar altında değerlendirilmiştir.

Toyuk Bir Kılçlıdı adlı masalda: “Kelin bir halası vardır, kel onunla birlikte yaşamaktadır” (Zeynallı, 2005, s. 232-237).

2.1.2.3.1. Karı koca

Karı koca çiftlerinin yer aldığı masallarının hemen hepsinde çiftler yoksuldurlar. Masallarda genellikle erkeğin çalışmak için gurbete gitmesiyle kaderleri değişir. Erkek yolda ya da gittiği şehirde karşılaştığı durum ya da kişi ya da hayvan sayesinde zengin olur. Azerbaycan masallarında yer alan karı-koca tiplerinin özellikleri ve masalın olay örgüsüne etkisi aşağıda verilmiştir:

Zemanenin Hökmü adlı masalda: “Elmerdan ve karısı yoksul bir hayat sürmektedirler. Elmerdan çalışmak için şehre giderken yolda beyaz bir yılanla tanışır ve onun sayesinde zengin olup rahat bir hayat sürer” (Zeynallı, 2005, s. 21-26).

Göy Mincix adlı masalda: “Sarı sakallı mavi gözlü bir adam ve karısı adamın öldürdüğü kişinin yeğeni tarafından öldürülür” (Zeynallı, 2005, s. 27-33).

Axvay adlı masalda: “Gülnahar şehrinde şeften adlı bir adam ile Gülxar adlı karısı orta halli bir yaşam sürmektedirler” (Zeynallı, 2005, s. 62-70).

Bextiyar adlı masalda: “Bextiyar karısı ile birlikte yaşamaktadır. Bir gece bir rüya görür ve bu rüyanın etkisi ile yollara düşer” (Zeynallı, 2005, s. 71-87).

Yeddi Kardaşlar adlı masalda: “Yaşlı bir adam ve bunun karısı vardır. Bunların yedi tane oğlu vardır” (Zeynallı, 2005, s. 194-198).

Pineçi Mehemed adlı masalda: “Bir pineçi bir de karısı vardır, bunların çocukları yoktur. Yarı aç yarı tok bir başlarına yaşamaktadırlar” (Zeynallı, 2005, s. 246-254).

Dad Xemparinin Elinden adlı masalda: “Bir adam ve bunun Xanperi adlı bir karısı vardır. Bu adam yarı molla bir adamdır.” (Zeynallı, 2005, s. 255-260).

Göyçek Fatma adlı masalda: “Bir adamla onun karısı vardır, bir zaman sonra kadın hastalanır ve ölür” (Zeynallı, 2005, s. 16-23).

Haxnezer adlı masalda: “Bir kadın ile bu kadının Heznezar adında korkak bir kocası vardır” (Zeynallı, 2005, s. 299-302). Bu adam tilkiden çok korkarmış bu yüzden dışarı çıkmazmış. Karısı çalışır kazanır birlikte yerlermiş.

Ebulkasım adlı masalda: “Yoksul bir adam ve karısı vardır. Bu adamın herkese borcu vardır. Bir gün bu adam borcunu ödemek için çalışmaya gurbete gider” (Zeynallı, 2005, s. 333-342). Adam Şah Abbas’ın yanına gidip bir kaside okur Şah Abbas bu kasideyi çok beğenir. Adamı hayli para ve bir şehrin padişahlığını verir adam şehrine dönerek borçlarını öder ve karısını alarak gider.

Xoşkedem adlı masalda: “Yaşlı bir adam ve karısı vardır bu adam bir gün Mekke’ye gitmeye karar verir karısına eğer kız doğurursa başını kesip atmasını söyler” (Zeynallı, 2005, s. 349-352). Kadın kız çocuk doğurur adını Xoşkedem koyar ve onu kocasından saklar.

Ax-Vax adlı masalda: “Bir tüccar vardır bu tüccarın hiçbir meziyeti olmayan başıboş yaşayan bir oğlu vardır” (Zeynallı, 2005, s. 176-191). Bir gün gelir bu tüccar ölür oğlu

Selim de ne kadar serseri varsa toplar babasının malını yiyip bitirdiler. Bir gün Selim evlenmek istedi varını yoğunu satarak büyük bir tüccarın kızını aldı ama beş parasız kalır. Bir zaman sonra karısı ve annesi Selim'i çalışıp eve ekmek getirmesi için çalışmaya gönderir. Selim burada bir adam ile tanışır adam oma karısının ve kendisinin hiç çocukları olmadığını söyler kendilerinin çocuğu olmasını ister. Selim kabul eder ama zamanla hamallık yapmak ona zor gelir ve oradan ayrılır. Masalın sonunda Selim ailesinden uzakta ölür.

Ceyranın Nağlı adlı masalda: “Hint vilayetinde Rizvan adında yoksul bir adam ve karısı yaşarlar” (Zeynallı, 2005, s. 192-211). Bu adam odun satarak geçimini sağlardı. Bir gün pazarda odun satarken padişahın adamları gelir onu döver ve elinden bütün odunlarını alır. Bunun üzerine Rizvan padişaha şikâyet gider padişah ne kadar para odun verişe Rizvan kabul etmez kendi odunun ister. En sonunda padişah ona sarayda bahçivanlık yapmasını teklif eder adama da kabul eder.

Mehemmed adlı masalda: “Mehemmed adında yoksul bir adam vardır. Bu adamın yamacılık yaparak geçimini sağlar. Bu adamın bir karısı birde kızı vardır” (Zeynallı, 2005, s. 275-280).

Ölü Mehmed adlı masalda: “Bir adam ile onun karısı vardır bunlar yoksulluk içinde yaşarlar” (Zeynallı, 2005, s. 182-189).

İtkin Kız adlı masalda: “Mehmed adında bir adam vardır. Bu adamın bir karısı iki de çocuğu vardır. Bir gün Mehmed Mekke'ye gitmeye karar verir oğlu ve karısı da onunla gitmek ister sadece kız evde kalır” (Zeynallı, 2005, s. 209-215).

Şükufe Hanım adlı masalda: “Memmednesir adında bir oğlan vardır bu oğlan yıllar geçer evlenir karısı hamile iken gurbete çalışmaya gider” (Zeynallı, 2005, s. 216-226). Karısı bir kız çocuğu doğurur adını da Şükufe Hanım koyarlar. Aradan on altı yıl geçer Memmednesir gurbetten döner evde karısı yoktur Şükufe Hanımı görür görmez âşık olur.

Celayi-Veten adlı masalda: “Bir adamla bir kadın vardır. Bunlar çok yoksul bir hayat sürmektedir” (Zeynallı, 2005, s. 236-247). Bir gün adam para kazanmak için gurbete gider giderken de karısına eğer deri dönmezse bıçağıyla atını oğluna vermesini intikamını almasını söyler.

Bacı ve Kardaş adlı masalda: “Xasay adında yoksul bir adam vardır. Bu adamın Ballı adında bir karısı vardır. Adamın karısı Ballı aniden ölür” (Zeynallı, 2005, s. 108-110).

Reyhanın Nağılı adlı masalda: “Ehmed adında bir adam ve Gülcahan adında bir karısı vardır. Bu adam ve kadın çok yoksullardır. Ehmed ve Gülcahan’ın en büyük derdi çocuklarının olmamasıdır” (Zeynallı, 2005, s. 128-140). Kadınla adam yarı yaşına geldikten sonra Gülcahan hamile kalır ve bir kızları olur. Kızın adını Reyhan koyarlar. Reyhan’ı komşularının oğlu Bahadır ile nişanlarlar. Bir zaman sonra Reyhan’ın babası ölür Reyhan annesi ile bir başına kalır.

2.1.2.3.2. Baba

Masallarda baba motifi birçok farklı özelliği ile karşımıza çıkmaktadır. Tıpkı gerçek hayatta olduğu gibi masallarda ki baba tipi kahramanın hayatında çok önemli bir yere sahiptir. Baba kahramanın destekçisi ve yol göstericisi konumundadır. Kahramanın ne zaman başı sıkışsa, yardıma ihtiyacı olsa ilk yardımına koşan kişi babasıdır.

Masallarda baba motifi fedakâr, çalışkan, evinin geçimini sağlamak için canla başla mücadele eden bir yapıya sahiptir. Azerbaycan masallarında yer alan baba tipinin özellikleri ve masalın olay örgüsüne etkisi aşağıda verilmiştir:

Kızıl ve İlan adlı masalda: “Sefer adında yoksul bir adamın bir oğlu birde karısı vardır. Bu adam çölde biyan kökü çıkarıp satarak eve ekmek götürdü” (Zeynallı, 2005, s. 294-295).

Kara Vezir adlı masalda: “İsfahan vilayetinde Kara Vezir denilen büyük bir pehlivan vardır. Bu pehlivanın Melek adında kızından başka hiç kimsesi yoktur. Melek çok güzel bir kızdır babası kıyıp onu kimse ile evlendirmek istemez” (Zeynallı, 2005, s. 230-245). Kara vezir aslında kızın babası değildir. Kızın annesini sever, annesiyle evlenemeyince kızını alır büyütür onunla evlenmek istediğini söyler. Masalın sonunda kız gerçekleri öğrenir Kara Veziri öldürür sevdiği oğlan ile evlenir.

Xace Fettah adlı masalda: “Xace Fettah adında bir adam vardır bu adamın Xace İbrahim adında bir oğlu vardır” (Zeynallı, 2005, s. 153-159). Bu Xace Fettah ticaret yapanların başında gelirdi. Bir gün diğer mal sahipleri yemene alışverişe gitmek isterler ancak Xace Fettah çok yaşlandığı için kendi gitmez yerine oğlunu gönderir.

Hesen Karanın Nağılı adlı masalda: “Hesen Kara’nın Hüseyin Kürd adında bir oğlu vardır” (Zeynallı, 2005, s. 76-92). Hüseyin Kürd komşularının kızıyla nişanlıdır. Şah Abbas şehirdeki bütün kızların kadınların öldürülmesi emrini verir. Bunun üzerine nişanlısının ölmesini istemeyen Hüseyin Kürd babasını Şah Abbas’la konuşması için gönderir. Hesen Kara da Şah Abbas’la konuşmaya gelir. Şah Abbas’ı ikna eder, bütün kadınları ve oğlunun nişanlısını da ölümden kurtarır.

2.1.2.3.3. Anne

Aile kavramı insanlar ve toplum için her zaman en temel yapı birimi olmuş ve daima yerini korumuştur. Masal, destan, hikâye gibi anlatıya dayalı edebi türlerde aile kavramı hep en sağlam ve en önemli şekliyle yer almıştır, Aile bireyleri arasında önemli bir yere sahip olan soyun devamlılığını sağlayan, yuvasını ayakta tutan, fedakârlık ve sadakatiyle toplumda hiç kimsenin sahip olamayacağı bir değere sahip olan kadın yani annedir.

Türk toplumunda kadın yeri gelince ev reisliğini üstlenir ve kocasına daima destek olur, arkasında durur. Kadın gerekli olduğunda ava çıkar avlanıp evine çocuklarına yemek getirir. Bu tip kadınlar: “ Altay yöresi destanlarında Altın Arığ ve diğer destan örneklerinde görülebileceği üzere son derece etkindirler. Kırgızların Cangıl Mırza, Uygurların Nözüğüm, Başkurtların Zaya Tülek, Hakasların Altın Arığ destanlarında başkahramanlar hep kadındır. Manas’ın hanımı Kanıkey, bozkır kültürünün ideal kadın tipi olarak karşımıza çıkar” (Yardımcı, 2007, s. 50-69). Kadın dolayısıyla anne hayatta her ne olursa olsun ayakta durmayı başaran yiğitlikte ve cesaretle erkekten geri kalmayacak kadar donanımlı olan biri olarak edebi türlerde karşımıza çıkar.

Çocuklar için annenin önemi küçümsenmeyecek derecede önemlidir. Bir çocuk dünyaya geldiğinde ilk iletişimini annesi ile kurar ve anne onu hayata hazırlayan en önemli hatta tek unsurdur.

Azerbaycan masallarında genellikle kocası ölmüş oğlu ile tek başına kalmış yoksulluk içinde yaşayan anne tipine rastlarız. Bu anne genellikle geçimlerini sağlamak için el işleri yapar, yün eğirir yapar oğlu da satar.

Azerbaycan masallarında üvey anne tipine de rastlanılır. Propp: “ Kötü üvey anayı kapsayan durumu özel olarak belirtmek gerekir. Bu kadın ya hemen ortaya çıkar ya da ilk karısı ölen adamın bu kadınla evlenişi anlatılır. Dul adamın, ikinci evlenişiyle saldırgan

masala katılır. Kendileri de kötü olan kızları ya da düzmece kahraman olan kızlar dünyaya gelir” (Propp, 2011, s. 87). Üvey anne genellikle öz annenin ölümünden sonra baba ile evlenerek eve gelir. Masallarda ki üvey anne tipi kötüdür. Üvey çocuklarını istemeyerek evden gönderir. Masalların sonunda kötü kalpli üvey anne daima cezalandırılır.

Azerbaycan masallarında yer alan anne tipinin özellikleri ve masalın olay örgüsüne etkisi aşağıda verilmiştir:

Avçı Mehemmed adlı masalda: “Mehemmed’in babası ölmüştür. Annesi ve Mehemmed birlikte yaşamaktadırlar” (Zeynallı, 2005, s. 88-92).

Kuş Dili Bilen İskender adlı masalda: “İskender’in annesi ölür, babası ona üvey anne getirir” (Zeynallı, 2005, s. 93-104). Bu üvey anne sürekli İskender’i döverek ona eziyet eder. Masalın sonunda padişah olan İskender üvey annesini öldürtür.

Tahta Kılınç adlı masalda: “Padişahın karısı hastalanır ve ölmeden önce oğluna başına geleceklere dair gelecekte haber verir” (Zeynallı, 2005, s. 49-25). Bir müddet sonra padişahın karısı ölür. Bunun üzerine padişah tekrar evlenir. Üvey anne padişah ile oğlunun arasını açar.

Dünya Gözeli adlı masalda: “Bir adamın üç kızı vardır. Bu kızların annesi ölür adam kızlarına üvey anne getirir” (Zeynallı, 2005, s. 199-203). Üvey anne kızları evde istemeyince babaları onları götürüp çöle bırakır.

Cırtan adlı masalda: “Cırtan adlı oğlu ile yaşayan yaşlı bir kadın vardır” (Zeynallı, 2005, s. 296-298). Bir gün Cırtan arkadaşları ile ormana odun toplamaya gider. Yollarını kaybeden çocuklar bir devin evine giderler dev bunları yemek için eve alır. Gece olunca Cırtan durumu anlar ve arkadaşlarını alarak oradan kaçır.

Taxta Kılınç adlı masalda: “Padişahın karısı hastalanır oğlunu yanına çağırarak ona vasiyetini söyler” (Zeynallı, 2005, s. 49-52). Ben öldükten sonra baban üvey anne getirecek bu kadın seninle babanın arasını açacak ve baban seni öldürmek isteyecek buna fırsat verme hemen ülkeyi terk et der.

Şahzade Mütalib adlı masalda: “Padişahın karsısı Şahzade Mütalib’in annesi ölür” (Zeynallı, 2005, s. 120-137). Bir zaman sonra padişah genç bir kız ile evlenir bu kız Şahzade Mütalib’e âşık olur ancak Şahzade Mütalib ona karşılık vermez üvey annesi ona

iftira atar. Üvey anneye inanan padişah vezirine oğlunu öldürmesini söyler fakat vezir Şahzade Mütalib'in suçsuz olduğuna inanır ve onu serbest bırakır.

İbrahim adlı masalda: “İbrahim doğduktan sonra babası ölür annesi tekrar evlenmeyerek oğlunu büyötmeye başlar” (Zeynallı, 2005, s. 212-229). İbrahim on sekiz yaşına geldiğinde çok becerikli bir tüccar olur. Annesi o zaman oğluna amcasının kızının beşik kertmesi olduğunu söyler gidip nişanlını getir der. Bunun üzerine İbrahim yola düşer amcasının şehrine gider.

Ecem Oğlu İbrahim adlı masalda: “İbrahim adında bir oğlan vardır. Bu İbrahim'in Dostu adında bir annesi vardır İbrahim'le annesi birlikte yaşarlar” (Zeynallı, 2005, s. 190-199).

Bacı ve Kardaş adlı masalda: “Xasay adında yoksul bir adam vardır. Bu adamın Ballı adında bir karısı vardır” (Zeynallı, 2005, s. 108-110). Adamın karısı Ballı aniden ölür. Çocukları ile bir başına kalan Xasay tekrar evlenir. Ancak bu üvey anne çocuklara çok kötü davranır.

Teletin Nağılı adlı masalda: “Telet adında bir çocuk annesiyle beraber yaşamaktadır” (Zeynallı, 2005, s. 111-118). Telet'in babası ölür annesi yün eğirip ip yapar pazarda satarak geçimlerini sağlar.

Reyhanın Nağılı adlı masalda: “Reyhan bir gün dağa pancar toplamaya gittiği sırada Eş-eş dev Reyhan'ı kaçırp Kaf dağına götürür” (Zeynallı, 2005, s. 128-140). Reyhan'ın annesi Gülcahan her yerde Reyhan'ı arar fakat bulamaz. Kendi kendine iç geçirir bir oğlum olsaydı bacısını bulurdu diye. Yine bir gün Gülcahan kızını ararken bir derenin suyundan içer ve hamile kalır. Dokuz ay sonra bir oğlu olur adını Heslen koyar. Masalın sonunda Heslen ablası Reyhan'ı kurtarır.

Kuş Dili Bilen İskender adlı masalda: “İskender'in annesi ölür, babası ona üvey anne getirir. Bu üvey anne sürekli İskender'i döverek ona eziyet eder” (Zeynallı, 2005, s. 146-157). Masalın sonunda padişah olan İskender üvey annesinin ona davrandığı gibi davranmaz. Üzerimde analık hakkın var diyerek üvey annesini affeder ve beraber yaşamaya başlarlar.

Kara At adlı masalda: “Bir padişah vardır. Bir gün padişahın karısı ölür padişahın ölen karısından İbrahim adında bir oğlu olur” (Zeynallı, 2005, s. 184-188). Padişah tekrar

evlenir o kadından da bir oğlu olur. İbrahim'in üvey annesi padişah öldükten sonra yerine oğlu geçsin diye İbrahim'i öldürmek ister.

Çırxalı İsa adlı masalda: “Yoksul bir kadın vardır. Bu kadının İsa adında bir oğlu vardır” (Zeynallı, 2005, s. 256-259). Bu kadın her gün keçisinin sütünü sağlar oğlu da pazarda satar. Bir gün padişahın adamı İsa'nın sattığı süttten içer ve çok beğenir. Oğlanın keçisini almak ister fakat İsa vermez. Buna karşılık adam zorla alır. Masalın sonunda İsa padişahı ve adamının öldürür keçisini de geri alır.

Daşdemir'in Nağlı adlı masalda: “Fatı kadın adında bir kadın vardır. Bu kadının Daşdemir adında bir oğlu vardır” (Zeynallı, 2005, s. 310-329).

Göyçek Fatma adlı masalda: “Karısı ölen adam tekrar evlenir. Üvey anne adamın iki tane çocuğunu istemez” (Zeynallı, 2005, s. 16-23).

Şehirli Üzük adlı masalda: “Kocası olmayan oğlu ile yoksulluk içinde yaşayan bir kadın vardır” (Zeynallı, 2005, s. 24-42). Bu kadının sadece Keloğlan adında bir oğlu vardır. Bu kadın yün eğirir ip yapar oğlu da pazarda satar.

İki Yoldaş adlı masalda: “Bir kadın vardır bu kadının İlyas adında bir oğlu vardır. Bunlar anne oğul yoksulluk içinde yaşarlar. Kadın yün eğirir çorap yapar oğlu da pazarda satarak geçimlerini sağlarlar” (Zeynallı, 2005, s. 245-256). İlyas bir gün bu yoksulluktan bunılır ve gurbete para kazanmaya gider. Yolda bir adam ile tanışılar adamlarla yoldaş olurlar. Yolları topraklar padişahının kızının saryına denk gelir. Masalın sonunda İlyas kız ile evlenir. Annesi, karsı ve yolda tanışıp yoldaş olduğu adam hep beraber mutlu mesut yaşarlar.

2.1.2.3.4. Oğullar

Azerbaycan masallarının bir bölümünde kahramanlar erkek çocuklardan da seçilebilmektedir. Bazen tek erkek çocuk kahraman olurken bazen de üç kardeşten en küçük olanı kahraman olabilir. Masallarda küçük kardeş zekâyı ve korkusuzluğu temsil etmektedir. Büyük kardeşler küçük kardeşi kıskanır ve onu alt etmek isterler fakat masalların sonunda kazanan hep küçük kardeş olur.

Azerbaycan masallarında yer alan erkek çocuk tipinin özellikleri ve masalın olay örgüsüne etkisi aşağıda verilmiştir:

Kiçik Şahzade adlı masalda: “Padişahın üç oğlu vardır. Padişah oğullarına üzüm bağında bekçilik yapma görevi verir” (Zeynallı, 2005, s. 111-114). İki büyük kardeş uyuya kalır. Sıra küçük kardeşe gelince uyumamak için parmağını keserek yaraya tuz basar. Bunun karşılığında bağa gece devin geldiğini görür. Kardeşlerine haber verir. Devin peşine düşerler bir kuyuya varırlar küçük kardeş kuyuya iner abileri onu kuyuda bırakarak eve gelirler. Babalarına devin kardeşlerini yediğini söylerler.

Melik Mehemed adlı masalda: “Padişahın üç oğlu vardır. Padişah ölmeden önce oğullarını yanına çağırır ve onlara vasiyetini söyler” (Zeynallı, 2005, s. 115-119).

Gül ile Sanavar adlı masalda: “Padişahın üç oğlu vardır. Bunlar babalarına büyüdüklerini göstermek için üç tane kavun gönderirler” (Zeynallı, 2005, s. 141-146).

Melik Cemilin Hekâyesi adlı masalda: “Bir padişahın üç oğlu vardır” (Zeynallı, 2005, s. 189-191). Bu padişah ölmeden önce oğullarına vasiyet eder ki ben öldükten sonra sırayla başımda üç gece uyumadan bekleyeceksiniz fakat iki kardeş bu isteği yerine getiremeyerek uyurlar sadece küçük kardeş uyumadan bütün gece bekler.

Yeddi Kardaşlar adlı masalda: “Yaşlı bir adam ve bunun karısı vardır. Bunların yedi tane oğlu vardır” (Zeynallı, 2005, s. 194-198). Bu yedi kardeşte bir kız kardeşleri olmadığı için çok üzgündürler.

Muxtarın Hekayeti adlı masalda: “Bir padişahın on bir oğlu vardır. On oğlu bir anneden diğer bir oğlu da başka annedendir” (Zeynallı, 2005, s. 204-207). Bu oğlanlar Çin padişahının kızlarıyla evlenmek isterler.

Şahşonkar adlı masalda: “Bir padişahın üç oğlu vardır” (Zeynallı, 2005, s. 221-224).

Üç Şahzade adlı masalda: “Padişahın üç oğlu vardır. Padişah hayli masraf yaparak oğullarının üçünü de okutmuştur” (Zeynallı, 2005, s. 265-274). Padişah yerine oğullarından birinin geçmesini ister sırayla büyük, ortanca ve küçük oğluna söyler fakat hiçbirini kabul etmez. Padişahın oğulları ülkelerinden ayrılırlar. Başka ülkelerde ki padişahların kızlarıyla evlenerek padişahlık yaparlar. Masalın sonunda hepsi babalarının yanına gelir, babaları bu durumdan çok memnun kalır.

Hazarandastan Bülbülü adlı masalda: “Padişahın bir bahçesi vardır bahçede Hazarandastan bülbülü, Hazarandastan gülü, Bili-Bilgeyis xanım ve Süleymani-erebat

yoktur” (Zeynallı, 2005, s. 275-282). Padişah bu duruma üzüldü ve vezirinden bir çare bulmasını ister vezir ise üç oğlu olduğunu onlardan bu istediklerini getirmesini söyler. Masalın sonunda Bili-Bilgeyis xanım ile padişahın küçük oğlu evlenir.

Keçelin Divanı adlı masalda: “Salah ve Valah adında iki kardeş vardır bu kardeşler zamanla çok yoksul düşerler” (Zeynallı, 2005, s. 303-312).

Hatemin Nağılı adlı masalda: “Gözleri görmeyen bir padişah vardır. Bu padişahın gözlerinin şifası atının tırnağının değmediği yerdedir. Bu padişahın üç oğlu vardır. Yine bir sene padişahın oğulları babasının gözlerine derman aramaya giderler” (Zeynallı, 2005, s. 24-61). Hatem İbrahim’in yanına gelerek babasının gözlerinin şifasının Gülüstni-İremde periler padişahının kızı Melekexatının bahçesinde olduğunu söyler. İbrahim babasının gözlerinin şifasını getirir ve babasının gözleri açılır. Bunun sonucunda İbrahim’in abileri İbrahim’i kıskanır. Babalarının onu yerine padişah yapacağını düşünürler. Bir gün ava gitmeye karar verirler, İbrahim’i de yanlarında götürürler. Burada İbrahim kuyuya su almak için iner abileri İbrahim’i kuyuda bırakırlar. Eve döndüklerinde de İbrahim’i aslanların yediğini söylerler. Melekexatın İbrahim’i kuyudan kurtarır. İbrahim’i annesini ve İbrahim’e yardım eden devleri de alarak Melekexatının şehrine gider orada yaşamaya başlarlar.

Şeminin Nağılı adlı masalda: “Bir padişah vardır bu padişahın gözleri kör olur. Gözlerinin dermanı denizde bulunan beyaz bir balıktır” (Zeynallı, 2005, s. 102-109). . Padişahın iki oğlu ve veziri hemen balık tutmak için denize giderler. On gün sonra balığı tutarlar fakat padişahın oğulları doksan yaşında kör olan babalarının gözleri için bu balığın gözlerinin kör olmasına razı gelmez ve balığı suya geri atarlar. Bunu gören vezir olanları hemen padişaha anlatır padişah oğullarını ülkeden kovar.

Beçe Derviş Nağılı adlı masalda: “Bir Hindistan padişahı vardır. Bu padişahın iki oğlu vardır büyüğünün adı Erke küçüğünün adı ise Cihangir’dir” (Zeynallı, 2005, s. 110-131). Bu kardeşlerden büyüğü safça küçüğü ise çok akılla ve kuvvetlidir. Halk cesaretinden dolayı küçük kardeşi kendilerine padişah seçerler. Bunu kıskanan büyük kardeş yanına askerlerini alarak ülkeyi terk eder ama bir zaman sonra kardeşinin yanına geri döner.

Üçbiğ Kosa adlı masalda: “Bir padişah vardır bu padişahın üç oğlu üç de kızı vardır. Bir gün padişah hastalanır ve ölüm döşegine oğullarını yanına çağırıp ona vasiyetini söyler”

(Zeynallı, 2005, s. 132-141). İlk vasiyeti ben öldükten sonra hepiniz sırayla mezarımın başında bir gece nöbet tutacaksınız der. İkinci vasiyeti ise kızlarıma kim elçi gelip elçi taşının üstünde oturursa verin der. Babaları öldükten sonra büyük ve ortanca kardeş nöbet tutarken uyurlar bunu tahmin eden küçük kardeş onların peşinden gider ve sabaha kadar nöbet tutar.

Melik Dücar adlı masalda: “Bir padişah vardır bu padişahın biri şah kızından diğeri sıradan bir kızıdan olmak üzere iki oğlu vardır” (Zeynallı, 2005, s. 142-152). Şah kızından olan oğlu padişahın rüyasında gördüğü kızı bulamayınca Melik Dücar kızı bulmak için gönüllü olur. Dışarı çıktığında bir at görür bu at üzerine bindirmeyecek kadar deli bir attır. Ama Melik Dücar’ı görür görmez dile gelir ve sırtına binmesini söyler.

Şah Oğlu Behremi Nağlı: “Adlı masalda bir padişah vardır bu padişahın üç oğlu vardır. Günlerin birinde padişahın gözleri kör olur. Müneccimler uzak bir şehirde bir çeşme olduğu o çeşmenin taşından gözlerine sürerse şifa bulacağını söylerler” (Zeynallı, 2005, s. 169-181). Padişah hemen oğullarını yanına çağırarak o çeşmenin taşından getirmelerini ister. Masalın sonunda padişahın küçük oğlu Behrem babasının gözlerini açtırır. Diğer iki abisi ise taşı aramaya gittikleri sırada yolda ölürler.

İtkin Kız adlı masalda: “Mehemmed adında bir adam vardır. Ehmed ve Güllü adında iki de çocuğu vardır. Bir gün Mehmed Mekke’ye gitmeye karar verir oğlu ve karısı da onunla gitmek ister ama Güllü’yü götürmezler” (Zeynallı, 2005, s. 209-215). Döndüklerinde akrabaları olan bir adam Güllü’ye iftira atar Güllü’nün ailesi gelince babası oğluna Güllü’yü öldürmesini söyler fakat kardeşi Güllü’ye kıyamaz ve serbest bırakır. Güllü burada ava çıkan padişahın oğlu ile tanışır ve evlenir. Bir zaman sonra iki tane oğlu olur.

Nuşaranın Nağlı adlı masalda: “İki kardeş vardır. Bunlardan birinin adı Firuz diğeri adı da Ehmed’dir” (Zeynallı, 2005, s. 272-279). Bu kardeşlerden Firuz tüccarlık yapan açgözlü bir adamdır. Kardeşi Ehmed ise kendi halinde biridir. Ehmed’in güzelliği dillere destan Nuşaran adında bir kızı vardır. Yıllar geçer Ehmed ölür Nuşaran da amcasıyla birlikte yaşamaya başlar. Bir zaman sonra kızın amcası Firuz yeğenine âşık olur ve onunla evlenmek ister.

Şems-Kemer adlı masalda: “Kemer’in Şems’ten ve Afıtab’dan birer oğlu olur bunların birinin adı Settar diğgerinin adı da Ülker’dir” (Zeynallı, 2005, s. 5-37).

Lelin Nağılı adlı masalda: “Bir padişah ve üç oğlu vardır. Padişah ölüm döşeğindedir, ölmeden önce oğullarına vasiyet eder” (Zeynallı, 2005, s. 93-101). Üçünü de yanına ayrı ayrı çağırır aynı şeyi vasiyet eder. Öldükten sonra mücrün içinde ki altını alıp harcamalarını söyler. Padişah ölür ölmez küçük oğlu gidip hemen mücrün içinde ki altını alır. Abiler geldiğinde ise aldığını onlardan saklar ve onlarla kavga eder.

Melikmemmed adlı masalda: “Bir padişah vardır bu padişahın bahçesinde bir elma ağacı vardır. Bu elma ağacından kim elma yerse on beş yaşında oğlan olurmuş” (Zeynallı, 2005, s. 115-119). Bu padişah her seferinde elma ağacından elma yemeye gider fakat elmayı bulamaz. Sırayla büyük oğlunu, ortanca oğlunu yanına çağırır elmayı ona getirmesini ister ancak iki kardeşte elmayı getiremezler. Daha sonra padişah küçük oğlu Melikmemmed’i çağırıp elmayı getirmesini ister. Melikmemmed elmayı padişaha getirir.

Üç Kardeş adlı masalda: “Bir padişah vardır bu padişahın üç tane oğlu bir de kardeşi vardır” (Zeynallı, 2005, s. 196-201). Padişah ölmeden önce kardeşine vasiyet eder ki kızını oğlum Melikmemmed’e vermesini söyler. Babası öldükten sonra Melikmemmed amcasından kızını isteyince amcası bunların üçünü de şehirden kovar.

Güloğlan adlı masalda: “İki kardeş vardır bu kardeşlerden büyüğü oldukça zengin küçüğü ise fakirdir” (Zeynallı, 2005, s. 221-226). Büyük kardeşin çocuğu yoktur, küçük kardeşin ise Güloğlan adında bir oğlu vardır. Büyük kardeş bundan dolayı küçük kardeşini kıskanır. Bir gün koyun satmaya giderken Güloğlan’ı da yanında götürür ve arada bırakarak şehre döner. Kardeşine de Güloğlan’ın öldüğünü söyler.

Yusifle Senuber adlı masalda: “Üç kardeş ve bir de anneleri vardır. Bunlar yoksulluk içinde yaşamaktadırlar. Bir gün iki kardeş çalışmaya gurbete gitmeye karar verirler. Küçük kardeşi götürmek istemezler. Ancak küçük kardeş bunların peşine takılarak gider” (Zeynallı, 2005, s. 66-86). Bunlar yolda Yusif’in cenazesini perilerin kaçırdığını görürler, gidip Senuber’e haber verirler. Senuber Yusif’in yerini göstermelerini ister ve Yusif’i bulur. Senuber iki kardeşe altın vererek evlerine gönderir küçük kardeşi de yanına alır.

Şahzade ile Kurbağa adlı masalda: “Bir padişahın üç oğlu vardır. Bu padişah oğullarını evlendirmek ister. Hepsine birer elma verir ve sıraya dizilmiş kızlara atmalarını söyler”

(Zeynallı, 2005, s. 217-230). Büyük oğlan vezirin kızını, ortanca oğlan vekilin kızını, küçük oğlan ise bir kurbağayı nişan alır. Hepsi nasibine çıkanla evlenir. Bu kurbağa donundan çıkarak güzel bir kız olur. Bu kız hem çok güzel hem de çok beceriklidir. Küçük kardeşin abileri ve yengeleri onları çok kıskanır. Kızın kurbağa donunu yaktırır ve kız ortadan kaybolur.

İki Kardeş adlı masalda: “Biri tüccar diğeri ekinci olan iki kardeş vardır. Bunların her ikisinin de iki oğlu vardır” (Zeynallı, 2005, s. 239-244). Tüccarın oğulları beceriksiz, sorumsuz, ekincinin oğulları ise çok akıllı beceriklidir. Bir zaman sonra ekinci ölür. Çocuklar birlik ve beraberlik içinde zenginlik içinde yaşarlar. Tüccarın çocukları ise babalarının mal varlığını tüketirler.

2.1.2.3.5. Kızlar

Masallarda kızların çeşitli nedenlerle evden uzaklaştırılmalarını görmekteyiz. Göy Mincıx adlı masalda: “Üç erkek kardeş vardır. Bunların kız kardeşleri pirinç ayıklarken yuttuğu mavi boncuk ile mucizevi bir şekilde hamile kalır. Bunun üzerine abileri en küçük erkek kardeşlerine kız kardeşlerini öldürmesini söyler fakat o kardeşine kıyamaz ve serbest bırakır” (Zeynallı, 2005). Masallarda erkek kardeş evden öldürmek niyetiyle ormana götürdüğü kız kardeşini öldüremez ve serbest bırakır böylece kız evden ayrılır ve masalın gidişatı değişir.

Kızın evden ayrılmasının başka bir nedeni de kötü üvey annedir. Üvey anne evde bulunan kızı kıskanır ve ona tahammül edemez. Bunun sonucunda babası kızını yabancı bir yere götürerek orada bırakır ve eve döner. Dünya Gözeli adlı masalda: “Bir adamın üç kızı vardır. Üvey anne kızları evde istemeyince babaları onları götürüp çöle bırakır. Bu kızlardan büyüğü padişahın veziri ile ortancası padişahın vekili ile küçüğü ise padişah ile evlenir” (Zeynallı, 2005, s. 199-203). Masalın sonunda üvey anne yaptıklarından dolayı cezalandırılır.

Azerbaycan masallarında kahramanı kızların olduğu masallarda vardır. Bazen padişahın kızı, periler padişahının kızı, bazen de sıradan halk tabakasına mensup olan kızlar da masal kahramanı olabilmektedir. Kız kardeşlerde genellikle üç kardeş olur bunlardan en küçük olanı en akıllı olanıdır. Diğer iki abla genellikle küçük kardeşi kıskanır ve ona kötülük yaparlar. Buna rağmen masalın sonunda kazanan küçük kardeş olur.

Azerbaycan masallarında yer alan kız çocuk tipinin özellikleri ve masalın olay örgüsüne etkisi aşağıda verilmiştir:

Üç Bacı adlı masalda: “Bir dükkâncının üç kızı vardır. Bu kızların anneleri ölür babaları onlara üvey anne getirir. Kötü üvey anne kocasının kızlarını evde istemez” (Zeynallı, 2005, s. 164-167). Bunun üzerine kocası ile oyun ederek kızları kuyuya atarlar. Kuyuda açlıktan ölmek üzere olan kızlar aralarında ki en şişman olanı yemeye karar verirler ve aralarında en şişman olanın küçük kardeş olduğunu görürler ve onu yemek isterler. Küçük kız kuyunun dibini kazarak bir avuç üzüm bulup kardeşlerine verir ve canını kurtarır.

Üç Bacı adlı masalda: “Üç kız kardeş içinde bulundukları kuyuyu kazarak padişahın sarayına ulaşırlar” (Zeynallı, 2005, s. 164-167). Bu kızlardan en küçüğü padişaha iki çocuk doğurur bunu kıskana diğer kardeşleri çocukları alarak yerine köpek yavrusu koyar bunu gören padişah sinirlenerek küçük kardeşi zindana atar. Masalın sonunda çocuklar büyür anneleri kurtarır gerçekler ortaya çıkar diğer iki kız kardeş padişah tarafından öldürülür.

İskender adlı masalda: “İskender devlerin eline düşen üç kız kardeşi kurtarır. Bu kızlar İskender’e annesinin onu öldürmek istediğini söyler, İskender bunlara inanmaz” (Zeynallı, 2005, s. 179-185). Annesinin yanına gidince annesi dev ile onun gözlerini oyararak kuyuya atar. Daha sonra İskender kurtardığı kızların yardımı ile kuyudan çıkar.

Şemsi Kemer adlı masalda: “Padişahın üç kızı vardır. Bu kızlar evlenme çağına gelir ve pazardan üç tane kavun alarak babalarına evlenmek istediklerini bildirirler” (Zeynallı, 2005, s. 186-188). Padişah kızlarından sırasıyla ok atmalarını ister, oklar kimin önüne düşerse kızları ona verecektir. Büyük kız vezirin oğlu, ortanca kız vekilin oğlu ile evlendirir, küçük kız ise bir kuytu köşeye bırakırlar.

Şemsi Kemer adlı masalda: “Küçük kızın bırakıldığı köşeden bir yılan çıkar. Bu yılan donundan çıkarak yakışıklı bir oğlan olur” (Zeynallı, 2005, s. 186-188). Küçük kıza eşi benzeri görülmemiş bir saray diker, kollarını altın ile doldurur. Bunu gören diğer kardeşleri onu kıskanır ve sırrını sorar, kız her şeyi anlattığı anda oğlan, saray ve altınlar ortadan kaybolur.

Melik Cemilin Hekâyesi adlı masalda: “Bir padişahın üç kızı vardır. Bu padişah ölmeden önce oğullarına vasiyet eder ki ben öldükten sonra üç kızımın her birini dervişe verin”

(Zeynallı, 2005, s. 189-192). Büyük kardeşler kızları dervişlere vermek istemezler ama küçük kardeş babalarının vasiyetini yerine getirerek kızları dervişlere verir.

Dünya Gözeli adlı masalda: “Bir adamın üç kızı vardır. Üvey anne kızları evde istemeyince babaları onları götürüp çöle bırakır” (Zeynallı, 2005, s. 199-203). Bu kızlardan büyüğü padişahın veziri ile ortancası padişahın vekili ile küçüğü ise padişah ile evlenir. Aradan zaman geçer büyük kardeşleri küçük kardeşlerini kıskanmaya başlar ve padişah ile aralarını açar. Masalın sonunda padişah gerçekleri öğrenir ve iki kardeşinde boynunu vurur.

Tenbel Ehmed adlı masalda: “Padişahın üç kızı vardır. Padişah kızlarını ziyaret etmek ister” (Zeynallı, 2005, s. 212-220). İki büyük kızı onun için hazırlık yapar fakat küçük kızı herhangi bir hazırlık yapmaz buna sinirlenen padişah kızını fakir bir adama verir. Küçük kız becerisi ile kocasını ülkenin en zengin adamı yapar. Masalın sonunda diğer kız kardeşleri bedbaht olurken küçük kardeşleri gayet refah bir hayat sürer ve kızın kocasını babası padişah olarak ilan eder.

Gülнар Xanım adlı masalda: “Gülнар Hanım ortadan kaybolan Melik Memmed’i aramak için yola çıkar” (Zeynallı, 2005, s. 60-68). Bu sırada periler padişahının üç kızı ona yardım eder. Bu üç kızın her biri bir dev ile evlenmiştir.

Gül Senavere Neyledi, Senaver Güle Neyledi adlı masalda: “Padişahın küçük oğlu Melik Cümşüd dervişin yanından ayrılarak bir bahçıvanın yanında çalışmaya başlar” (Zeynallı, 2005, s. 83-101). Burada padişahın üç kızı vardır. Bu kızlar bir gün evlenmek istediklerini babalarına söylerler, babaları da kızları pencerenin önünden geçenlerden hangisini beğenirlerse elmayı atmalarını söyler. Büyük kız elmayı vezirin oğluna ortanca kız vekilin oğluna atar ama küçük kız kimseye atmaz. Bahçıvanın yanında çalışan Melik Cümşüd ile evlenir.

Üç Bacının Nağılı adlı masalda: “Bir adamın üç kızı vardır. Babaları bir gün pazara giderken kızlara ne istediklerini sorar büyük kızı soğan kabuğundan gömlek, ortanca kızı altından ayakkabı, küçük kızda bir tane kedi almasını ister” (Zeynallı, 2005, s. 111-119). Adam hepsinin istediğini alır yalnız büyük kızın istediği gömleği bulamaz.

Üçbüğ Kosa adlı masalda: “Bir padişah vardır bu padişahın üç oğlu üç de kızı vardır. Bir gün padişah hastalanır ve ölüm döşeğine oğullarını yanına çağırıp ona vasiyetini söyler.

İlk vasiyeti ben öldükten sonra hepiniz sırayla mezarımın başında bir gece nöbet tutacaksınız der. İkinci vasiyeti ise kızlarıma kim elçi gelip elçi taşının üstünde oturursa verin der.” (Zeynalli, 2005, s. 132-141). Küçük kardeşleri büyük kızı bir kuşa, ortanca kızı bir yılan, küçük kızı da bir aslana verir.

Hacının kızı adlı masalda: “Bir hacı ve karısı vardır bunların üç tane de kızı vardır. Hacı ve karısı bir gün hacca gitmeye niyetlenir. Kızlar babalarının hacca gideceğini duyunca büyük kız babasına bir yemiş, ortanca kız bir ayva, küçük kız ise bir elma verir. Babalarına bu meyveler çürüyünce bizim evlendiğimizi anlar der” (Zeynalli, 2005, s. 215-220). Bir zaman sonra hacı bakar ki yemiş ve ayva çürümüş elma duruyor. İki büyük kızının evlendiğini anlar. Her iki kız da padişahın oğlu ile evlidir. Padişahın oğlu küçük kızla da evlenmek ister ancak küçük kız istemez. Masalın sonuna da padişahın oğlunu öldürür ablalarını da alarak evlerine döner.

Akıllı Kız adlı masalda: “Padişahın üç kızı vardır. Padişah bir gün kızlarını sırayla yanına çağırır ve hepsine aynı soruyu sorar. Kızlardan ikisi aynı cevabı verir fakat küçük olan farklı cevap verince padişah onu yaşlı bir kadının topal oğlu ile evlendirir” (Zeynalli, 2005, s. 165-173). Topal Ehmed çok üşengeç bir adamdır. Karısı Ehmed’i çalışması için zorlar. Bir gün bu Ehmed bir tüccarın yanında sefere gider Ehmed’i burada kuyuya indirirler. Ehmed bu kuyuda bir sürü altın mücevher bulur. Onlardan alıp evine getirir. Ehmed’in karısı babasının sarayından da ihtişamlı bir ev yaptırır bunu gören babası adamı kadının idare ettiğine inanır.

2.1.2.3.6. Erkek ve Kız Kardeş

Azerbaycan masallarında kahramanı erkek ve kız kardeş olan masallar da vardır. Bu masallarda padişahın çocukları, zengin kesimin çocukları ve yoksul kesimin çocukları masallar da yer almaktadır.

Masallarda çocukların annelerinin ölmesi üzerine babaları başka kadınla evlenerek eve üvey anne getirir. Üvey anne evde çocukları istemez onları yük olarak görür. Genellikle de kız çocuğunu istemez çünkü onu kıskanır. Ya kendinden güzel olmasını ya da kendi doğurduğu kızdan güzel olmasını kıskanır. Bu nedenle kızı evden gönderir. Kız ile beraber erkek kardeşi de evden gider. Babaları çocuklarını ormana götürüp orada terk eder. Orman bilinmeyenlerde dolu hem ürkütücü hem de güvenli bir yerdir. Ve genellikle

de kardeşlerin kaderi burada değişir. Göyçek Fatma adlı masalda: “Fatma ve onun bir erkek kardeşi vardır. Babası annesinin ölümü üzerine tekrar evlenir” (Zeynallı, 2005, s. 16-23). Adamın bu kadından da bir kızı olur. Ancak üvey anne Fatma ve kardeşini evde istemez. Bunun üzerine babası onları ormana bırakır.

Azerbaycan masallarında birlikte yer alan kız ve erkek çocuk tipinin özellikleri ve masalın olay örgüsüne etkisi aşağıda verilmiştir:

Göy Mıncıx adlı masalda: “Üç erkek kardeş vardır. Bunların kız kardeşleri pirinç ayıklarken yuttuğu mavi boncuk ile mucizevi bir şekilde hamile kalır” (Zeynallı, 2005, s. 27-33). Bunun üzerine abileri küçük kardeşe kız kardeşlerini öldürmesini söyler fakat o kardeşine kıyamaz ve serbest bırakır.

Lala ve Nergiz adlı masalda: “Padişahın Lala ve Nergiz adında bir kızı ve bir oğlu vardır. Padişahın karısı ölür padişah çocuklarının başına üvey anne getirir” (Zeynallı, 2005, s. 168-173). Üvey anne padişahın oğluna gönül verir çocuk bu durumu kabul etmeyince üvey annesi ona iftira atarak onu ülkeden kovdurur. Kız kardeşi de onunla birlikte gider.

Demirdiş Kız adlı masalda: “Bir adamın bir oğlu ve dişleri demirden olan bir kızı varmış. Bu kız etrafında ne varsa yermiş babası bu duruma dayanamayarak kızını götürür ormana bırakır” (Zeynallı, 2005, s. 192-193). Bir zaman sonra babası oğlunu kızına bakması için ormana gönderir fakat kız kardeşini yemek isteyince oğlan elinden kaçır. Masalın sonunda kız vahşi hayvanlar tarafından öldürülür oğlan kurtulur.

Göyçek Fatma adlı masalda: “Fatma ve onun bir erkek kardeşi vardır. Babası annesinin ölümü üzerine tekrar evlenir. Adamın bu kadından da bir kızı olur” (Zeynallı, 2005, s. 16-23). Ancak üvey anne Fatma ve kardeşini evde istemez. Bunun üzerine babası onları ormana bırakır.

Kırk Könce Xanım adlı masalda: “Bir padişah vardır bu padişahın hiç çocuğu olmaz. Padişah nahircinin kızı ile evlenir. Biz zaman sonra kız hamile kalır ve biri kız biri erkek iki çocuğu olur” (Zeynallı, 2005, s. 80-93). Ancak diğer kadınlar nahircinin kızını kıskanırlar. Çocukları alarak yerine köpek yavrusu koyarlar. Çocukları da sandığa koyarak suya bırakırlar. Bir değirmenci bu çocukları bulur karısı ile çocukları yanlarına alarak büyütürler. Çocuklar on beş yaşına gelince değirmenci ve karsı ölür çocuklar bir başına kalır.

İtkin Kız adlı masalda: “Mehemmed adında bir adam vardır. Bu adamın bir karısı Ehmed ve Güllü adında iki de çocuğu vardır” (Zeynallı, 2005, s. 209-215). Bir gün Mehmed Mekke’ye gitmeye karar verir oğlu ve karısı da onunla gitmek ister ama Güllü’yü götürmezler. Güllü bir akrabası ile kalır akrabası adam bir zaman sonra Güllü’ye âşık olur onu elde etmek ister ancak Güllü kabul etmez. Buna karşılık adam Güllü’ye iftira atar Güllü’nün ailesi gelince babası oğluna Güllü’yü öldürmesini söyler fakat kardeşi Güllü’ye kıyamaz ve serbest bırakır. Güllü burada ava çıkan padişahın oğlu ile tanışır ve evlenir.

Bacı ve Kardaş adlı masalda: “Hasay adında yoksul bir adam vardır. Bu adamın Ballı adında bir karısı Fatma adında bir kızı ve Kavi adında bir oğlu vardır” (Zeynallı, 2005, s. 108-110). Adamın karısı Ballı aniden ölür. Çocukları ile bir başına kalan Xasay tekrar evlenir. Ancak bu üvey anne çocuklara çok kötü davranır. Çocuklar büyüyünce üvey anneleri onları evde istemez babaları onları götürüp ormana bırakıp eve döner. Masalın sonunda Fatma Şah Mehmed ile evlenir kardeşini de yanına alır.

Moltanı Padişahı adlı masalda: “Çok zalim bir padişah vardır. Bu padişah ülkede hangi güzel kızı görse onunla evlenmek ister” (Zeynallı, 2005, s. 87-100). Bu padişah bir oğlu bir de kızı vardır. Padişah oğlunun nişanlısına göz koyar. Gelinini almak için oğlunu öldürmeye karar verir. Masalın sonunda padişahın oğlu babasını öldürür. Çoban Yakub’u da vezir yapar.

2.1.2.3.7. Hala

Xace Fettah adlı masalda: “Xace Fettah adında bir adam ve bu adamın Xace İbrahim adında bir oğlu vardır” (Zeynallı, 2005, s. 153-159). Bir gün diğer mal sahipleri yemene alışverişe Yemen’e gitmek isterler ancak Xace Fettah çok yaşlandığı için kendi gitmez yerine oğlunu gönderir. Oğluna oraya gidince babasının kız kardeşini yani halasını bulmasını söyler. Masalın sonunda İbrahim’in halası İbrahim ile padişahın kızının evlenmesine vesile olur.

2.1.2.3.8. Dayı

Azerbaycan masallarında yer alan dayı tipinin özellikleri ve masalın olay örgüsüne etkisi aşağıda verilmiştir:

Göy Mincix adlı masalda: “Annesini öldürmeyip serbest bırakan Göy Mincix’ın dayısı yıllar sonra gelip onları bulur” (Zeynallı, 2005, s. 27-33). Bir zaman onların yanında kaldıktan sonra çalışmak için yanına gittiği adam tarafından öldürülür.

Noxudu Keçel adlı masalda: “Bir Keloğlan vardır. Bu Keloğlan dayısı ve yengesiyle beraber yaşamaktadır” (Zeynallı, 2005, s. 329-332).

Şems-Kemer adlı masalda: “Padişahın oğlu evlenme çağına gelince padişah onu evlendirmek ister fakat Kemer kabul etmez padişah onu zindana atar” (Zeynallı, 2005, s. 5-37). Periler padişahının kızı ve cinler padişahının oğlu uzak vilayette Şems adında bir kızla Kemer’i birbirine âşık eder gece bunları yan yana getirirler. Ancak sabah olunca ikisini de ayırırlar. Kemer ve Şems aşklarında hasta düşer. Kemer’in Asiman adında bir dayısı vardır Asiman Kemer’in bu haline üzülür ve kızı bulmak için yola düşer. Kızı bulur fakat alıp getiremez.

2.1.2.3.9. Yenge

Azerbaycan masallarında yer alan yenge tipinin özellikleri ve masalın olay örgüsüne etkisi aşağıda verilmiştir:

Göyçek Fatma adlı masalda: “Padişahın oğlu Fatma’ya âşık olur, onu bulmak için yengesi bütün ülkeyi gezer. Sonunda Fatma’yı bulur, padişahın oğlu ile evlendirirler” (Zeynallı, 2005, s. 16-23).

Şemsi Kemer adlı masalda: “Şemsi Kemer başka bir kız ile evlendiği gece eski karısı onu bulur” (Zeynallı, 2005, s. 186-188). Oğlan gece eski karısı ile kaçarlar. Sabah olduğunda kızın yengeleri içeri girdiğinde kızın yanıp kül oluşunu oğlanın ise kaçtığını görürler.

Noxudu Keçel adlı masalda: “Bir Keloğlan vardır. Bu Keloğlan’ın dayısı ve yengesiyle beraber yaşamaktadır. Noxudu Kelin yengesi dayısını aldatmaktadır” (Zeynallı, 2005, s. 229-332). Bunu öğrenen Keloğlan durumu dayısına anlatır. Masalın sonunda Keloğlan dayısı ile adamı öldürüp kuyuya atarlar.

Yusifle Senuber adlı masalda: “İki kardeş vardır. Bu kardeşlerden biri kendi memleketlerin de diğer kardeş ise başka memlekette padişahlık yaparlar” (Zeynallı, 2005, s. 66-86). Bu kardeşlerden birinin Yusif diğerinin de Senuber adında çocukları olur.

Bunları büyüyünce evlendirirler. Evlendikleri gece Yusif ölür. Yusif'in öldüğünü kızın yengesi herkese duyurur.

2.1.2.4. Meslek Sahipleri

Azerbaycan masalarında bir mesleğe sahip masal kahramanları da vardır. Ancak bu meslek dalları fazla değildir. Genellikle avcılık, çobanlık ve tüccarlık meslekleri masalarda yer almaktadır.

Azerbaycan masalarında yer alan meslek sahibi tiplerin özellikleri ve masalın olay örgüsüne etkisi aşağıda verilmiştir:

2.1.2.4.1. Avcı

Göçebe yaşam tarzını sürdüren toplulukların hayatlarında hayvancılık ve avcılık en önemli geçim kaynağı olmuştur: “ Avcılık, Türklerde günümüzden çok eski zamanlara kadar giden bir geleneğe sahiptir. İnsanlık tarihinin ilk dönemlerinden itibaren avcılığın temel bir hayat bir hayat tarzı olarak, beslenme ile doğrudan bağlantısı da akla ilk gelen gelenektir” (Güven & Hergüner, 1999, s. 34). Avcılık ilk insanların yiyecek ihtiyaçlarını karşılamak için yaptıkları bir faaliyettir. Daha sonra insanların yerleşik hayata geçmesiyle avcılık hoşça vakit geçirmek için yapılan bir uğraş olmuştur.

Av, gücü ve iktidarı temsil eder. Av merasimleri her zaman görkemli olur. Av,doğan, şahin, geyik, ceylan gibi hayvanlarla ve ok, yay, mızrak, kement gibi av araç ve gereçleriyle at ile ya da yürüyerek yapılırdı

Türk hayatında ve kültüründe avın ve ava çıkma motifinin önemli bir yeri vardır. Destanlarda, masalarda ve birçok sözlü anlatı türlerinde yer alan pek çok kahramanın ava çıkma zamanları vardır. Bu dönemlerde masal kahramanı ava çıkmak için önceden hazırlıklara başlar, bu hazırlıklar özenle yapılan önemli hazırlıklardır.

Türk devletleri arasında en görkemli ve önemli geleneklerden olan avcılık toplumun hayatını idame ettirmesine olanak sağlamasının yanı sıra dini inançların şekillenmesinde de etkin rol oynamıştır:

“Av, dolayısıyla öldürme eylemi, erginlenmenin neticesinde gerçekleştirilecek sorumluluk isteyen bir eylem olduğundan dolayı avcılık birçok toplumda bir güç gösterisi ve bir erginlenme süreci olarak değerlendirilmiş; bir varlığın canını almanın aslında bir nevi Tanrının/kutsalın fonksiyonunu üstlenmek olduğu kabul edilmiştir. Bu nedenle sorumluluk/yetki sahibi olmayanların bu eylemi gerçekleştirmelerine izin verilmemiştir” (Öncül, 2009, s. 1681-1682).

Avlanmak içim belirli bir yaşa, olgunluğa ve güce erişmiş olmak lazım. Avlanmak ihtiyaçtan doğan bir eylem olmanın yanı sıra Tanrı adına yapılan bir kutsal olay olarak kabul edilmiştir.

Ava çıktıktan sonra avda kalma süresi genellikle birkaç gün, bazen haftalar, bazen de aylar sürmektedir. Bundan dolayı yapılan hazırlıklar da teferruatlı olur. Türk kültüründe ve masallarında avcılık erkeğin cesaretini, gözü karalığını, kahramanlığını sergilemek için vazgeçilmez bir fırsattır. Avlanırken elde ettiği zafer dilden dile anlatılarak kahramanın yiğitliği destansı bir şekilde dilden dile anlatılır.

Azerbaycan masallarında avcılık bazen bir geçim kaynağı bazen de bir hobi olarak karşımıza çıkmaktadır. Masallarda kahramanlar avcılık yaparak karınlarını doyururlar. Ovçu Pirimin Nağılı adlı masalda. “ Avcı Pirim’in avcılık yaparak hayatını idame ettirdiğini görürüz” (Zeynallı, 2005, s. 5-15).

Üst tabakaya mensup olan padişah kesimi ve diğerleri ise hoşça vakit geçirmek için ava çıkarlar: Naşükür Kız adlı masalda “Padişahın oğlu ava çıkar bu sırada bir ceylan görür, ceylanın peşinden koşarken bir pınarın kenarında padişahın kaybolan kızına denk gelir” (Zeynallı, 2005, s. 257-268). Genellikle bu av sırasında başlarına çeşitli olaylar gelir.

Avçı Mehemed adlı masalda: “Masalın başkahramanı olan Mehemed’in babası avcıdır” (Zeynallı, 2005, s. 88-92). Mehemed de babasından kalan avcılık malzemeleri ile avcı olmaya karar verir.

Melik Mehemed adlı masalda. “Üç kardeşte ava çıkarlar. Onlara yasak olan dağa doğru gidince bir maral görürler ve onun peşinden giderek kaybolurlar” (Zeynallı, 2005, s. 115-119).

Naşükür Kız adlı masalda: “Padişahın oğlu ava çıkar bu sırada bir ceylan görür, ceylanın peşinden koşarken bir pınarın kenarında padişahın kaybolan kızına denk gelir” (Zeynallı, 2005, s. 257-268).

Yeddi Kardeşler adlı masalda: “Yaşlı bir adam ve bunun karısı vardır. Bunların yedi tane oğlu vardır” (Zeynallı, 2005, s. 194-198). Bu yedi kardeşte bir kız kardeşleri olmadığı için çok üzgündürler. Bu oğlanlar kız kardeşleri olana kadar dağa avcılık yapmak için gitmeye karar verirler.

Gül Senavere Neyledi, Senaver Güle Neyledi adlı masalda: “Padişahın küçük oğlu Melik Cümşüd padişahın küçük kızı ile evlenir” (Zeynallı, 2005, s. 83-101). Bir zaman sonra padişah hastalanır hekimler av eti yemesi gerektiğini söylerler. Melik Cümşüd’ün getirdiği eti yiyerek iyileşir

Daş Üzük adlı masalda: “Keloğlan padişahın kızını alarak kırk gün kırk gece düğün yapar” (Zeynallı, 2005, s. 62-71). Bir gün Keloğlan ava gider yüzüğü de evde bırakır. Annesi de yüzüğü geline verir ne lazım olursa bu yüzükten iste der.

Melik Çoban adlı masalda: “Padişahın oğlu ile Melik çobanın oğlu ava çıkarlar” (Zeynallı, 2005, s. 94-103). Av sırasında önlerine bir ejderha çıkar padişahın bütün adamları korkarak kaçır. Süsen ejderhayı tek başına öldürür.

Beçe Derviş Nağlı adlı masalda: “Bir Hindistan padişahı vardır. Bu padişahın iki oğlu bir gün adamlarıyla beraber ava çıkarlar” (Zeynallı, 2005, s. 110-131). Karşlarına bir aslan çıkar büyük kardeş aslanı gördüğü gibi kaçır küçük kardeş ise aslanın üzerine giderek aslanı öldürür.

Melik Memmed ve Melik Ehmed adlı masalda: “Yunan şehrinde yaşayan bir padişah ve onun nahircısı vardır. Bunların Melik Memmed ve Melik Ehmed adında oğulları vardır” (Zeynallı, 2005, s. 160-168). Bu oğullar bir gün ava çıkmaya karar verirler. Burada karşlarına bir ceylan çıkar iki kardeş ceylanın peşine düşerler onu kovalayarak bir kaleye getirirler.

Ecem Oğlu İbrahim adlı masalda: “İbrahim adında bir oğlan vardır. Bu İbrahim’in Dostu adında bir annesi vardır İbrahim’le annesi birlikte yaşarlar” (Zeynallı, 2005, s. 190-199). İbrahim’in mesleği avcılıktır her gün ava gider avlayıp getirdiklerini yiyerek geçinir giderler.

Celayi-Veten adlı masalda: “Celayi-Veten her gün ava gider avladıkları ile annesinin ve devden olan kardeşinin karnını doyurur” (Zeynallı, 2005, s. 236-247).

Nuşaranın Nağılı adlı masalda: “Birinin adı Firuz diğerrinin adı Ehmed olan iki kardeş vardır” (Zeynallı, 2005, s. 272-279). Yıllar geçer Ehmed ölür Nuşaran da amcasıyla birlikte yaşamaya başlar. Bir zaman sonra kızın amcası Firuz yeğenine âşık olur ve onunla evlenmek ister. Bahçıvanın oğlu Gülab ile birbirine âşık olurlar bunu duyan Firuz ikisini de zindana attırır fakat ikisi de zindandan kaçarlar fakat birbirlerini kaybederler. Bir gün Gülab ava çıkar orman da Nuşaran’ı bulur birbirlerine kavuşurlar.

Yetim İbrahim ve Sövdeger adlı masalda: “Bir padişahın ülkesinde avcılık yapan bir adam ve onun da karısı vardır” (Zeynallı, 2005, s. 93-101). Bu avcı işinde çok iyi değildir iki günde anca bir kuş avlar. Karısı da başka insanların evlerini temizler ve para kazanır. Adam ava gittiği sırada bir kaplan tarafından öldürülür. Adamın karısı hamiledir ve kocası öldükten sonra İbrahim adını verdiği bir erkek çocuk doğurur. İbrahim büyür ve o da babası gibi avcılık yapmaya başlar. Yine bir gün ava gider ve bir kuş avlar bu kuşu eve getirir annesi kuşu iyileştirir ve yumurtalarını satmaya başlar.

Yuxu adlı masalda: “Padişah bir rüya görür uyanır uyanmaz rüyasını yorumlatır ve tahtının elinden gideceğini öğrenir” (Zeynallı, 2005, s. 151-154). Bunun üzerine iki oğlunun ve karısını alarak kaçar. Yolda canavar oğlunun birini ağzına alıp yemek ister bunu gören bir avcı hemen ok atarak canavarı öldürür. Oğlanı alarak evine getirir. Padişah ise oğlunun öldüğünü zanneder.

Ovçu Pirimin Nağılı adlı masalda: “Avcı Pirim avcılık yaparak hayatını idame ettirir” (Zeynallı, 2005, s. 5-15).

2.1.2.4.2. Çiftçi

Azerbaycan masallarında çiftçilikle ilgili fazla masal yoktur. Bizim incelediğimiz masallar içerisinde sadece aşağıdaki masalarda çiftçilik mesleğine rastlarız.

Bulud adlı masalda: “Bulud kızları ve İbrahim’i ararken kendi kara kendi gibi öküzü de kara bir çiftçiye rastlar” (Zeynallı, 2005, s. 147-155). Kızları ve İbrahim’i padişahın esir aldığını söyler ve onların tutulduğu yeri Bulud’a gösterir.

Ecem Oğlu İbrahim adlı masalda: “İbrahim adında bir oğlan vardır. Bu İbrahim’in mesleği avcılıktır bir gün İbrahim yine ava çıktığı sırada karşısına bir ceylan çıkar İbrahim bu ceylanın peşine düşer ceylanı takip eden İbrahim bir obaya gelir burada bir kız görür ve ona âşık olur” (Zeynallı, 2005, s. 190-199). Kızı alır evine getirir ancak kızın

amcasının oğlu kızı kaçırp geri götürür. İbrahim sevdiği kızı ararken yolu tarla eken bir çiftçiye denk gelir bu çiftçinin yanında çalışmaya başlar çiftçi ona sevdiği kızın evini gösterir. Masalın sonunda İbrahim sevdiği kızı bularak evine döner.

2.1.2.4.3. Çoban

Azerbaycan masallarında çobanlar kendilerine ait olan hayvanlardan ziyade başkalarının hayvanlarını güderler. Kahramanı çoban olan masallardan ziyade çobanlar masallarda zor durumda olan kahramanın bir anda karşısına çıkarak ona yardım eder.

Axvay adlı masalda: “Şeften adlı adam başka insanların hayvanlarını otararak hayatını sürdürür” (Zeynallı, 2005, s. 62-70).

Bextiyar adlı masalda: “Rüya görüp yola düşen Bextiyar yolda gördüğü bir çobana rüyasını anlatması karşılında çobanın bütün sürüsünü alır” (Zeynallı, 2005, s. 71-87).

Muxtarın Hekayati adlı masalda: “Padişahın küçük oğlu muhtarın ölmediğini padişah ve oğullarına bir çoban haber verir” (Zeynallı, 2005, s. 204-207).

Zernigar adlı masalda: “Padişah kızını ve tahtını vezire emanet ederek Mekke’ye gider” (Zeynallı, 2005, s. 322-328). Vezir bir zaman sonra padişahın kızına âşık olur kızı elde etmek için yanına çağırır durumu anlayan kız saraydan kaçır ve yolda sürüsünü otlatan bir çobanın yanına gelir yarım ister. Çoban bu kızı evine götürür yaşlı annesi ile üçü beraber yaşamaya başlar.

Simanın Nağılı adlı masalda: “Simurg Simanı ve annesini götürüp bir çobana emanet eder. Masalın sonunda Siman Şah Deşküvar’ı öldürür malını halka dağıtır” (Zeynallı, 2005, s. 21-48).

Cantik adlı masalda masalın: “Sonunda çoban padişahının oğlunun ölmediğini padişaha müjde verir başta çobana inanmaz zindana atarlar ancak Cantik ve peri kızının geldiğini görünce çobanı zindandan çıkartarak müjdesini verirler” (Zeynallı, 2005, s. 69-82).

Melik Çoban adlı masalda: “Padişahın Melik adında bir çobanı vardır” (Zeynallı, 2005, s. 94-101). Melik uzun yıllardır padişahın yanında çobanlık yapar. Padişah onu evlendirir Melik’in Narinç adında bir kızı olur.

Şeminin Nağılı adlı masalda: "Şemi adında bir tüccar vardır. Bu tüccar bulunduğu şehirdeki padişahın kızına âşıktır" (Zeynallı, 2005, s. 102-109). Ancak padişahın kızını ona vermeyeceğini bilir. Helvacının yanında çalışan oğlanı kendi oğlu gibi tanıtarak kızı oğlana alır sonra da oğlanı denize atar oğlan denizden çıkıktan sonra bir çobana rast gelir çoban bunu yardım eder evine alır ve beraber yaşamaya başlarlar. Masalın sonunda oğlan sevdiği kızı alır çoban ile birlikte padişah olan abisinin yanına gider. Şemi'ni de katıra bağlayıp dağa taş vurararak öldürtürler. Beraber yaşamaya başlarlar.

İtkin Kız adlı masalda: "Padişahın veziri Güllü'ye âşık olur onu razı etmek için oğullarını öldürmekle tehdit eder Güllü razı olmayınca oğullarının ikisini de öldürür" (Zeynallı, 2005, s. 209-215). Sonra da çocukları Güllü'nün öldürdüğünü söyler. Güllü vezirin elinden kaçıp ormana sığınır burada karşısına bir çoban çıkar, çoban Güllü'ye âşık olur ve evlenmek ister. Güllü razı olur çobanın elbisesini ister karşılığında evden kendisine gelin elbisesi getirmesini ister. Çoban eve gidince Güllü de oradan kaçar.

Şükufe Hanım adlı masalda: "Memmednesir adında bir oğlan vardır bu oğlan yıllar geçer evlenir karısı hamile iken gurbete çalışmaya gider" (Zeynallı, 2005, s. 216-226). Aradan on altı yıl geçer Memmednesir gurbetten döner evde karısı yoktur Şükufe Hanımı görür görmez âşık olur. Kızını alıp başka bir yere götürme bahanesiyle yola çıkarlar. Babası burada kıza kocası olduğu yönünde yalan söyler durumu anlayan kız oradan kaçar. Yolda karşısına bir çoban çıkar kız çobandan yardım ister. Çoban kızın babasını döver Şükufe Hanımı yanına alarak padişahın yanına döner.

Ehmed adlı masalda: "Bir çoban vardır. Bu çobanın Ehmed adında bir oğlu vardır" (Zeynallı, 2005, s. 261-268). Bu çoban bir gün dağda sürüyü otarırken çok susar ve su aramak için yürümeye başlar önüne bir kuyu çıkar. Su almak için kuyuya eğildiğinde kuyuda bir kadın bir de yılan görür.

Ovçu Pirimin Nağılı adlı masalda: "Avcı Pirim bir gün yine ava çıkar. Bu sırada canavarlarla karşılaşır" (Zeynallı, 2005, s. 5-15). Kendini kurtarmak için yakınında koyun otaran bir çobandan yardım ister. Çobanın köpekleri ile birlikte canavarlarla savaşmaya başlarlar ancak masalın sonunda avcı Pirim canavarlar tarafından öldürülür.

Hesen Karanın Nağılı adlı masalda: “Hesen Karanın Hüseyin Kürd adında bir oğlu vardır” (Zeynallı, 2005, s. 76-92). Bu oğlan on beş yaşında heybetli bir delikanlıdır. Mesleği de çobanlıktır. Hüseyin Kürd komşularının kızıyla nişanlıdır.

Moltanı Padşahı adlı masalda: “Çok zalim bir padişah vardır. Bu padişah ülkede hangi güzel kızı görse onunla evlenmek ister” (Zeynallı, 2005, s. 87-100). Bu padişah bir gün Çoban Yakub’un nişanlısına göz koyar bunu öğrenen vezir hemen Yakub’a haber gönderir. Yakub hemen nişanlısı ile düğünü yapar evine götürür.

Naşükür Kız adlı masalda: “Bir padişah vardır. Bu padişahın dünya güzeli bir kızı vardır” (Zeynallı, 2005, s. 257-268). Bir gün bu kız kırk ince belli kız ile gezmeye çıktıkları sırada bir kuş padişahın kızını alıp kaçıtır. Bir ormana bırakır. Kız bu ormanda bir çoban görür. Çobanın yanına giderek ondan biraz süt ister. Çoban kıza süt ve kıyafet verir. Kız sütü içer kıyafeti de giyerek şehre doğru gider.

2.1.2.4.4. Tüccar

Azerbaycan masallarında tüccarlara sıkça rastlanmaktadır. Padişah ve vezirlerden sonra zenginlik belirtisi olarak tüccarlar gelir.

Ferasetsiz Oğul adlı masalda: “Bir tüccar vardır. Bu tüccarın da bir oğlu vardır babası ölür bütün malı oğluna kalır bu oğlan bütün malı mülkü yiyip bitirir” (Zeynallı, 2005, s. 156-157).

Lala ve Nergiz adlı masalda: “Bir tüccar Nergiz’i yanına alır denizden geçebilmek için deniz canavarının ağzına atmak ister” (Zeynallı, 2005, s. 168-173). Nergiz deniz canavarını öldürür bunun üzerine tüccar onu evlat olarak yanına alır.

Telimli Pişik adlı masalda: “Bir tüccar vardır. Bir gün bu tüccar ticaret yapmak için yabancı memleketlere gitmeye karar verir ve yola düşer” (Zeynallı, 2005, s. 225-226).

Keçelin Divanı adlı masalda: “Salah ve Valah adında iki kardeş vardır bu kardeşler zamanla çok yoksul düşerler” (Zeynallı, 2005, s. 303-312). Bu kardeşler bir tüccarın yanında çalışmaya başlarlar. Masalın sonunda Salah ölür Valah ise karısıyla rahat içinde yaşar.

Şahzade Mütalib adlı masalda: “Padişahın elinden canını kurtarıncı gidip bir tüccarın yanında çalışmaya başlar” (Zeynallı, 2005, s. 120-137). Bu tüccar ile develeri yükleyip

satmaya giderler. Yolları bir uçuruma denk gelir. Tüccar onu burada bırakıp develeri alıp yoluna devam eder.

İlyasın Nağılı adlı masalda: “Bir tüccar vardır bu tüccarın İlyas adında çok sevdiği bir adamı var” (Zeynallı, 2005, s. 138-145). Bir gün tüccar iflas eder. İlyas tüccara der ki beni beş yüz tümene sat iflas etmekten kurtul tüccar bunu kabul eder ve padişahın vezirine İlyas’ı satar.

Ax-Vax adlı masalda: “Bir tüccar vardır bu tüccarın hiçbir meziyeti olmayan başıboş yaşayan bir oğlu vardır. Bir gün gelir bu tüccar ölür oğlu Selim de ne kadar serseri varsa toplar babasının malını yiyip bitirdiler. Bir gün Selim evlenmek istedi varını yoğunu satarak büyük bir tüccarın kızını aldı ama beş parasız kalır” (Zeynallı, 2005, s. 176-191).

İbrahim adlı masalda: “Ehmed ile Mehemed adında iki tüccar vardır. Bu kardeşler ticarete birinci sıradadırlar fakat ikisinin de çocuğu olmamaktadır” (Zeynallı, 2005, s. 212-229). Bir gün bu iki kardeş gezmeye çıkarlar burada pınarın yüzünde bir elma bulurlar eşleri ile birlikte bu elmadan yerler ve bir zaman sonra birinin kızı birinin de oğlu olur. Kız ile oğlanı beşik kertmesi yaparlar.

Emiraslanın Nağılı adlı masalda: “Ehmed adında bir adam vardır bir gün bu adam tüccar olmaya karar verir bütün parası ile mal alır ve ticarete başlamaya karar verir” (Zeynallı, 2005, s. 246-268). Sefere çıkmadan önce bir remmal çağırarak seferin nasıl geçeceğine baktırır. Remmal attığı remde Ehmed’i çok iyi yerde görür bunun akşamında Ehmed sefere çıkar. Ehmed tacir çıktığı seferde bir kadın ile tanışır bu kadından bir oğlu olur adını da Emiraslan koyarlar.

Hambal Ehmed adlı masalda: “Çok zengin bir tüccar vardır bu tüccar yine bir gün mal taşıtmak için hamal ararken Hambal Ehmed’i görür” (Zeynallı, 2005, s. 72-79). Hambal Ehmed çok güçlü biridir öyle ki on kişinin taşıyacağı yükü tek başına taşır. Bunu gören tüccar Hambal Ehmed’i götürüp padişaha satar. Padişah Hambal Ehmed’i çok beğenir kendine pehlivan yapmak ister.

Şeminin Nağılı adlı masalda: “Şemi adında bir tüccar vardır. Bu tüccar bulunduğu şehirdeki padişahın kızına âşıktır” (Zeynallı, 2005, s. 102-109). Ancak padişahın kızını ona vermeyeceğini bilir. Helvacının yanında çalışan oğlanı kendi oğlu gibi tanıtarak kızı oğlana alır sonra da oğlanı denize atarak kıza sahip olmak ister ama kız kabul etmez.

Oğlan denize düştüğünde babasının gözlerine çare olsun diye tutup sonra da bıraktıkları balık ona yardım eder.

Beçe Derviş Nağlı adlı masalda: “Bir Hindistan padişahı vardır. Bu padişahın iki oğlu vardır, padişah öldükten sonra küçük oğlu yerine geçer bir gün abisi ile gezmeye çıktıklarında abisi onu kuyuya atar döndüğünde ise herkese Cihangir’i aslanın yediğini söyler onun yerine padişahlık yapmaya başlar” (Zeynallı, 2005, s. 110-131). Cihangir bir hafta kuyuda kaldıktan sonra bir tüccar kervanını sulamaya durduğu sırada Cihangir’i kuyudan kurtarır. Cihangir olanı biteni tüccara anlatır tüccar Cihangir’e derviş elbisesi giydirir ve yanına alır.

Mestan adlı masalda: “Mahmud adında bir tüccar vardır. Bu tüccarın Nigar adında dünya güzeli bir kızı vardır” (Zeynallı, 2005, s. 200-208). Nigar Hanımı çok isteyen vardır bir gün babası kızını kendisi gibi tüccar olan İlyas adında birine vermeye karar verir. Ancak kızı Nigar Hanım babasının yanında çalışan Mestan adında birine âşık olur.

Ehmed adlı masalda: “Ehmed’in babası ölür ölmeden önce keseyi ve şapkayı oğlu Ehmed’e verir” (Zeynallı, 2005, s. 261-266). Ehmed babası öldükten sonra şehri terk eder başka bir şehre yerleşir burada ticaret yapmaya başlar. Herkese bol keseden mal dağıtır bunu gören diğer tüccarlar işleri bozulduğu için Ehmed’e düşman olurlar.

Tapdık adlı masalda: “Süleyman adında bir tüccar vardır. Bu tüccar çok varlıklıdır öyle ki hiçbir padişah onun kadar varlıklı değildir” (Zeynallı, 2005, s. 38-70). Bu tüccarın Kemer adında bir kızı vardır ancak bu adamın yüreğinde erkek evlat ateşi yanıp durur. Süleyman tacir bir gün şehre gezmeye çıkar akşama kadar gezer akşam olunca eve geldiği sırada gökten bir ışık önüne düşer ve gözleri kamaşır. Gözlerini açtığında önünde bir erkek bebek görür alır eve götürür adını Tapdık koyarlar ve bebeği kendi çocukları gibi büyötmeye başlarlar.

Teletin Nağlı adlı masalda: “Bir tüccar vardır. Bu tüccar yanında çalışan adamları dilendirerek zengin olur” (Zeynallı, 2005, s. 111-118). . Bunu gören Telet tüccarın yanında çalışmaya başlar. Bir gün tüccar Telet’i de yanına alarak sefere çıkar. Burada Telet’i bırakır geri döner.

Tacir Oğlu adlı masalda: “Ehmed adlı bir tüccar vardır. Bu tüccarın Feremez adında hayırsız oğlu vardır” (Zeynallı, 2005, s. 158-161). Ehmed kendisi öldükten sonra bütün

varlığı oğluna kalacağı için çok üzüdür. Diğer tüccarlara oğlunu yanlarında sefere götürmelerini ticareti öğretmelerini ister.

2.1.2.4.5. Balıkçı

Azerbaycan masallarında birkaç masalda balıkçılık kavramını görmekteyiz.

Kuş Dili Bilen İskender adlı masalda: “Üvey anne İskender’i istemez. Dedesi İskender’i bir sandığa koyarak denize bırakır” (Zeynallı, 2005, s. 146-157). Bu sırada balıkçılık yapan biri İskender’i kurtararak evlat edinir.

Barxudarın Baxtı adlı masalda: “Baxhudar adlı bir balıkçı vardır. Barxudar denizden balık tutar, pazarda satar yaşamını sağlar” (Zeynallı, 2005, s. 180-183). Barxudar padişahın kızı Ülker’i kaçırmak onunla evlenir. Başka ülkeye gider bu ülkenin padişahı kıza âşık olur. Barxudar’a çeşitli oyunlar ederek öldürüp karısını kendisine almak ister. Masalın sonunda Baxhudar padişahı öldürür yerine kendisi padişahlık yapmaya başlar.

Nuşaperi Hanımın Nağılı adlı masalda: “Balıkçılık yapan bir adam denize tor atar ve denizden bir sandık çıkar bu sandığın içinden bir kız bir de oğlan iki çocuk çıkar” (Zeynallı, 2005, s. 3-23). Adamın karısı bu çocukları evlat edinmek ister ancak adam kabul etmek istemez ama sonunda razı olur. Çocuklar on beş yaşına gelir.

Barxudarın Nağılı adlı masalda: “Barxudar adında bir balıkçı vardır. Bu balıkçı denizden tuttuğu balıkları satar geçimini sağlar” (Zeynallı, 2005, s. 180-183).

Göyçek Fatma adlı masalda: “Fatma’nın üvey kardeşi ona oyun ederek denize götürür ve suya atar” (Zeynallı, 2005, s. 16-23). Sabah olunca Fatma’nın kocası deniz kenarında bir balıkçı görür ve ona ağı çekmesinde yardım eder. Çıkardıkları devasa balığın karnını yararlar içinde Fatma’yı görürler. Fatma üvey kardeşinin yaptıklarını anlatır. Masalın sonunda padişahın oğlu Fatma’nın üvey kardeşini öldürtür.

Balıklar Padişahı ile Yakub adlı masalda: “Bir sövdeger vardır. Bu sövdegerin gözleri kör olur” (Zeynallı, 2005, s. 202-207). Yaşlı bir kadın onun gözlerinin devasının balıklar padişahının kanı olduğunu söyler. Sövdeger hemen bir balıkçı bulur ve bu balığı tutup getirmesini söyler. Sövdegerin oğlu Yakub’da balıkçı ile gider. Balıkçı balığı üç kere tutar Yakub üç kere de balığı suya atar bunun üzerine babası Yakub’u şehirden kovar.

2.1.2.4.6. Oduncu

Azerbaycan masallarında yoksul insanlar geçimlerini sağlamak için odunculuk yaparlar. Ormandan topladıkları odunları pazarda satarak ailelerinin geçimlerini sağlarlar.

Lala ve Nergiz adlı masalda: “Nergiz ejderhayı öldürür bunu gören kapıcı Nergiz’i ormana atar ve padişaha ejderhayı kendisinin öldürdüğünü söyler. Nergiz’i ormanda bir oduncu bulur ve onu iyileştirir” (Zeynallı, 2005, s. 168-173).

Karakaşın Nağılı adlı masalda: “Bir oduncu ve onun karısı vardır bunların hiç çocuğu yoktur. Adam ve kadın bu duruma çok üzülürler” (Zeynallı, 2005, s. 5-20).

Kel Hesenin Nağılı adlı masalda: “Ehmed adında yoksul bir oduncu ve karısı vardır. Bir gün oduncu çok hasta olur yerine karısı ormana odun kesmeye gider” (Zeynallı, 2005, s. 162-175).

Ölü Mehmed adlı masalda: “Bir adam ile onun karısı vardır bunlar yoksulluk içinde yaşarlar. Bu adam odunculuk yaparak geçimlerini sağlar” (Zeynallı, 2005, s. 182-189).

İlan ile Kız adlı masalda: “Muhammed adında bir oduncu vardır bu oduncu bir gün oduna gittiği sırada bir ağacın altında bir kız görür” (Zeynallı, 2005, s. 231-238). Bu kızı alır eve getirir bir zaman sonra bu kız ile evlenir ve üç tane kızı olur.

2.1.2.4.7. Remmal (Falcı)

Azerbaycan masallarında falcılar önemli rol oynarlar. Padişahlar gördükleri rüyaların ne anlama geldiğini çözmek için falcı çağırıp haber alırlar. Ya da kaybolan birilerini bulmak için falcıya fal baktırırlar. Azerbaycan masallarında falcılara remmal baktıkları fala da rem atmak denir.

Şehirli Üzük adlı masalda: “Kel Hindistan padişahının kızını kaçıır” (Zeynallı, 2005, s. 24-65). Babası kızının yerini bulmak için bir remmal³ çağırır. Remmal onlara kızı bir kelin kaçırdığını, altın ve gümüşten yapılmış bir sarayda tuttuğunu söyler.

Gülzar Hanım adlı masalda: “Kendahar şehrinin padişahının Melik Memmed adında bir oğlu vardır bu oğlanın bir nenesi vardır” (Zeynallı, 2005, s. 60-68). Bu nene bir gün

³Remil, kum üzerine çizgiler çizerek bakılan bir fal çeşididir. Sözlükte kumlu arazi anlamına gelen reml kelimesi terim olarak “kaybolan bir şeyin yerini bulmak, merak edilen bir işin sonucunu öğrenmek amacıyla kum üzerine çizgilerle fal bakmak” demektir.

remmal çağırıp rem baktırır rem de Memmed'in on dört yaşına gelince ortadan kaybolacağı görülür. Memmed on dört yaşına gelince gerçekten ortadan kaybolur.

Ceyranın Nağılı adlı masalda: “Hindistan padişahının kızı ortadan kaybolur” (Zeynallı, 2005, s. 192-211). Kızını bulmak isteyen padişah remmal çağırır. Remmal ona kızını Rum padişahının oğlu Ehmed'in kaçırdığını söyler. Padişah kızını kimin kurtaracağını söylemesini ister remmal şehrinde yaşayan Ceyran adında bir oğlanın kızını kurtaracağını söyler.

Nuşaperi Hanımın Nağılı adlı masalda: “Padişahın has adamı öldürülür. Padişah adamını kimin öldürdüğünü vezirden bulmasını ister, vezir düşünceli şekilde evine gelir” (Zeynallı, 2005, s. 3-23). Kızı babasının bu haline çok üzülür babasından ona bir remmal kıyafeti almasını söyler. Kız remmal kılığına girip padişahın huzuruna çıkar ve padişaha has adamını kızı Nuşaperi Hanımın öldürdüğünü söyler.

Kesik Baş adlı masalda: “Bir vezir vardır. Bu vezir ticaretle uğraşır, bir gün ticaretten dönerken karşısına suda yüzen bir kesik baş çıkar” (Zeynallı, 2005, s. 124-129). . Baş bir torbaya koyarak eve getirir. Bir gün kızı bu torbanın ağzını açar ve içinde kül görür parmağını batırarak külden yer. Ve hamile kalır kızının hamile olduğunu gören vezir bir remmal çağırır ve nasıl hamile kaldığını öğrenir.

2.1.2.4.8. Terzi

Azerbaycan masallarında terzilik mesleğine sadece bir masalda rastlarız.

Derzinin Şagirdi⁴ adlı masalda: “Bir terzi ve bu terzinin de çırağı vardır” (Zeynallı, 2005, s. 261-264). Bu terzi padişaha elbise dikmek için çırağı ile sabaha kadar çalışmış.

2.1.2.4.9. Aşçı

Azerbaycan masallarında aşçılık birkaç masalda karşımıza çıkmaktadır. Bu masallarda aşçılar ya büyük devlet adamlarının oğullarını zehirlemek ya da aşçı dükkânında yaşanan olaylarla masallara dâhil olurlar.

Şah Abbasın Oğlu adlı masalda: “Şah Abbas'ın oğlu İbrahim bir aşçının yanında çırak olarak çalışmaya başlar” (Zeynallı, 2005, s. 243-248).

⁴ Öğrenci.

Nuşaperi Hanımın Nağılı adlı masalda: “Nuşaperi Hanım evini terk eder ve erkek kılığında bir süre şehirde dolandıktan sonra bir aşçının yanına gider aşçı buna yanında çalışmasını söyler Nuşaperi Hanım kabul eder” (Zeynallı, 2005, s. 3-32). Nuşaperi Hanım burada çok güzel yemekler yapar aşçının kazancını üçe katlar.

Baftaçı Şah Abbas adlı masalda: “Şah Abbas bir rüya görür rüyası üzerine kılık değiştirerek halkın içine karışır” (Zeynallı, 2005, s. 274-277). Bir aşçı dükkânına gider bu dükkân ağzına kadar müşteri ile doludur. Aşçı her gün bir insan keserek onların etinden yemek yapar bunu öğrenen Şah Abbas aşının boynunu vurdurur.

Kara At adlı masalda: “Bir padişah vardır. Bir gün padişahın karısı ölür padişahın ölen karısından İbrahim adında bir oğlu olur” (Zeynallı, 2005, s. 184-188). Padişah tekrar evlenir o kadından da bir oğlu olur. İbrahim’in üvey annesi padişah öldükten sonra yerine oğlu geçsin diye İbrahim’i öldürmek ister. Bunun üzerine aşçının yanına gider ve İbrahim’in yemeğine zehir koymasını söyler.

Uşax Pehlivan adlı masalda: “Bir terzi ve karısı vardır. Bunların çocukları olmaz” (Zeynallı, 2005, s. 130-135). Bir gün bir dervişin verdiği elmayı karısıyla birlikte yerler ve bir oğulları olur. Bu çocuk padişahın pehlivanlarının yanında yetişir. Masalın sonunda halka zulmeden padişahı tahttan indirir yerine kendi geçer.

2.1.2.4.10. Bahçıvan

Azerbaycan masallarında bahçıvanlar genellikle padişahın bahçesini düzenleyen kişiler olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

Simanın Nağılı adlı masalda: “Deşküvar adında zalim bir padişah vardır. Bu padişahın oğlu olmamış bir gün padişah bahçıvanından çocuğu olursa kendisine vermesini ister bahçıvan da korkusundan kabul eder” (Zeynallı, 2005, s. 21-48). Bir zaman sonra bahçıvanın bir oğlu olur bunu duyan padişah çocuğu almak için gider fakat bahçıvan ve karısı çocuğu padişah vermek istemez çocuğu götürüp bir ağacın altına bırakırlar.

Yeddi Dağ Alması adlı masalda: “Padişahın kızı ve bahçıvanın oğlu birbirine âşık olur” (Zeynallı, 2005, s. 53-59). Ancak padişahın kavuşmalarına izin vermeyeceğini bilirler. Bunun üzerine Perinuş Hanım hasta numarası yapar oğlanda onu iyileştirir fakat padişah kızını yine de padişahın oğluna vermek istemez. Oğlandan yedi dağın elmasını alıp

getirmesini ister böylece oğlan elmayı getirirken ölecek padişah da kızını vermekten kurtulacaktır. Fakat masalın sonunda Perinuş Hanım ile İbrahim kavuşurlar.

Gül Senavere Neyledi, Senaver Güle Neyledi adlı masalda: “Padişahın küçük oğlu Melik Cümşüd dervişin yanından ayrılarak bir bahçıvanın yanında çalışmaya başlar” (Zeynallı, 2005, s. 83-101). Burada padişahın üç kızı vardır. Bu kızlar için her gün gül destesi bağlanır.

Nardan Kızın Nağılı adlı masalda: “Kokuz padişah bahçıvanın karısına göz koyar ve onu bahçıvanın elinden alarak evlenir” (Zeynallı, 2005, s. 146-161). Bahçıvan karısının aşkı ile yanıp tutuşur.

Nuşaranın Nağılı adlı masalda: “Birinin adı Firuz diğerrinin adı Ehmed olan iki kardeş vardır. Yıllar geçer Ehmed ölür Nuşaran da amcasıyla birlikte yaşamaya başlar. Bir zaman sonra kızın amcası Firuz yeğenine âşık olur ve onunla evlenmek ister. Nuşaran amcasından kaçıp bahçıvanın evine sığınır. Bahçıvanın oğlu Gülab ile birbirine âşık olurlar bunu duyan Firuz bahçıvanı öldürür” (Zeynallı, 2005, s. 272-279). Masalın sonunda Gülab kızın amcası Firuz’u öldürür Nuşaran ve annesiyle birlikte yaşamaya başlar.

Şems-Kemer adlı masalda: “Şems ile Kemer kavuştuktan sonra Kemer ailesinin yanına dönmek ister” (Zeynallı, 2005, s. 5-37). Bunlar yola çıkarlar bu sırada birbirlerini kaybederler. Kemer bir bahçıvanın yanında çalışmaya başlar.

Kuru Kelle adlı masalda: “Padişahın bahçıvanı çayda eşi benzeri görülmemiş üç balık tutar bu balıkları padişaha getirir” (Zeynallı, 2005, s. 119-127). Padişahın karısı balıkların birinin erkek olduğunu anlar ve yüzünü kapatır. Bunun üzerine balıklar cana gelir ve kadına gülerler kadın neden güldüklerini merak eder ve mutlaka öğrenmek ister.

2.2.Olağanüstü Varlıklar

Masallarda, masal kahramanları insanlar, hayvanlar ve gerçek olmayan varlıklar olarak yer alır. Bu masal kahramanları içerisinde insana benzeyen görüntü ve hareketleri ile bazen de doğaüstü görünüşleriyle yer alan varlıklarda vardır. Masallarda kahramanın olağanüstü yardımcıları vardır. Günay’a göre: “ Hızır, derviş, peri ve devler masalların olağanüstü yardımcılarıdır, masal kahramanının iyi bir kul olması durumunda ona yardımcı olmakta aksi takdirde olumsuz karakterleri ile cezalandırmakta yahut onlarla hiç

ilgilememektedirler” (Günay U. T., 2011, s. 680). Masal kahramanın iyi olması ve iyi bir amaca hizmet etmesi doğrultusunda olağanüstü varlıklar kahramana yardımcı olurlar ve onu başarıya ulaştırırlar. Bu varlıklardan ilk akla gelen ve masalların vazgeçilmez ögesi olan devlerdir.

2.2.1. Dev

Türk masallarında en çok sözü edilen hemen hemen bütün masallarda kendine yer bulan karakterlerden biri de devlerdir. İçerisinde devlerin geçmediği masallar yok denecek kadar azdır. Devler masallarda her zaman kahramanın karşısında aşılması zor bir engel olarak durur. Kahraman ya devlerin dostluğunu kazanıp devlerin kendisine yardım etmesiyle hedefine ulaşır ya da onları öldürerek gitmek istediği yere gider.

Devlerin çeşitli toplumlara ait masallardaki adlandırılmaları şöyledir: “Bazı Türkçe kaynaklarda Yelbegen veya Celbegen olarak isimlendirilen dev Soğd dilinde Yek olarak kullanılıp, Mani mezhebinde Şeytan olarak kullanılır. Yek, Türklerin İslamiyet’e girmesinden sonra da devam etmiş, Kutadgu Bilig de şeytan yerine kullanılmıştır” (Yücel, 2010, s. 38). Devlerin her ne kadar da adlandırılmalarında farklılıklar olsa da masallarda ki işlevleri genel olarak aynıdır diyebiliriz.

Masallarda devler genellikle benzer özelliklerle yer alırlar. Devler genellikle çok iri yapıya sahip heybetli, bastığı yeri titreten varlıklardır. Masallarda devlerin başı birden çoktur. Mitolojik olarak başlarının sayılarından üç başlı, yedi başlı, kırk başlı diye söz edilir. Onlar genellikle çok kulaklı bir yapıya sahiptirler. Masallarda genellikle devlerin ağızları çok büyüktür onların bir dudağı yerde iken bir dudağı göğe değer. Ağızlarının bu denli büyük olması onların bir insanı rahatlıkla yutabileceği izlenimini verir.

Devlerde insanın yaşamını sürdürdüğü gibi yaşamlarını sürdürürler. Evlenirler, çocukları olur, ev işi yaparlar, çalışırlar veya ava gidip avlanarak yiyecek getirirler. Devler masallarda çoğunlukla topluluk halinde yaşarlar. Ya dev kardeşler anneleri ile birlikte ya dev kardeşler bir arada ya da dev karısı ve çocukları ile bir arada yaşarlar.

Devleri insanlardan ayıran en temel özelliklerden biri de insan eti yemeleridir. Onlar ortamlarına gelen insanların kokusunu alır ve onları yemek için çabalarlar. Onlar insanlardan farklı uyurlar. “Gözleri açık bir şekilde uyuyan devler, gözleri kapalıyken uyanıktır” (Sakaoglu, 2002, s. 196).

Devler genellikle insanlardan farklı olarak yer altında, ormanın ıssız yerlerinde hatta karanlıklar ülkesi diye adlandırılan hayali yerlerde yaşarlar. Naki Tezel devlerin yaşadıkları yeri şu kelimelerle tarif etmektedir:

“Devler çoğu zaman yüksek ve kalın duvarlarla, dikenli bahçelerle çevrili, büyük köşklere kendisine mahsus saraylarda yaşarlar. En değerli, hiç kimsenin ele geçiremeyeceği, fakat herkesin, hatta padişahların özledikleri dünya güzelleri, hiçbir yerde bulunmayan meyve bahçeleri, sihirli güvercinler, başınıza geçirdiğiniz zaman sizi hiç kimseye göstermeyen külahlar, sihirli sarayların kapılarını açan anahtarlar, bu devlerin buyruğu altında veya onların köşklerinde, saraylarındadır” (Tezel, 1992, s. 14).

Bu yazılanlardan yola çıkılarak devlerin hiç kimsenin hayal bile edemeyeceği yerlerde çok zengin ve refah bir hayat sürmektedirler. Onların yaşadıkları yerlere insanlar gidemez.

Masallarda kadın devlerden erkek devlere göre iyi ve merhametli bahsedilir. Masallarda kadın olarak dev anaları yer almaktadır. Şekilsel olarak dev anaları da tıpkı devler gibi ürkütücü ve korku verici bir görünümündedirler. Ama onlar devlere göre iyi karaktere sahiptirler.

Devler masallarda olumsuzun temsilcisi olarak yer alırlar. Dev anaları masallarda kahramanın yardımcısı konumundadırlar. Bir şekilde kahramanın yolu devlerin yaşadığı eve düşer. Kahraman evde dev anası ile karşılaşır. Dev anası çocukları gelince masalın kahramanını yememesi için onu emzirir. Süt verdiği kahraman devlerle sütkardeşi olur. Eve gelen devler insan kokusu alınca kahramanı yemek ister fakat devlerin annesi kahramanın onların sütkardeşleri olduğunu söyleyince devler kahramanı öldürmezler, hatta ona yardımcı olurlar.

Masalların genelinde devlerin canı bedenlerinden ayrı bir yerde saklanır. Bu yer çoğunlukla bir şişe ya da bir aynadır:

“ Canın/ruhun beden dışında saklanması inancı, biraz farklı bir şekilde masallarımızda görmek mümkündür. Olağanüstü masallarda, masalın başkahramanın alt etmesi gereken en büyük engellerden biri olan devin veya dev benzeri yaratığın canı bedeninde değildir. Başlangıcı belli olmayan bir zamanda güvenli bir yer olarak seçilmiş bir yerde devin canı muhafaza edilir” (Sever, 2003, s. 162).

Canın içerisinde saklandığı bu varlıklar özellikle yüksek yerlerde saklanır. Kolay ulaşılamayacak yerlerde saklanan can devin hayatta kalmasını sağlar. Masalların

sonunda kahramana devin kaçırdığı kişi bu genellikle güzel bir kız ya da kahramana yardım eden bilge kişi tarafından bilgi verilir ve kahraman canın içinde bulunduğu şişeyi ya da aynayı kırarak devi öldürür. Kahramanın devi öldürmesi akli ve zekâsı sayesinde olur. Güçlü ve kuvvetli olan devler bir o kadar da aptaldırlar. Kahraman genellikle devi kandırır ve bu sayede onu öldürür.

Azerbaycan masallarında olağanüstü varlıklar içerisinde en çok yer alan varlık devdir. Masallarda devler genellikle erkektir ancak incelenen bazı masallarda devlerin annesinin de olduğu görülmektedir.

Azerbaycan masallarında devler kötülüğün zulmün ve kuvvetin temsilcisidir. Masallarda yer alan devler çoğunlukla yer altlarında ya da el ayak yetişmez sarp kayalıkların başındaki kaleler de yaşarlar. Devler insanlara karşı düşmanlık beslerler, güzel kızları kaçırıp saklarlar.

Masallarda çoğunlukla devlerin canı bir şişededir masalın sonunda bu şişe kahraman tarafından kırılır ve dev ölür. Azerbaycan masallarından biri olan Kara At adlı masalda devin canı bir şişede bulunan balığın içindedir. Masalın sonunda masal kahramanı şişeyi kırar içinde ki balığı parçalar ve dev ölür.

Azerbaycan masallarında yer alan devlerin özellikleri ve masalın olay örgüsüne etkisi aşağıda verilmiştir:

Göy Mıncıx adlı masalda: “Abilerinin elinden kutulan kız bir kaleye sığınır. Kalede bir dev ile karşılaşır dev buna yardım eder ve beraber yaşamaya başlarlar” (Zeynallı, 2005, s. 27-33). Kızın bir zaman sonra bir oğlu olur. Bu çocuğun adını Göy Mıncıx koyarlar. Dev bu çocuğa sahip çıkar onu kendisi ile birlikte ava götürür. Dev burada iyi karaktere sahiptir. Kızın ve oğlunun hayatta kalması için elinden geleni yapar.

Melik Memmedle Melik Ehmed adlı masalda: “Melik Memmed’in karısı kendisine âşık olan devi hapseder, ancak Melik Memmed bu devi serbest bırakır.” (Zeynallı, 2005, s. 53-61). Bunun üzerine dev Melik Memmed’in karısını alıp kaçar. Melik Ehmed devin peşine düşer masalın sonunda devi öldürür Melik Memmed’in karısı da alarak evlerine döner.

Bextiyar adlı masalda: “Padişahın isteğini yerine getirmek zorunda kalan Bextiyar devler şehrine gider. Burada devlerin padişahı ona yardım eder” (Zeynallı, 2005, s. 71-87).

Masalda iyi olan devleri de görürüz. Devler Bextiyar'ı alıp padişahlara götürür. Devler padişahı onu sırtına alarak üç gün üç gece yol gider ve Bextiyar'ı hedefine ulaştırır.

Avçı Mehemmed adlı masalda: “Mehemmed bir ceylanın peşine düşer. Bu ceylan onu bir kaleye götürür, bu kalede bir kız görür. Bu kız ona gitmesini söyler yoksa Ağ devin gelip onu öldüreceğini söyler” (Zeynallı, 2005, s. 88-92). Mehemmed devin canının nerede olduğunu sorar, kız şişenin içinde olduğunu söyler. Mehemmed şişeyi yere vurup kırar Ağ dev nara atarak yere düşer ve ölür.

Gül Sumana neyledi? adlı masalda: “Mehemmed üç dev ile karşılaşır” (Zeynallı, 2005, s. 133-140). Devlerin cüsselerinin büyüklüğüne karşılık zekâları da bir o kadar küçüktür. Bu masalda Mehemmed devlere oyun eder. Üç ok atar hangisi erken oku getirirse onun kazanacağını söyler devler okların peşinden gidince Mehemmed de ortadan kaybolur.

Peşe Dalınca adlı masalda: “Padişah karısının kendisinden sakladığı çocuklarını bulmak için yola çıkınca dev ile karşılaşır dev onu yanına alır.” (Zeynallı, 2005, s. 158-163). Padişah bu devin yanına yerleşir ancak dev her gün esir aldığı bir adamı yer. Bunu gören padişah daha fazla dayanamaz devin gözlerini oyarak esir aldığı insanları kurtarır

Lala ve Nergiz adlı masalda: “Nergiz bir devin eline düşer. Dev kıza âşık olur fakat kız onun aşkını kabul etmez.” (Zeynallı, 2005, s. 168-173). Nergiz devden canının nerede olduğunu öğrenmek ister ancak dev söylemek istemez. Ama Nergiz'in ısrarına dayanamaz ve canının şişenin içinde olduğunu söyler. Bunu öğrenen Nergiz şişeyi kırar içinden bir güvercin çıkar Nergiz hemen güvercinin boynunu koparır ve devı öldürür onun hazinesinden altınları alarak kardeşı Lala'yı aramak için yola düşer

Şehirli Üzük adlı masalda: “Devlerin eline düşen Keloğlan kurnazlığı sayesinde onarın elindeki sihirli yüzüğü alır ve ellerinden kurtulur” (Zeynallı, 2005, s. 24-42).

İskender adlı masalda: “İskender ve annesi ayının elinden kaçarak yedi dev kardeşin yaşadığı mağaraya gelir. İskender bu kardeşlerden altısını öldürür sadece büyük dev kardeş hayatta kalır.” (Zeynallı, 2005, s. 179-185). İskender'in annesi bu deve âşık olur ve bu devden bir oğlu olur. İskender'in annesi dev ile birlikte İskender'e çeşitli oyunlar ederek onu öldürmek isterler. Masalın sonunda İskender annesini devı ve devden olan çocuğu öldürür

Yeddi Kardeşler adlı masalda: “Yaşlı bir adam ve bunun karısı vardır. Bunların yedi tane oğlu vardır. Bu oğlanlar kız kardeşleri olana kadar dağa avcılık yapmak için gitmeye karar verirler. Bir zaman sonra bu oğlanların bir kız kardeşleri olur. Kız abileri dağdan dönmeyince onları bulmak için dağa çıkar ve kardeşlerini bulur onlarla yaşamaya başlar.” (Zeynallı, 2005, s. 194-198). Yaşadıkları yerde bir devin kaçııp saçından astığı kızı bulur. Kızın kardeşleri devi öldürerek kızı ellerinden kurtarır. Devin başını getirerek evlerine asarlar. Masalın sonunda devin mezarının üstünde yedi tane gül açar. Bu güller yedi tane güzel kız olur ve oğlanların her biri bu kızlarla evlenir.

Muxtarın Hekayeti adlı masalda: “Bir padişahın on bir oğlu vardır. Bu oğlanlar Çin padişahının kızlarıyla evlenmek isterler ve bunun için yola düşerler” (Zeynallı, 2005, s. 204-207). Hayli maceradan sonra kızları alıp ülkelerine dönmek için yola çıkarlar. Gece olunca konaklamak için bir kalede dururlar herkes uyur fakat küçük kardeş uyumaz. Bir zaman sonra bir dev onları öldürmeye gelir küçük kardeş dev ile savaşarak onu öldürür

Cırtan adlı masalda: “Bir gün Cırtan arkadaşları ile ormana odun toplamaya gider. Yollarını kaybeden çocuklar bir devin evine giderler dev bunları yemek için eve alır” (Zeynallı, 2005, s. 296-298). Gece olunca Cırtan durumu anlar ve zekâsı ile devi alt eder. Arkadaşlarını alarak oradan kaçır.

Üç Bacının Nağlı adlı masalda: “Bir adamın üç kızı vardır. Babaları bir gün pazara giderken kızlara ne istediklerini sorar büyük kızı soğan kabuğundan gömlek, ortanca kızı altından ayakkabı, küçük kızda bir tane kedi almasını ister” (Zeynallı, 2005, s. 111-119). Adam hepsinin istediğini alır yalnız büyük kızın istediği gömleği bulamaz. Yolda bir kişi görür bu adam ondan kızını ister ona istediği gömleği alacağını söyler. Adam kızını verir. Ama kızın evlendiği adam devdir. Dev insan etinden kavurma yer kız durumu anlayınca yemez etleri saklar bunu gören dev kızı götürür saçından duvara çiviler. Daha sonra ablasını merak eden ortanca kız ablasını ziyarete gider dev onu da saçından duvara çiviler. En sonunda küçük kardeşi gider ablalarını göremeyince durumu anlar. Etlerin hepsini yanında götürdüğü kediye yedirir. Dev kızın insan eti yediğini zannederek onu saçından duvara asmaz kız da kardeşlerini alıp oradan kaçır.

Şahzade Mütalib adlı masalda: “Şahzade Mütalib padişahın elinden canını kurtarınca gidip bir tüccarın yanında çalışmaya başlar. Bu tüccar ile develeri mal ile yükleyip satmaya giderler” (Zeynallı, 2005, s. 120-137). Yolları bir uçuruma denk gelir. Tüccar

onu burada bırakıp develeri alıp yoluna devam eder. Şahzade Mütalib bir mağaraya gider bu mağara insan kemiği ile doludur. Orada bir tilki görür tilkinin kuyruğundan tutarak onu takip eder ve tilkinin yardımı ile mağaradan çıkar. Yolu devlerin evine düşer bura bir kadın ve üç dev oğlu ile yaşamaktadırlar. Kadın Şahzade Mütalib'i yanına alarak onu oğullarına bacılarının oğlu olarak tanıtır. Şahzade Mütalib devlerin yanında rahat içinde yaşar.

Hatemin Nağılı adlı masalda: “Gözleri görmeyen bir padişah vardır. Bu padişahın gözlerinin şifası atının tırnağının değmediği yerdedir. Bu padişahın üç oğlu vardır. Yine bir sene padişahın oğulları babasının gözlerine derman aramaya giderler” (Zeynallı, 2005, s. 24-61). Hatem İbrahim'in yanına gelerek babasının gözlerinin şifasının Gülüstni-İremde periler padişahının kızı Melekexatının bahçesinde olduğunu söyler. İbrahim yola çıkar yolda ayağına diken batan bir deve yardım eder. Bu dev de İbrahim'e yardım eder, İbrahim Gülüstani-İremde periler padişahının kızı Melekexatının bahçesine gider burada Melekexatın ile birbirine âşık olurlar.

Şah Oğlu Behremin Nağılı adlı masalda: “Bir padişah vardır bu padişahın üç oğlu vardır. Günlerin birinde padişahın gözleri kör olur. Padişahın oğulları hemen babalarının gözlerinin şifasını bulmak için yola düşerler” (Zeynallı, 2005, s. 169-181). Padişahın oğulları yola çıkınca birbirinden ayrılırlar, büyük oğlu bir mağaraya rast gelir. Mağaranın içine girdiğinde bir dev ile karşılaşır dev onu öldürür

Celayi-Veten adlı masalda: “Bir adamla bir kadın vardır. Bunlar çok yoksul bir hayat sürmektedir. Bir gün adam para kazanmak için gurbete gider. Adam bir hayli yol gittikten sonra akşam olur adamın yolu devlerin mağarasına düşer devler bu adamı öldürür” (Zeynallı, 2005, s. 236-247). Adam giderken karısına eğer deri dönmezse bıçağıyla atını oğluna vermesini intikamını almasını söyler. Adamın oğlu Celayi-Veten on sekiz yaşına gelince babasının peşinden gider, devleri öldürür babasının intikamını alır.

Celayi-Veten adlı masalda: “Celayi-Veten'in annesi ile bir dev arasında bir ilişki olur bu devden Celayi-Veten'in bir kardeşi olur onunda adını Veten koyarlar” (Zeynallı, 2005, s. 236-247). Bir zaman sonra dev ile Celayi-Veten'in annesi Celayi-Veten'i öldürmek isterler. Bunu öğrenen Veten devi öldürür abisini kurtarır

Soltan İbrahim adlı masalda: “İbrahim’in sevdiği kız olan Nuşaperi Hanımı devler kaçıır. İbrahim devleri öldürür Nuşaperi Hanımı alır oradan kaçarlar” (Zeynallı, 2005, s. 248-260). Masalın sonunda İbrahim ile Nuşaperi Hanım evlenirler.

Tapdık adlı masalda: “Süleyman adında bir tüccar vardır. Bu tüccarın Kemer adında bir kızı vardır. Bir gün Süleyman tacir ve karısı Minegerdan Hanım padişaha misafirlğe gider. Onlar gittikten sonra Kemer Hanım bahçeye çıkar tufan dev gelip onu kaçıır ve Kaf dağına götürür” (Zeynallı, 2005, s. 38-70). Dev Kemer Hanıma büyü yapar ve Kemer Hanım ölür

Teletin Nağlı adlı masalda: “Bir tüccar vardır. Bu tüccar yanında çalışan adamları dilendirerek zengin olur. Bunu gören Telet tüccarın yanında çalışmaya başlar” (Zeynallı, 2005, s. 111-118). Bir gün tüccar Telet’i de yanına alarak sefere çıkar. Burada Telet’i bırakır geri döner. Telet Simurg kuşunun yardımı ile evine döner bunu gören tüccar tekrar Telet’in başına oyun eder onu bir ormana bırakır. Telet burada dev ile karşılaşır devin sihirli bir kopuzu vardır ne derse yapar. Bunu öğrenen Telet kopuz sayesinde devi öldürür kopuzu da yanına alarak eve döner. Masalın sonunda Telet kopuz ile tüccarı öldürür ve bütün malına konar

Reyhanın Nağlı adlı masalda: “Reyhan bir gün dağa pancar toplamaya gittiği sırada Eş-eş dev Reyhan’ı görür ve âşık olur. Reyhan’ı kaçırp Kaf dağına götürür” (Zeynallı, 2005, s. 128-140). Reyhan Eş-eş devi yirmi sekiz yaşına gelinceye kadar ona dokumaması konusunda ikna eder. Masalın sonunda Reyhan’ın kardeşi Aygır Hasan devleri öldürür ve kardeşini kurtarır.

Keçel adlı masalda: “Keloğlan annesinden kendisine hanın kızını istemesini söyler. Han devlerin elinde bir gençlik narı var onu getirirse kızını vereceğini söyler” (Zeynallı, 2005, s. 141-145). Keloğlan gidip devleri öldürür ve narı alıp hana getirir. Han söylediği gibi kızını vermez Keloğlan şeytandan öğrendiği sihir ile hanı da veziri de öldürür. Narı da kızla birlikte yerler on beş yaşında gencecik olurlar.

Melikmemmed adlı masalda: “Bir padişah vardır bu padişahın bahçesinde bir elma ağacı vardır. Bu elma ağacından kim elma yerse on beş yaşında oğlan olurmuş. Padişah bu elmadan yemek ister ama her gittiğinde elmaların bittiğini görür” (Zeynallı, 2005, s. 169-179). Padişah büyük ve ortanca oğlundan bu elmayı kendisine getirmelerini ister, ancak

onlar getiremezler. Daha sonra küçük oğlu Melikmemmed’i çağırıp elmaları getirmesini ister. Melikmemmed elmayı padişaha getirmek için bahçeye gidip beklemeye başlar. Bir zaman donra bir dev gelir Melikmemmed elmaları devin yediğini anlar. Devi bayıltır elmaları babasına götürür. Daha sonra üç kardeş dev öldürmek için peşine düşerler bir kuyuya gelirler Melikmemmed kuyudan su çekmek için indiğinde kardeşleri onu kuyuda bırakıp giderler. Ama Melikmemmed kuyudan çıkar ve evine geri döner.

2.2.2. Don Değiştirme (Kılık Değiştirme)

Don değiştirme bir insanın kuş, ceylan, yılan gibi hayvanların kılığına girmesi ve sonra yine insan kılığına girmesi eylemine denir. Şekil (don) değiştirme motifi yalnızca masallara ait bir motif değil efsane ve destanlarda da yer alan bir motiftir. Doğan Kaya don değiştirme kavramını şu şekilde tanımlar: “ Ermiş bir kişinin turna, güvercin, doğan, geyik, yılan, balık veya ejderha gibi hayvanların şekline girerek kerametini göstermesi için kullanılan söz. Don değiştirmek bir hayvan kültürüdür” (Kaya, 2014, s. 272). Masal, efsane destan gibi sözlü anlatı türlerinde daha çok geyik ve kuş donuna girmek yaygındır.

Masallarda don değiştirme (şekil, kılık değiştirme) genellikle Tanrı, cadı, büyücü, evliya vs. gibi insandan üst olan bir güç tarafından ödül ya da ceza karşılığında yapılır:

“Türk halk anlatılarının (masal, hikâye, efsane, destan, türkü...) sıkça işlenen “şekil değiştirme” veya suret değiştirme denilen bu motif iki farklı şekilde görülmektedir. Şekil değiştirme ya kahramanın iradesine bağlı bir meziyettir ya da kahramanın iradesi dışında bir kısım sihirli objeler vasıtasıyla gerçekleşen fevkaladeliklerdir. Türk halk anlatılarında kahramanın iradesi dâhilinde ortaya çıkan şekil değiştirmeler umumiyetle “don değiştirme” diye adlandırılmaktadır. (Arslan, 2004, s. 38).

Don değiştirme motifi masallarda genellikle kahraman yılan, kuş, geyik gibi başka bir donun içindedir. Kimsenin olmadığı yerlerde bu donların çıkarak ya güzel bir kız ya da yakışıklı bir erkek olurlar.

Özellikle masallarda güvercin donuna girmiş güzel kızlar vardır. Bu kızlar genellikle pınar başına geldiklerinde güvercin donlarından çıkarak suya girip yıkanır. Bazen de yılan donuna giren erkekler vardır. Bunlar evlenince donlarından çıkarlar. Masallarda çoğunlukla bu karakterler sırlarını evlendikleri insanlar dışında kimseye söylemezler. Eğer biri öğrenirse donlarını kaybedip ortadan da kaybolurlar.

Azerbaycan masallarında sık sık rastlanılan motiflerden biri don değiştirme motifidir. Masallarda genellikle güvercin ve yılan donuna girmiş kızları ve erkekleri görürüz. Bunlar kimsenin yanlarında donlarını değiştirmezler. Sadece evlendikleri kişilerin yanında donlarını değiştirirler. Çünkü eğer biri öğrenecek olursa ortadan kaybolurlar.

Azerbaycan masallarında don değiştirme motifi aşağıdaki masallarda yer almaktadır:

Keçel Mehemed adlı masalda: “Bir kalede yere kurulu sofranın başına gelen üç güvercin don değiştirerek üç kızı dönüşür” (Zeynallı, 2005, s. 34-52). Bu kızlar kendi aralarında konuşurlar Mehemed onların konuşmalarını duyar ve olaylar çözülür.

Axvay adlı masalda: “Xanoğlan don değiştirerek öküz kılığına girer” (Zeynallı, 2005, s. 176-191). Pazarda yüksek fiyata satıldıktan sonra parayı alıp tekrar insan kılığına girer.

Bextiyar adlı masalda: “Üç güvercin çeşmenin başına gelip konarlar, burada don değiştirerek üç kız olurlar” (Zeynallı, 2005, s. 71-87). Bu kızlar derede yüzerken Bextiyar bunlardan birinin güvercin donunu alır ve karşılığında cennet hurmasından getirmelerini ister. Diğer kızlar hemen sudan çıkarlar donlarına girerler ve Bextiyar’ın istediği hurmayı getirirler.

Gül ile Sanavar adlı masalda: “Üç güvercin havuzun başına gelip konarlar. Burada kılık değiştirerek üç güzel kız olur ve yıkanmaya başlarlar” (Zeynallı, 2005, s. 141-146).

Şemsi Kemer adlı masalda: “Küçük kızın bırakıldığı köşeden bir yılan çıkar. Bu yılan donundan çıkarak yakışıklı bir oğlan olur” (Zeynallı, 2005, s. 186-188). Küçük kızın ablaları kardeşlerini kıskanırlar ve onun sırrını öğrenirler. Oğlanın sırrı ortaya çıkınca oğlan ortadan kaybolur ve kız onu aramak için yollara düşer.

Şahzade Mütalib adlı masalda: “Yolu devlerin evine düşer bura bir kadın ve üç dev oğlu ile yaşamaktadırlar. Kadın Şahzade Mütalib’i yanına alarak onu oğullarına bacılarının oğlu olarak tanıtır” (Zeynallı, 2005, s. 120-137). Şahzade Mütalib devlerin yanında rahat içinde yaşar. Bir gün bahçede gezerken üç güvercinin gelip pınar başına konduğunu görür. Bu güvercinler biraz sonra donlarından çıkarak üç güzel kız olur. Şahzade Mütalib bu kızların en küçüğüne âşık olur. Masalın sonunda Şahzade Mütalib küçük kız ile evlenir ve çocukları olur.

Kel Hesenin Nağılı adlı masalda: “Kel Hesen Benderpuş padişahının kızını kaçıran Kaşkaş pehlivanı öldürür ve kızı alıp kaçar. Ancak yolda uyuyunca Kaşkaş pehlivanın kardeşi gelip onları bulur ve kızı kaçıır” (Zeynallı, 2005, s. 162-175). . Kel Hesen uyanınca kızın yanında olmadığını görür. Hemen peşlerine düşer yolda iki ceylan görür bu ceylanlar donlarından çıkarak iki güzel kız olur. Aralarında konuşurken küçük kızın padişahın kızının yerini bildiğini duyar onun ceylan derisini alır. Kız padişahın kızının yerini söyler ve derisini geri alır. Kel Hesen bu sayede kızı kurtarır.

Nuşaperi Hanımın Nağılı adlı masalda: “Nuşaperi Hanımın babası padişah çok kötü bir adamdır. Padişah kadının kızı ve oğlunu esir alır, kadın çocuklarını kurtarmak için saraya gider fakat kadını padişahın yanına almazlar” (Zeynallı, 2005, s. 3-23). Kadın hemen oracıkta don değiştirerek yılan donuna girip kapının eşiğinden süzülerek içeri girer girmez hemen yılan donundan çıkarak eski kılığına geri döner ve padişahın huzuruna çıkar.

Melik Çoban adlı masalda: “Padişahın kızı Zernigar Hanım hastalanır hastalığının şifası Nil nehrinden gelen suyla yıkanmasıdır. Padişah Melik vezirin kızı Süsen’i çağırır ve o sudan getirmesini söyler” (Zeynallı, 2005, s. 94-101). Süsen yola çıkar Nil nehrine varır burada su kenarında bir güvercin görür. Bu güvercin donundan çıkarak güzel bir kız olur ve suya girer. Süsen onun güvercin donunu alır kız donunu almak için Süsen’e aslında erkek doğduğunu padişahın karısının sihir yaparak kendisini kızıya dönüştürdüğünü söyler. Bunu öğrenen süsen kızın güvercin donunu geri verir kız donuna girer, uçarak oradan uzaklaşır.

Şahzade ile Kurbağa adlı masalda: “Bir padişahın üç oğlu vardır. Bu padişah oğullarını evlendirmek ister. Hepsine birer elma verir ve sıraya dizilmiş kızlara atmalarını söyler. Büyük oğlan vezirin kızını, ortanca oğlan vekilin kızını, küçük oğlan ise bir kurbağayı nişan alır” (Zeynallı, 2005, s. 217-230). Hepsi nasibine çıkanla evlenir. Bu kurbağa donundan çıkarak güzel bir kız olur. Bu kız hem çok güzel hem de çok beceriklidir. Küçük kardeşin abileri ve yengeleri onları çok kıskanır. Kızın kurbağa donunu yaktırır ve kız ortadan kaybolur.

2.3.Hayvanlar

Azerbaycan masallarında yer alan hayvanların sayısı oldukça fazladır. Bu hayvanlar içinde masalın ana kahramanı olan ve masalın içeriğindeki olayların gidişatını etkileyen hayvanlar olabildiği gibi yalnızca adı geçen hayvanlarda yer alabilmektedir.

Azerbaycan masallarında adı en çok geçen hayvanlar arasında at, ayı, tilki, yılan, ceylan ve güvercin yer almaktadır. Bu hayvanlar arasında insanlarla iletişime geçen, konuşan onlara yarar ve zarar veren de vardır.

Azerbaycan masallarında hayvanları ehli hayvanlar, vahşi hayvanlar, kuşlar ve diğerleri başlıkları adı altında sınıflandırdık. Azerbaycan masallarında yer alan hayvanların özellikleri ve masalın olay örgüsüne etkisi aşağıda verilmiştir:

2.3.1. Ehli hayvanlar

2.3.1.1.At

Türklere ait masal, destan gibi sözlü anlatı türlerinin birçoğunda atın önemli bir yeri vardır. Bunda konargöçer yaşam tarzının benimsenmesinin etkisi büyüktür. İnsanlar yaşamları boyunca hayvanlar arasında en çok ata ihtiyaç duymuşlardır. Atı evcilleştirerek hayatın her alanında etkili olarak kullanmışlardır. Masallarda atın yeri ve önemi ile ilgili görüşler şu şekildedir:

“Türk masallarında atların gerek ulaşım vasıtası, gerek yardımcı olarak önemli yerleri vardır. Bilindiği gibi Türkler altı bin yıllık tarihlerinin hemen hemen dörtte üçünü yaylak ve kışlaklara göçerek geçirmişlerdir. Yerleşik medeniyete geçtikten sonra bile Türklerin bir kısmı bu adetlerini sürdürmüşlerdir. Atlı göçebe medeniyeti adı verilen bu uzun devrin Türk milletinin kolektif bilinçaltında yer tutması çok doğaldır. Türklerin ilk yurdu olan orta Asya’daki mezarları açıldığında insan iskeletleriyle at iskeletleri bir arada bulunmuştur. Sözlü ve yazılı halk edebiyatı ürünlerinde at, bir kullanma vasıtasından ziyade kahramanların dostu olarak geçmektedir. Gerçek hayatta uzun asırlar boyunca bu kadar değer taşıyan atların masallara daha güçlü, daha becerikli bir yardımcı biçiminde aksetmelerine şaşmamak gerekmektedir. Özellikle Türk destanlarında sudan çıkan at aygırları çok önemli bir yer tutarlar” (Kaplan , Bali, & Akalın, 1973).

Yaşanılan hayat içerisinde insanların en çok değer verdiği hayvanların başında at gelmektedir. At hem yaşarken hem de öldükten sonra beraber olunmak istenen hayvandır. Nitekim Orta Asya da açılan mezarlardan atlara ait kemiklerin çıkması buna işarettir.

Dönemin insanlarında öldükten sonra dirileceği inancı olduğu için atlarıyla birlikte gömülmüşlerdir.

İnsanlar masalları oluştururken kendilerinden, yaşam tarzlarından, geleneklerinden de bir şeyler katmışlardır. At insanın eskiden beri hayatında olan onun en büyük yardımcısıdır. Masallarda at sezgileriyle kahramanı başına gelecek olaylardan korur. At zekâsı ve konuşması ile insana ait özellikleri bünyesinde taşır.

Kültürümüzde ata verilen değer çok eskilere dayanmaktadır. At koruyucu ve yol gösterici olarak masallarda hep yerini korumuştur. Masallarda at bazen de kahramana üç tüy verir ve ortadan yok olur kahraman başı sıkışınca bu tüylerden birini yakar ve at hemen oraya gelir. Masal kahramanının en temel yardımcılarından biri olan atlar kahraman zafere ulaşınca kadar ona yardımcı olur.

At Azerbaycan masallarında sıklıkla adı geçen hayvanların başında yer alır. Masallarda yer alan at, kahramanların en yakınında bulunur.

Nar kız adlı masalda: “Nar kız padişahın Mekke’ye gideceğini öğrenir. Hemen bir at alarak besler, büyütür” (Zeynallı, 2005, s. 105-110). Atı padişah beğenerek alır masalın sonunda bu at Nar Kızı’nın yerine geçen Qara Qaravaş’ı dağa taş vuruşarak öldürür.

Muxtarın Hekayeti adlı masalda: “Bir padişahın on bir oğlu vardır. Bu oğlanlar Çin padişahının kızlarıyla evlenmek isterler ve bunun için yola düşerler” (Zeynallı, 2005, s. 204-207). Babalarının onlara ilk öğüdü yolda karşılarına bir at çıkacaktır orada konaklamamaları yönündedir. Fakat büyük kardeşler bu öğüde uymaz ve atın olduğu yerde konaklarlar. Gece olunca at bunlara saldırır. Ama küçük kardeş uyanarak atı öldürür ve kardeşlerini kurtarır.

Kara At adlı masalda: “Padişah oğlu İbrahim’in okulu bitirmesi sebebiyle herkese at dağıtır” (Zeynallı, 2005, s. 184-188). İbrahim yolda bira adamın kara bir at götürdüğünü görür parasını vererek atı satın alır. İbrahim kara atın yardımıyla başına gelecek bütün tehlikelerden kurtulur.

Emiraslanın Nağlı adlı masalda: “Emiraslan okumak istemez babasından bir at. Bir kılıç, bir de pehlivan elbisesi isteyerek pehlivanlık öğrenmeye başlar” (Zeynallı, 2005, s. 246-268). Bir zaman sonra atına atlayarak avlanmaya gitmeye başlar.

Hambal Ehmed adlı masalda: “Ehmed’in yanında yaşadığı padişah savaşa girmeye karar verir ve Ehmed’den yardım ister. Bunu duyan Ehmed padişahın en iyi atını ister” (Zeynallı, 2005, s. 72-79). Padişah ahırında ne kadar at varsa getirir ancak Ehmed hiçbirini beğenmez. En sonunda yağız bir at beğenir ve alır. Masalın sonunda Ehmed’in bulunduğu ordu savaşı kazanır. Ehmed padişahın kızı ile evlenir ve padişahlık etmeye başlar.

Kırk Könçe Xanım adlı masalda: “Bir padişah vardır bu padişahın hiç çocuğu olmaz. Padişahın nahircinin kızından olan çocukları on beş yaşına gelir” (Zeynallı, 2005, s. 80-93). Bu çocuklardan oğlan olan bir gece rüyasında bir at görür bu at onu yanına çağırır. Oğlan uykudan kalkıp kapının eşiğinden dışarı baktığında rüyasında gördüğü at oradadır. Bu at yel atıdır, dile gelip konuşur, oğlana bin sırtıma seni rahat yaşayacağın bir yere götüreceğim der. Oğlan atın sırtına biner yel gibi uçarak bir kaleye varırlar. Oğlan daha sonra kız kardeşini de getirip bu kalede yaşamaya başlarlar.

Melik Dücar adlı masalda: “Bir padişah vardır bu padişah rüyasında gördüğü kızı bulamayınca Melik Dücar kızı bulmak için gönüllü olur” (Zeynallı, 2005, s. 142-152). Dışarı çıktığında bir at görür bu at üzerine bindirmeyecek kadar deli bir attır. Ama Melik Dücar’ı görür görmez dile gelir ve sırtına binmesini söyler.

Kara At adlı masalda: “Bir padişah vardır. Bir gün padişahın karısı ölür padişahın ölen karısından İbrahim adında bir oğlu olur. Padişah tekrar evlenir o kadından da bir oğlu olur” (Zeynallı, 2005, s. 227-231). İbrahim’in üvey annesi padişah öldükten sonra yerine oğlu geçsin diye İbrahim’i öldürmek ister. Bunun üzerine aşçının yanına gider ve İbrahim’in yemeğine zehir koymasını söyler. İbrahim’in yaşlı adamdan aldığı at her seferinde hayatını kurtarır. Masalın sonunda padişah her şeyi öğrenir. Karısının ve aşçının boynunu vurdurur.

Üç Kardaş adlı masalda: “Bir padişah vardır bu padişahın üç tane oğlu vardır. Bunlar şehirden çıkıp başka yerde yaşamaya başlarlar. Melikmemmed burada üç tane at tutar her biri birini alır” (Zeynallı, 2005, s. 196-201). Melikmemmed’de çil atı alır. Bunlar yola düşerler gece olunca bir kadının yanında kalmaya karar verirler. Bu sırada çil at dile gelir ve Melikmemmed’e kadının gece bunları öldüreceğini söyler. Melikmemmed ve kardeşleri çil at sayesinde ölümden kurtulur.

Çil Madyan adlı masalda: “Padişahın bir oğlu vardır. Bu oğlanın gök renginde bir atı vardır. Bu atı hiçbir at yenemez. Padişahın oğlunun bir de kız kardeşi vardır” (Zeynallı, 2005, s. 250-255). Padişahın oğlu bir gün der ki kim benim atımı yenerse kız kardeşimi ona vereceğim. İlyas adında bir genç padişahın oğlunun atını yener ve kız kardeşi ile evlenir.

2.3.1.2.Deve

Xace Fettah adlı masalda: “Xace Fettah adında bir adam ve bu adamın Xace İbrahim adında bir oğlu vardır. Bir gün diğer mal sahipleri yemene alışverişe Yemen’e gitmek isterler Xace Fettah kendi gitmez yerine oğlunu gönderir” (Zeynallı, 2005, s. 153-159). Xace Fettah oğluna kendi devesine binmesini devesinin onu doğruca halasının evinin önüne götüreceğini söyler. Yola çıkıp şehre vardıklarında deve gidip direk İbrahim’in halasının evinin önünde durur.

2.3.1.3.İnek

Göyçek Fatma adlı masalda: “Babaları tarafından ormana bırakılan Fatma ve erkek kardeşi bir zaman sonra acıkırlar” (Zeynallı, 2005, s. 16-23). Bunun üzerine erkek kardeşi bir bulaktan su içerek ineğe dönüşür. Boynuzlarının birinden yağ birinden bal gelir. Kardeşi Fatma bunları yiyerek güzelleşir.

2.3.1.4.Koç

Azerbaycan masallarında koç iki masalda karşımıza çıkmaktadır:

Südeman adlı masalda: “Südeman bir kuyuya düşer bu kuyuda kızlarla karşılaşır. Kızlar ona sen burada bekle bir tane siyah bir tane beyaz koç gelecek eğer siyah koçun üzerine binersen yedi kat yerin altına karanlık dünyaya gidersin, yok eğer ki beyaz koçun üstüne binersen ışıklı dünyaya çıkar, kurtulursun der” (Zeynallı, 2005). Burada iyi ve kötünün çatışması karşımıza çıkmaktadır. Ama masalların sonunda hep iyiler kazanır.

“Modern Azerbaycan edebiyatında da iyilikle kötülük arasındaki mücadelenin simgeleri olarak kullanılan ak koç ve kara koçun rekabetini de görmekteyiz. Ak koç iyiliğin, yer üstü güçlerin; kara koç ise yer altının ve kötülüğün temsilcisidir. Bu iki güç insanoğlunun varlığı ile birlikte mücadelelerini devam ettirmektedirler” (Adıgüzel, 2010, s. 32). Ak,

beyaz her zaman saflığın temizliğin, iyi niyetin simgesidir. Kara, siyah ise karanlığın, kötülüğün, art niyetin simgesidir.

Muxtarın Hekayeti adlı masalda: “Bir padişahın on bir oğlu vardır. Bu oğlanlar Çin padişahının kızlarıyla evlenmek isterler ve bunun için yola düşerler” (Zeynallı, 2005, s. 204-207). Babaları oğullarına üç tane öğüt verir. Onlara verdiği ikinci öğütte yolda karşılarına bir koç çıkacaktır orada konaklamamaları yönündedir. Fakat büyük kardeşler bu öğüde uymaz ve koçun olduğu yerde konaklarlar. Gece olunca koç bunlara saldırır. Ama küçük kardeş uyanarak koçu öldürür ve kardeşlerini kurtarır.

2.3.1.5.Köpek

Şehirli Üzükl adlı masalda: “Pazara giden kel orada insanların bir köpeği dövdüğünü görür ve ekmek alacağı para ile köpeği satın alır” (Zeynallı, 2005, s. 24-42). Hindistan padişahı sihirli yüzüğü ele geçirir ve keli zindana atar. Köpeğin yarımı ile kel zindandan kurtulur.

Tacir Oğlu adlı masalda: “Feremez sefere çıkacağı zaman pazardan bir işçi alır. Bunlar sefer hazırlığını yapar sefere çıkarlar. Yanlarında av köpeğini de götürürler.” (Zeynallı, 2005, s. 158-161). Geceyi geçirmek için bir yerde konaklarlar. Herkes uyuyunca bir kurt yavaşça köpeğin yanına gelir köpeğe onun gözlerinin Feremez’in babasının gözlerinin şifası olduğunu söyler. İşçi bunu duyar köpeğin gözlerini oyup cebine koyar.

2.3.1.6.Kedi

Şehirli Üzükl adlı masalda: “Pazara giden kel orada insanların bir kediye dövdüğünü görür ve ekmek alacağı para ile kediye satın alır” (Zeynallı, 2005, s. 24-42). . Hindistan padişahı sihirli yüzüğü ele geçirir ve keli zindana atar. Kedinin yarımı ile kel zindandan kurtulur.

Telimli pişik adlı masalda: “Padişahın bir kedisi vardır padişah bu kedi ile bahis oynamaktadır” (Zeynallı, 2005, s. 225-226). Bir gün bu tacir padişah ile bahis oynar ve bütün varlığını padişaha kaptırır. Masalın sonunda tacirin karısı padişahın hilesini ortaya çıkarır padişahı zindana attırır yerin tacir padişah olur.

Üç Bacının Nağlı adlı masalda: “Bir adamın üç kızı vardır. Babaları bir gün pazara giderken kızlara ne istediklerini sorar büyük kızı soğan kabuğundan gömlek, ortaca kızı altından ayakkabı, küçük kızda bir tane kedi almasını ister. Adam hepsinin istediğini alır yalnız büyük kızın istediği gömleği bulamaz” (Zeynallı, 2005, s. 111-119). Yolda bir kişi

görür bu adam ondan kızını ister ona istediği gömleği alacağını söyler. Adam kızını verir. Ama kızın evlendiği adam devdir. Dev insan etinden kavurma yer kız durumu anlayınca yemez etleri saklar bunu gören dev kızı götürür saçından duvara çiviler. Daha sonra ablasını merak eden ortanca kız ablasını ziyarete gider dev onu da saçından duvara çiviler. En sonunda küçük kardeşi gider ablalarını göremeyince durumu anlar. Etlerin hepsini yanında götürdüğü kediye yedirir. Dev kızın insan eti yediğini zannederek onu saçından duvara asmaz kız da kardeşlerini alıp oradan kaçır.

Daş Üzükl adlı masalda: “Bir Keloğlan vardır. Annesi yün eğirip ip yapar oğlu da bunları pazarda satarak yiyecek alır” (Zeynallı, 2005, s. 62-71). Bir gün yine kel pazara ip satmaya gider orada bir kedi görür ve ipleri verip kediyi alır.

Ağıllı Kız adlı masalda: “Karısı Ehmed’i çalışması için evden gönderir. Ehmed yolda bir adam rast gelir adam buna tarlasında çalışması karşılığında para verir” (Zeynallı, 2005, s. 165-171). Kazandığı para ile yolda satılan bir kedi alır. Ehmed bir tüccarın yanına sefere çıkar. Ehmed’i yolda kuyuya indirip bırakır giderler. Ehmed kediyi de yanına götürür, kedi Ehmed’in kuyudan çıkmadığını görünce kuyunun başından ayrılmaz. Sabah gelen bir kervan kedinin kuyunun başında miyavladığını görünce kuyuya eğilir ve Ehmed’in sesini duyarlar. Ehmed kedi sayesinde kuyudan kurtulur.

2.3.2. Vahşi Hayvanlar

2.3.2.1. Tilki

Demirdiş Kız adlı masalda: “Bir adamın bir oğlu ve dişleri demirden olan bir kızı vardır. Bu kız etrafında ne varsa yemiş babası bu duruma dayanamayarak kızını götürür ormana bırakır” (Zeynallı, 2005, s. 192-193). Bir zaman sonra babası oğlunu kızına bakması için ormana gönderir fakat kız kardeşini yemek isteyince oğlan elinden kaçır. Oğlan çınar ağacına çıkar kız ağacın dibini eşemeye başlar bu sırada bir tilki kıza olanları anlatır. Kız tilkiden yardım ister fakat tilki kıza değil oğlana yardım etmek ister bunu anlayan kız tilkiyi yemek isteyince tilki kızın elinden kaçır.

Armud Bey adlı masalda: “Bir tilki vardır bu tilki bir gün yolda yürürken armut ağacının altında oturan ve ağaçtan düşen armutları yiyen bir adam ile tanışır” (Zeynallı, 2005, s. 283-288). Bu adam yerinden kalkmaya üşenen tembel bir adamdır. Tilki kurnazlık yaparak padişahın kızı ile bu adamı evlendirir. Kız ile adamı bir devin evine getirir deve

yalan söyler dev evini terk eder bunlar da bu eve yerleşir. Masalın sonunda kurnaz tilki kendi başını belaya sokar ve dev onu öldürür.

Karakaşın Nağlı adlı masalda: “Oduncu ve karısının çocuğu olmaz kadın sabah erkenden su getirmeye gider burada kadının önüne bir mavi yaprak düşer. Kadın bu yaprağı takip ederek bir dervişin yanına gelir bu derviş kadının ağzına tükürür ve kadın bayılır derviş bu kadını da diğer kadınların yanına koyar” (Zeynallı, 2005, s. 5-20). Oduncunun karısı uyanınca diğer kadınlarla birlikte kaçmak ister önlerine bir ejderha çıkar oduncunun karısı bu ejderhayı öldürür. Tam kaçacakları kapıdan önlerine bir tilki çıkar kadın tilkiyi öldüreceği sırada tilki yalvarır ve canını bağışlarsa kaçmaları için onlara yardım edeceğini söyler. Tilkinin yardımı ile kaçıp kurtulurlar.

Şahzade Mütalib adlı masalda: “Şahzade Mütalib padişahın elinden canını kurtarınca gidip bir tüccarın yanında çalışmaya başlar” (Zeynallı, 2005, s. 120-137). Bu tüccar ile develeri yükleyip satmaya giderler. Yolları bir uçuruma denk gelir. Tüccar onu burada bırakıp develeri alıp yoluna devam eder. Şahzade Mütalib bir mağaraya gider bu mağara insan kemiği ile doludur. Orada bir tilki görür tilkinin kuyruğundan tutarak onu takip eder ve tilkinin yardımı ile mağaradan çıkar.

Tülkü Baba ve Hacıleylek adlı masalda: “Bir tilki bir de hacı leylek vardır bu tilki bir gün leyleği yemeğe çağırır. Yemekte çorba yapar çorbayı bir tepsiye döker kendi yer leylek yiyemez. Tiki bunu üç kere yapınca leylek bu duruma çok sinirlenir. Tilkiyi sırtına alır gezintiye çıkarlar bu sırada tilkiyi sırtında aşağı atar” (Zeynallı, 2005, s. 238-242).

2.3.2.2. Ayı

Südemen adlı masalda: “Sövdegarın kızı diğer kızlarla dağda yürüyüşe çıkar bu sırada önlerine çıkan bir ayı sövdegarın kızını kaçıtır ve bir mağaraya hapseder” (Zeynallı, 2005, s. 124-132). Bir zaman sonra kızın bu ayıdan bir oğlu olur.

İskender adlı masalda: “Hindistan padişahı Yunan’ın kızı bir ayı kaçıtır” (Zeynallı, 2005, s. 176-185). Bir zaman sonra kızın ayıdan İskender adında bir oğlu olur.

Kel Hesenin Nağlı adlı masalda: “Hesen arkadaşları ile ormana odun toplamaya gider bu sırada ağaçların arasından iki tane ayı çıkar herkes korkarak kaçır” (Zeynallı, 2005, s. 162-175). Hesen çocukların ayılardan kaçtığını görünce ayıların ikisini de öldürür.

Şah Oğlu Behremin Nağılı adlı masalda: “Bir padişah vardır bu padişahın üç oğlu vardır. Günlerin birinde padişahın gözleri kör olur” (Zeynallı, 2005, s. 169-181). Padişahın oğulları hemen babalarının gözlerinin şifasını bulmak için yola düşerler. Padişahın oğulları yola çıkınca birbirinden ayrılırlar, küçük oğlunun yolu ormana düşer burada bir ayıya rast gelir. Ayı ile bir müddet dövüşür fakat ayı bunu öldürür.

Tülkü Baba ve Hacıleylek adlı masalda: “Bir tilki bir de hacı leylek vardır. Leylek tilkiyi sırtına alır gezintiye çıkarlar bu sırada tilkiyi sırtında aşağı atar” (Zeynallı, 2005, s. 238-242). Tilki bir okulun önüne düşer eline bir kitap alır okumaya başlar bunu gören ayı yavrularını okutsun diye tilkiye getirir tilki yavruların hepsini parçalayarak yer.

2.3.2.3.Aslan

Ecem Oğlu İbrahim adlı masalda: “İbrahim adında bir oğlan vardır. Bu İbrahim’in mesleği avcılıktır bir gün İbrahim yine ava çıktığı sırada karşısına bir ceylan çıkar” (Zeynallı, 2005, s. 190-199). İbrahim bu ceylanın peşine düşer ceylanı takip eden İbrahim bir obaya gelir burada bir kız görür ve ona âşık olur. Kızı alır evine getirir ancak kızın amcasının oğlu kızı kaçırıp geri götürür İbrahim kızın peşinden giderken karşısına bir aslan çıkar aslan tam bunu öldürecekken İbrahim sevdiğinin peşinden gittiğini söyleyerek aslandan aman diler aslan onun haline acıyarak onu serbest bırakır. Aslan da sevdiğini bulması için İbrahim’e yardım eder.

2.3.2.4.Ceylan

Melik Mehmedle Melik Ehmed adlı masalda: “Melik Mehmed ve Melik Ehmed dağa avlanmaya çıktıklarında bir ceylan görürler” (Zeynallı, 2005, s. 53-61). Bu ceylanın peşine düşerek bir kaleye vardılar bu kalede bir kız gören Melik Mehmed bu kıza âşık olur.

Avçı Mehemmed adlı masalda: “Mehemmed avlanmak için yola çıkar bu sırada karşısına bir ceylan çıkar” (Zeynallı, 2005, s. 88-92). Avçı Mehemmed bu ceylanı sağ yakalamak ister. Peşine düştüğü ceylan onu bir kaleye götürür. Burada saçından bağlanan bir kız görür. Derviş bir sihir yaparak Hindistan padişahının kızı Zerğova Hanım ile oğlu Ceylan’ı birbirine âşık eder. Kız aşkıdan hasta düşer Ceylan oğlan onu iyileştirir.

Ovçu Pirimin Nağılı adlı masalda: “Avçı Pirim ava çıktığı sırada karşısına bir ceylan çıkar” (Zeynallı, 2005, s. 5-15). Ovçu Pirim ceylanın peşine düşer onu yakalar eve getirir,

derisini soyar şişlere takıp etini pişirmek ister bu sırada etlerin her bir tikesi bir ceylan olup ayaklanarak kaçar.

Melik Memmed ve Melik Ehmed adlı masalda: “Yunan şehrinde yaşayan bir padişah ve onun nahırcısı vardır. Bunların Melik Memmed ve Melik Ehmed adında oğulları vardır” (Zeynallı, 2005, s. 160-168). Bu oğullar bir gün ava çıkmaya karar verirler. Burada karşısına bir ceylan çıkar iki kardeş ceylanın peşine düşerler onu kovalayarak bir kaleye getirirler. Melik Ehmed burada bir kız görür ve ona âşık olur.

Ecem Oğlu İbrahim adlı masalda: “İbrahim adında bir oğlan vardır. Bu İbrahim’in mesleği avcılıktır bir gün İbrahim yine ava çıktığı sırada karşısına bir ceylan çıkar İbrahim bu ceylanın peşine düşer ceylanı bunu o kadar peşinden sürütür ki en sonunda bir obanın kenarına getirip gözden kaybolur İbrahim burada bir kız görür ve ona âşık olur” (Zeynallı, 2005, s. 190-199).

Şems-Kemer adlı masalda: “Padişahın oğlu Kemer Şems’i bulmak için yola düşer. Yolda karşısına avcı tarafından yaralanmış bir ceylan çıkar bu ceylan ölmek üzeredir ve iki tane de yavru vardır” (Zeynallı, 2005, s. 5-37). Kemer bu ceylanı tedavi ederek iyileştirir. Ceylan da bu iyiliğin karşılığında Kemer’e Şems’in yerini söyler ve Şems ile Kemer kavuşurlar.

2.3.2.5.Kurt

Türk mitolojisinin cet, koruyucu, yol gösterici ve hatta bazı soy efsanelerinde tanrısal vasıflar taşıyan hayvanlarından biri de kurttur. Mitolojik anlamda kurdun Türklere yol gösterdiğini ve Tanrı tarafında gönderildiğini kaynaklar belirtmektedir.

Tacir Oğlu adlı masalda: “Feremez sefere çıkacağı zaman pazardan bir işçi alır. Bunlar sefer hazırlığını yapar sefere çıkarlar. Yanlarında av köpeğini de götürürler. Geceyi geçirmek için bir yerde konaklarlar” (Zeynallı, 2005, s. 158-161). Herkes uyuyunca bir kurt yavaşça köpeğin yanına gelir köpeğe onun gözlerinin Feremez’in babasının gözlerinin şifası olduğunu söyler. Köpekte kurda kurdun başının yağı İsfahan padişahının kızının boynuna dolanan yılandan kurtaracağını söyler. İşçi kurdun da başını keserek çantasına koyar. Gidip İsfahan padişahının kızını iyileştirir ve tacirin oğlu Feremez’e alır. Eve döndüklerinde de babasının gözlerini iyileştirir. Masalın sonunda bu işçinin Feremez’in dövülmekten kurtarıp defnettiği ölü olduğu ortaya çıkar.

2.3.2.6.Yılan

Toplumun genelinde olduğu gibi masallarda da yılanlar olumsuz olayların göstergesi olarak yer almıştır. Dünya üzerinde ki inanışların çoğunda yılan şeytan olarak kabul görmüş ve korkulan bir hayvan olarak yerini almıştır. Yılan zehirli olması ve ölüme sebep olmasının yanı sıra ilk insan olan Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın cennetten kovulmasına sebep olduğu içinde sevilmez.

“ Yılan çok eski çağlardan beri insanoğlunun hayatında önemli bir yer tutan sembollerden biridir. Güncelliğini hiçbir dönem yitirmeyen yılan toplumdan topluma, kültürden kültüre çağdan çağa, aktararak geçmişten günümüze kadar simgesel varlığını devam ettirmektedir. Ölümcül zehri ile korkulan ama deri değiştirmesiyle ölümsüzlüğü çağrıştıran doğasıyla da saygı duyulan bir varlıktır. Çok eski zamanlardan beri yılanı ve yılanın doğasını gözlemleyen topluluklar onun bu çift yönlü tabiatından korkarlar ve aynı zamanda duydukları bu korkuyla da ona kutsallık atfederler” (Sivri & Akbaba, 2018, s. 57)

Masallarda yer alan yılanlar her zaman kötülüğü sembolize etmezler bazı masallarda masal kahramanı yılanın sayesinde zengin olup yoksulluktan kurtulur. Zemanenin Hökmü adlı masalda: “Beyaz yılanın yardım ettiği Elmerdan padişahın rüyasını yorumlar ve ondan bunun karşılığında altın alarak zengin olur” (Zeynallı, 2005, s. 21-26). Zenginliğin vahametine kapılan Elmerdan aldığı altınları yılanla paylaşmak isteme ve yılanı yaralar. Masalın sonunda yılan Elmerdan'ı affeder.

Tahta Kılınç adlı masalda: “Padişah oğlu, karısı ve adamları ile ava çıkar” (Zeynallı, 2005, s. 120-123). Padişahın oğlu çadırında uyur bu sırada babası onu yoklamaya geldiğinde bir yılanın oğluna doğru yanaştığını görür ve yılanı kovar.

Peşe Dalınca adlı masalda: “Padişahın karısı doğurduğu erkek çocuklarını sırayla öldürür” (Zeynallı, 2005, s. 158-163). Bunu gören padişah karısına seni yılan vursun diye beddua eder. Bunun üzerine karısı dışarı çıkar hemen peşinden dışarı çıkan adam karısının boğazına yılan dolandığını görür ve kadın yılan tarafından öldürülür.

Şemsi Kemer adlı masalda: “Küçük kızın bırakıldığı köşeden bir yılan çıkar” (Zeynallı, 2005, s. 186-188).

Şahşonkar adlı masalda: “Bir ejderha dağı göye kaldırıp yere koyar. Bunu gören padişah ve vezir ejderhaya ne istediğini sorar” (Zeynallı, 2005, s. 221-224). Ejderha onlardan kuzu ister kabul ettikleri anda ejderha yılan olur. Vezir padişahın oğlu Mehmed ile

yılanı takip ederek yılanlar padişahının yanına giderler. Buradan yılanlar padişahının kızını alarak kaçır.

Kızıl ve İlan adlı masalda: “Sefer adında yoksul bir adamın çölde biyan kökü çıkarıp satarak eve ekmek götürdü. Bir gün yine çölde biyan kökü çıkarırken kızıl bir yılan görür” (Zeynallı, 2005, s. 231-238). Yılan adama eğer bana her gün süt getirirsen karşılığında sana bir altın veririm satar evini geçindirirsin. Bir zaman sonra adam hasta olur oğluna durumu anlatır oğlu yılanı sütü verir karşılığında altını alır. Ancak günde bir altın az gelir yılanı tutup bütün altınları almak isteyince yılan onu yakarak kül eder. Masalın sonunda adam oğlunu aramak için yılanın yanına gider yılan aralarında ki sırrı başkasına söylediği için adama altın vermez adam eli boş geri döner.

Taxta Kılınç adlı masalda: “Bir padişah oğlu ve karısı vardır. Padişah oğlunu çok sever ve gözünün önünden ayırmak istemez” (Zeynallı, 2005, s. 120-123). Bir gün padişah oğlu, veziri, vekili ve askerleri ile ava çıkar. Padişahın oğlu çadırını ayrı yere kurdurur babası oğluna bakmaya gittiğinde kızıl bir yılanın oğlunu sokmak üzere olduğunu görür. Yılanın önüne su koyar suyu içen yılan geri çekilir.

Daş Üzük adlı masalda: “Bir Keloğlan vardır. Annesi yün eğirip ip yapar oğlu da bunları pazarda satarak yiyecek alır. Bir gün yine Keloğlan pazara ip satmaya gider orada bir sandık görür ve ipleri verip sandığı alır” (Zeynallı, 2005, s. 62-71). Aradan zaman geçince Keloğlan sandığı açmak ister. Sandığın kapağını açar açmaz bir yılan Keloğlan’ın boynuna sarılır. Bu yılan yılanlar padişahının kızı olduğunu söyler yıllar önce bir insanoğlu onu bu sandığa hapsedtiğini söyler. Keloğlan kızı yılanlar padişahına götürür, karşılığında yılanlar padişahının dilinin altındaki yüzüğü alır.

Ehmed adlı masalda: “Bir çoban vardır. Bu çoban bir gün dağda sürüyü otarırken çok susar ve su aramak için yürümeye başlar önüne bir kuyu çıkar” (Zeynallı, 2005, s. 261-268). Su almak için kuyuya eğildiğinde kuyuda bir kadın bir de yılan görür. Yılan o anda adama onu kuyuda ki kadından kurtarması için yalvarır. Adam yılanı kurtarır yılan adamın bu iyiliği karşılığında ona bir kese bir de şapka verir. Keseyi her açıp kapattığında içi para ile dolar. Şapkayı da her taktığında görünmez olursun der.

Yaxşılığa Yaxşığ adlı masalda: “Hemid adında yoksul bir kişi vardır. Hemid bir gün bir ormanda ateşin ortasında bir kutu bulur” (Zeynallı, 2005, s. 245-249). Kutunun ağzını

açar açmaz bir yılan boynuna sarılır ve onu öldürmek ister. Adam yılanı onu öldürmemesi için yalvarır. Yılan öldürmek için ısrar eder. Masalın sonunda Hemid bir tilkinin yardımı ile yılanı öldürür.

Ovçu Pirimin Nağlı adlı masalda: “Avcı pirim ava çıktığı sıra bir karayılanla bir beyaz yılanın boğuştuğunu görür. Okunu yayını çıkarır karayılanı hedef alır ancak beyaz yılanı vurur” (Zeynallı, 2005, s. 5-15). Beyaz yılan yılanlar padişahının kızıdır. Avcı pirim onu kurtarmak istediğini anlatır ona inanırlar. Yılanların yardımı ile avcı pirim padişahın kendisinden istediği fillerin kemiklerini elde eder. Çin Padişahı avcı Pirimden yılanlar padişahının oğlunun ağzındaki sihirli taşı getirmesini ister. Avcı Pirim yine yılanların yardımı ile bu taşı alır, padişaha getirir.

İlan ile Kız adlı masalda: “Muhammed adında bir oduncu vardır bu oduncu bir gün oduna gittiği sırada bir ağacın altında bir kız görür” (Zeynallı, 2005, s. 231-238). Bu kız alır eve getirir bir zaman sonra bu kız ile evlenir ve üç tane kızı olur. Muhammed bir gün yolda yürürken karşısına bir yılan çıkar. Muhammed’e onu öldüreceğini söyler. Muhammed yılanı yalvarır yılan eğer kızını bana verirsen seni öldürmem der. Bunun üzerine Muhammed kızlarına der fakat iki büyük kardeş kabul etmez küçük kardeş kabul eder. Bu yılan donunda çıkarak çok yakışıklı bir oğlan olur.

2.3.2.7.Koyun

Kıçık şehzade adlı masalda: “Kuyuda esir kalan şehzade ilerleyerek bir kara koyuna bir de beyaz koyuna denk gelir” (Zeynallı, 2005, s. 111-114). Beyaz koyuna binip ülkesine dönmek ister fakat kara koyun öne atılır şehzadeyi alıp kaçar.

2.3.2.8.Ejderha

Sözlü anlatı türleri içerisinde ejderha gücü ve kudreti sembolize eder. Bu sembol Türk ve Dünya mitolojilerinde genel olarak aynıdır. Fakat bazı kaynaklarda ejderha olağanüstü güce sahip, çeşitli doğa olaylarına neden olan korkutucu bir yaratık olarak yer alır. Mitolojik bir varlık olarak ejderha hakkında yapılan tanımlamalar şöyledir:

“Ejderha mitolojik bir varlıktır. Çok kültürlü bir konumu olsa da, ağırlık merkezi kadim doğu ve Orta Asya olan ejderha; doğuda üstün, kutsi vasıflara sahip, uzayın ve doğanın simgesiyken; batıda kötülüğü, düşmanlığı çağrıştırmaktadır. Değişik toplumlarda ejderhanın dış görünüşünde de farklılıklar mevcuttur. Kimi zaman yılankaen, kimi zaman dört bacaklı,

bazense çok başlı olarak tasvir edilir. Ejderha psikanaliz açısından çeşitli anlamlara sahiptir ve arketipsel yaklaşımda gölge arketipi konumundadır. Kahraman arketipi açısından ejderha, karakter erginleşmesinin bir aşaması durumunda önem arz eder. Kahraman, bir ejderha ile dövüşür ve olgunlaşır” (Koçak & Gürçay, 2017, s. 34).

Ejderha motifinin genel bir tanımlaması olmasından ziyade ejderhayı her toplum kendi inanışlarına göre yorumlamış ve anlatılarına dâhil etmiştir. Kimi toplumların inanışlarında ejderha tanrı olarak nitelendirilmiş. Bazı toplumlarda ise gücün

Masallarında yer alan ejderha çoğunlukla kötüdür. Kahramana ve insanlara zarar verir, onların su gibi yaşamsal kaynaklarını ele geçirip halka istediğini yaptırır. “Türklerde özellikle erken dönemlerde bereket, refah, güç ve kuvvet simgesi olarak kabul edilmiş bu yaratık, Ön Asya kültürüyle ilişkiye geçildiğinde bu anlamları zayıflamış ve daha çok alt edilen kötülüğün simgesi olmuştur” (Çoruhlu, 2000, s. 152). Azerbaycan masallarında genellikle kötülüğün temsilcisi olan ejderhanın herhangi bir fiziksel özelliğinden bahsedilmez. Ejderhaların en temel vasıflarından olan uçması ve ağzından alev saçması da masallarda belirtilmez. Ejderhalar daha yaygın olarak kötülük yapma eylemiyle masallarda yer alır.

Azerbaycan masallarının tümünde ejderha insanların en baş düşmanı olarak yer alır. Azerbaycan masallarında ejderhalar üç ve yedi başlı olarak yer almaktadır. Masallarda yer alan ejderhaların meskenleri her zaman subaşılarıdır. Şehir halkını susuz bırakıp anlara eziyet verirler. Her gün bir tane kız yemesi karşılığında şehir halkına azıcık su verir.

Südeman adlı masalda: “Bir ejderha çeşmenin başını sahiplenir ve her gün bir insan yemesi karşılığında insanlara su verir. Südeman bu ejderhayı öldürür” (Zeynallı, 2005, s. 124-132).

Lala ve Nergiz adlı masalda: “Nergiz kardeşinin padişah olduğu şehrin başına musallat olan ejderhayı öldürür bu sayede kardeşine kavuşur” (Zeynallı, 2005, s. 168-173).

Şahşonkar adlı masalda: “Bir ejderha dağı göye kaldırıp yere koyar. Bunu gören padişah ve vezir ejderhaya ne istediğini sorar. Ejderha onlardan kuzu ister” (Zeynallı, 2005, s. 221-224).

Karakaşın Nağılı adlı masalda: “Oduncu ve karısının çocuğu olmaz kadın sabah erkenden su getirmeye gider burada kadının önüne bir mavi yaprak düşer kadın bu yaprağı takip

ederek bir dervişin yanına gelir. Bu derviş kadının ağzına tükürür ve kadın bayılır derviş bu kadını da diğer kadınların yanına koyar” (Zeynallı, 2005, s. 5-20). Oduncunun karısı uyanınca diğer kadınlarla birlikte kaçmak ister önlerine bir ejderha çıkar oduncunun karısı bu ejderhayı öldürür ve kendi ile diğer bütün kadınlar oradan kaçarak kurtulur.

Simanın Nağılı adlı masalda: “Ejderha simurgun yavrularını yemek için yuvasına saldırır bunu gören Siman yavruları kurtarmak için ejderha ile dövüşmeye başlar” (Zeynallı, 2005, s. 21-48). Bu sırada simurg gelir ve ejderhayı öldürür.

Cantik adlı masalda: “Ejderha şehirde ki suyun önünü kesmiştir her akşam yemek için bir kız ve pilav ister Cantik de bu şehre gelmiştir” (Zeynallı, 2005, s. 69-82). Evinde kaldığı kadından su isteyince kadın durumu anlatır bu gece de sıra padişahın kızında der. Cantik gece herkes uyuduktan sonra gidip kızın önüne geçer pilavı yer ve ejderhayı öldürerek halkı susuzluktan kurtarır.

Hambal Ehmed adlı masalda: “Bir ejderha şehre gelen suyun önünü keser Hambal Ehmed bu ejderhayı öldürür şehir suya kavuşur” (Zeynallı, 2005, s. 72-79).

Melik Çoban adlı masalda: “Bir gün padişah ve Melik çobanın oğlu ava çıkarlar. Av sırasında önlerine bir ejderha çıkar padişahın bütün adamları korkarak kaçar” (Zeynallı, 2005, s. 94-101). Süsen ejderhayı ikiye bölerek tek başına öldürür.

Şah Oğlu Behremin Nağılı adlı masalda: “Bir padişah vardır bu padişahın üç oğlu vardır. Günlerin birinde padişahın gözleri kör olur. Padişahın oğulları hemen babalarının gözlerinin şifasını bulmak için yola düşerler” (Zeynallı, 2005, s. 169-181). Padişahın oğulları yola çıkınca birbirinden ayrılırlar, küçük oğlu çıktığı yolda üç kişi ile tanışır onlarla birlikte yola devam ederler. Yolda karşılarına bir ejderha çıkar. Küçük oğlan hemen kılıcını çekerek bu ejderhayı ikiye bölerek öldürür.

Celayi-Veten adlı masalda: “Celayi-Veten annesinden ve kardeşinden ayrılarak bir şehre gelir bu şehirde yaşlı bir kadına misafir olur kadından su ister kadın suyun önünü ejderhanın kestiğini insanları susuz bıraktığını söyler” (Zeynallı, 2005, s. 263-247). Eğer ejderhaya bir tencere pilav ve kız verilerse o da su verir. Bugün padişahın kızını vereceğiz der. Bunu duyan Celayi-Veten gidip ejderhayı öldürür padişahın kızını kurtarır halkta suya kavuşur.

Tapdık adlı masalda: “Güvercinler sayesinde iyileşen Tapdık devi aramaya başlar bu sırada yolu bir mağaraya düşer” (Zeynallı, 2005, s. 38-70). Bu mağarada karşısına bir ejderha çıkar Tapdık hemen kılıcını çıkarır ve bu ejderhayı ikiye böler bir de bakar ki ejderhanın karnı adamlarla doludur. Adamların hepsi serbest kalır. Cinler padişahının kızı ve vezirin oğlu da buradadır dev onları da kaçırıp buraya getirmiştir. Tapdık onları kurtarınca onlar de Kemer Hanımın yerini söylerler.

Keçel adlı masalda: “Keloğlan annesinde kendisine hanın kızını istemesini söyler. Han bir ejderhanın ağzındaki altını getirmesi karşılığında kızını ona vereceğini söyler” (Zeynallı, 2005, s. 141-145). Keloğlan ejderhanın su içtiği havuza ilaç döker ejderha bayılır kel onu ortan ikiye böler ağzında ki altını alır hana getirir.

Güloğlan adlı masalda: “Güloğlan’ı amcası koyun satmaya gittikleri yerde bırakır. Bunun üzerine Güloğlan hayli yol giderek bir şehre varır bu şehrin başına bela olan bir ejderha vardır” (Zeynallı, 2005, s. 221-228). Bu ejderha padişahın kızını ister yoksa şehri yıkacağını söyler. Güloğlan ejderhayı öldürür hem şehri hem de padişahın kızını kurtarır. Masalın sonunda Güloğlan padişahın kızı ile evlenir memleketine gelir amcasını öldürür.

İlan ile Kız adlı masalda: “Mehemmed adında bir oduncu vardır bu oduncu bir gün oduna gittiği sırada bir ağacın altında bir kız görür. Bu kızı alır eve getirir bir zaman sonra bu kız ile evlenir ve üç tane kızı olur” (Zeynallı, 2005, s. 231-238). Bu adam zaman geçtikçe sararıp solmaktadır. Bir gün karşısına bir derviş çıkar. Karısının bir ejderha olduğunun onun nefesinin adamı bu hale getirdiğini söyler. Bunun üzerine Muhammed karısını öldürür.

2.3.2.9.Maymun

Gül ile Sanavar adlı masalda: “Padişah oğullarına ok attırır. Büyük oğlanın oku vezirin kapısına ortanca oğlanın oku vekilin kapısına düşer oğlanlar bunların kızları ile evlenir. Küçük oğlanın oku ise bir kızıl bir maymunun önüne düşer oğlan bu maymunla evlenir” (Zeynallı, 2005, s. 141-147). Aslında bu maymun periler padişahının kızıdır. Maymun donundan çıkarak çok güzel bir kız olur. Küçük kardeşin abileri ve yengeleri onları kıskanır ve ayırmak ister.

2.3.3. Kuşlar

Azerbaycan masallarında güvercin, kaz bülbül gibi birçok kuş türü vardır. Ancak bu kuşlar mitolojik bir özellik taşımazlar: “Masallarda sıkça karşılaşılan kuş motifi, genellikle bir düşünceyi ya da hedefi simgeler. Bazen bir arzunun ya da özlemin imajı, bazen de bizzat ruhun kendisi olur. Genellikle kuş ya da kanatlı yaratık, değişmez hakikati ortaya koyar ve iyinin yanında olur” (Ateş, 1996, s. 247). Masallarda kahraman her zaman kuşların sayesinde ya düştüğü zor durumdan kurtulur ya da hedefine ulaşmada kuşlar ona yardım eder. Masallarda kahramana bazen güvercinler gerçeği söyleyerek yol gösterir. Bazen de Simurg ya da Anka kuşu onu sırtında taşıyarak evine götürür.

2.3.3.1. Güvercin

Azerbaycan masallarında güvercin zorda kalan ya da ağır bir biçimde yaralanan kahramana yardım eden bir hayvan olarak yer almaktadır. Genelde güvercin tüyünden kahramanın yaralarının üstüne veya kör olan gözlerinin üstüne sürer ve hemen iyileşir. Masallarda güvercinler ağırlıklı olarak üç baci şeklinde yer alır ve bunların her biri bir acın başına konup insan gibi konuşmaya başlarlar. Güvercinler masal kahramanına başına geleceklerden haber verir.

Peşe Dalınca adlı masalda: “İki güvercin insan gibi karşılıklı konuşurlar. Bunları duyan padişah güvercinlerin dediğini yapar ve masalın sonunda padişahlıktan vazgeçerek mütevazı bir hayat sürer” (Zeynallı, 2005, s. 158-163).

Namerd ile Merdin Nağılı adlı masalda: “Merd gözlerini yemek karşılığında yerinden çıkararak Namerd’e verir ve gözleri kör olur.” (Zeynallı, 2005, s. 174-178). İki tane güvercin Merd’in yanına gelerek uçtuklarında onlardan yere düşen kanadı almasını ve gözlerine sürmesini söyler. Bunu yapan merdin gözleri açılır ve görmeye başlar.

İskender adlı masalda: “İskender’in annesi ve dev İskender’in gözlerini oyar” (Zeynallı, 2005, s. 179-185). Üç tane güvercinin yardımı ile İskender’in gözleri açılır.

Nuşaperi Hanımın Nağılı adlı masalda: “Balıkçılık yapan bir adam denizden çıkardığı sandığın içinden çıkan kız ve oğlan on beş yaşına gelir” (Zeynallı, 2005, s. 3-23). Bu kız ve oğlan bir gün ormana gzmeye gider ve bir daha geri dönmezler. Çocukların annesi onların niye geri gelemediğini başına gelip konan iki güvercinden öğrenir. Güvercinler

karşılıklı birbirlerine padişahın bu iki çocuğu da esir aldığını, kızı görür görmez âşık olduğunu, oğlanı ise zindana attırdığını söylerler.

Daş Üzük adlı masalda: “Bir Keloğlan vardır, bu Keloğlan’ın annesi yün eğirip ip yapar Keloğlan da bu ipleri pazarda satarak yiyecek alır” (Zeynallı, 2005, s. 62-71). Bir gün yine Keloğlan pazara ip satmaya gider orada bir güvercin görür ve ipleri verip güvercini alır. Bir zaman sonra Keloğlanın başı belaya girer ve güvercin sayesinde kurtulur.

Melik Çoban adlı masalda: “Padişahın kızı Zernigar Hanım hastalanır hastalığının şifası Nil nehrinden gelen suyla yıkanmasıdır. Padişah Melik vezirin kızı Süsen’i çağırır ve o sudan getirmesini söyler” (Zeynallı, 2005, s. 91-104). Süsen yola çıkar Nil nehrine varır burada su kenarında bir güvercin görür. Bu güvercin sayesinde aslında erkek doğduğunu padişahın karısının sihir yaparak kendisini kızı dönüştürdüğünü öğrenir.

Melik Dücar adlı masalda: “Bir padişah vardır bu padişah rüyasında gördüğü kızı bulamayınca Melik Dücar kızı bulmak için gönüllü olur ve kızı bulup babasına getirir” (Zeynallı, 2005, s. 142-152). Fakat kız Melik Dücar’a âşık olur Melik Dücar da kızı âşık olur bunu öğrenen padişah oğlunun gözlerini oydurur. Bir gün iki güvercin gelir Melik Dücar bunların kanatlarından gözlerine sürer ve gözleri açılır. Masalın sonunda Melik Dücar babasını ve veziri öldürüp kız ile evlenir padişahlık yapmaya başlar.

Tapdık adlı masalda: “Tapdık Tufan dev tarafından kaçırılan kız kardeşi Kemer Hanımı bulmak için yola düşer. Bu sırada Tufan dev onu kaçıtır ve Kaf dağına getirir. Tapdık burada aç susuz bir müddet kalır” (Zeynallı, 2005, s. 38-70). Daha sonra üç tane güvercin gelir Tapdık’ın başında konuşmaya başlar. Ona dev nasıl öldüreceğini söylerler daha sonra da Tapdık’a kanatlarından bir tüy verirler bu tüyü ağzına burnuna sür açlığın ve yorgunluğun geçecek derler. Tapdık güvercinlerin dediğini yapar ve dinçleşir.

2.3.3.2. Simurg

Efsanevi bir kuş olan Simurg Azerbaycan masallarında kahramanın yardımcısı olarak ifade edilir. Masallarda karanlık dünyaya düşmüş kahramanları aydınlık dünyaya çıkaran bir, tüyünü verdiği insan zor durumda tüyü yakınca hemen oraya gelen bir kuştur.

Doğan kaya Simurg kuşuna şu şekilde yer vermektedir: “Kaf Dağı’nın ardında yaşadığına inanılan efsanevi bir kuş. Yükselişi sembolize eder. Mantıku’t-Tayr da otuz kuşun yedi vadiyi geçtikten sonra Allah’a ulaştıklarından söz edilmiştir. Mitolojiye göre, dünyanın

yıkılışına üç kere şahit olmuştur ve bu yüzden tecrübeli ve bilgilidir” (Kaya, 2014, s. 715-716). Simurgun adını herkesin bildiği ama nerede olduğunu kimsenin bilmediği Kaf Dağı’nda yaşamasının bir nedeni tek başına kalma arzusudur.

Mitolojik olarak kutsal yeteneklere sahip olan Simurg birçok masalda eşi benzeri bulunmayan gerçeküstü bir kuş olarak yerini almıştır. Sahip olduğu olağanüstü özelliklerinin arasında geçmiş ve geleceği bilme, güçlü kuvvetli olması sayesinde her hayvanı öldürebilme ve hiç durmaksızın uçabilmesi sıralanabilir.

Simurg kuşu ile ilgili İskender Pala şu tanımlamayı yapar: “Anka. Kaf Dağı’nda yaşadığı varsayılan, tüyleri renkli, yüzü insana benzer asla yere konmayıp yükseklerde uçan ve kendisinde her kuştan bir alamet bulunduran, adı var kendi yok bir kuştur. Bir rivayete göre Anka cennet kuşuna benzer yeşil bir kuşmuş, bu yüzden ona Zümrüdianka denilirmiş. İranlılar, akaya üzerinde oyuz kuştan birer renk ve alamet bulundurduğu için Simurg ya da Sireng der” (Pala, 1989, s. 36). Simurg bazı özellikleriyle Anka kuşuna benzetilir. Özellikle Anadolu da renklerinin parlak olması dolayısıyla Simurg’a Anka da denilir.

Azerbaycan masallarında birçok kuş türü vardır. Bu kuşlar arasında Simurg efsanevi ve mitolojik bir kuş olmasından dolayı farklı bir yeri vardır.

Simanın Nağılı adlı masalda: “Deşküvar adlı padişahın oğlu olmaz. Bir gün padişah bahçıvanından çocuğu olursa kendisine vermesini ister bahçıvan da korkusundan kabul eder biz zaman sonra bahçıvanın bir oğlu olur bunu duyan padişah çocuğu almak için gider fakat bahçıvan karısı ile çocuğu padişah vermek istemez çocuğu götürüp bir ağacın altına bırakırlar” (Zeynallı, 2005, s. 21-48). Simurg gökte uçarken ağacın altında bu çocuğu görür ve onu alarak kendi yavrularının yanına götürür. Simurg gidip çocuğun annesini de alarak yuvasına götürür anne oğul kavuşunca kadın oğluna Siman adını verir.

Kel Hesenin Nağılı adlı masalda: “Kel Hesen Benderpuş padişahının kızını kaçıran Kaşkaş pehlivanı öldürür ve padişahın kızını kurtarır. Padişah kızını Kel Hesen’e vermek ister ancak padişahın veziri kızı kendi oğluna almak ister. Kel Hesen’i zehirleyerek bir dereye atarlar” (Zeynallı, 2005, s. 162-175). Bu sırada gökyüzünde uçan simurg kuşu Kel Hesen’i görür zehirlendiğini anlar ağzından zehri temizler ve Kel Hesen ölmekten kurtulur. Masalın sonunda gidip padişah ve vezirini öldürür kızı alır ve onunla evlenir.

Soltan İbrahim adlı masalda: “İbrahim’in sevdiği kız olan Nuşaperi Hanımı devler kaçıtır. İbrahim Simurg kuşlarının yardımı ile devleri öldürür Nuşaperi Hanımı alır oradan kaçarlar” (Zeynallı, 2005, s. 248-260). Masallarda kahramanların olağanüstü yardımcıları vardır. Simurg kuşu masallarda iyi kahramanların yardımcısı olarak yer alan mitolojik bir kuştur. Bu masalda da kahraman onun sayesinde zor durumdan kurtulur.

Teletin Nağlı adlı masalda: “Bir tüccar vardır. Bu Tüccar çok zalim bir adamdır. Telet tüccarın yanında çalışmaya başlar. Bir gün tüccar Telet’i de yanına alarak sefere çıkar. Burada Telet’i bırakır geri döner” (Zeynallı, 2005, s. 111-118). Telet yolunu ararken bir yılanın bir ağaçta ki Simurg kuşunun yavrularını yemeye çalıştığını görür. Hemen yılanı öldürür, yavruları kurtarır. Simurg kuşu Telet yavrularını kurtardığı için ona yardım eder ve Telet’i İsfahan şehrine evine götürür.

2.3.3.3.Bülbül

Kus Dili Bilen İskender adlı masalda: “İki bülbülün arasında geçen konuşmayı duyan İskender gelecekte yaşadığı şehre padişah olacağını öğrenir” (Zeynallı, 2005, s. 146-152). Masallarda iyi karaktere sahip kahramanların karşısında her zaman kötü kahramanlar vardır. Bu masalda da İskender’in karşısında ki kötü karakter üvey annesidir. Ama İskender bülbüllerin sayesinde gelecekte haber alır ve olaylar bu şekilde gelişir.

2.3.3.4.Kaz

Xoşkedem adlı masalda: “Yaşlı bir adam ve karısı vardır bu adam bir gün Mekke’ye gitmeye karar verir karısına eğer kız doğurursa başını kesip atmasını söyler. Kadın kız çocuk doğurur adını Xoşkedem koyar ve onu kocasından saklar. Kocas gelince kızına buralardan gitmesini söyler. Kız gide gide bir şehre varır bu şehirde padişahın oğlu Ağabey’in kazlarını otaran çobanın yanına gelir.” (Zeynallı, 2005, s. 349-352). Kızın güzelliğinden etkilenip otlamayan kazlar günden güne zayıflar. Masalın sonunda kazların sahibi Ağabey ile kız evlenir.

Şah Oğlu Behrem’in Nağlı adlı masalda: “Padişahın küçük oğlu Behrem Bitlis şehrinde ki çeşmenin başına gelir ancak bu çeşmenin sahibi güzel bir kız vardır bu kızdan babasının gözlerine sürmek için taş ister. Ancak kızın şartları vardır bunlardan biri de sahrada büyük bir gölün başında duran kızıl kanatlı kazı getirmesidir” (Zeynallı, 2005, s. 169-181). Masallarda kahramanlar istedikleri hedefe ulaşmak için çeşitli sınavlardan

geçerler Şah Oğlu Behremin masalında da Behrem sevdiği kızı almak için ondan istenilen şartı yerine getirmek için yola çıkar. İyi huylu bir devin sayesinde kızıl kanatlı kazı getirir ve amacına ulaşır.

Şükufe Hanım adlı masalda. “Memmednesir adında bir oğlan vardır bu oğlan yıllar geçer evlenir karısı hamile iken gurbete çalışmaya gider. Döndüğünde kızı Şükufe Hanımı görür görmez âşık olur” (Zeynalı, 2005, s. 216-226). Babası burada kızı kocası olduğu yönünde yalan söyler durumu anlayan kız oradan kaçır. Yolda karşısına bir çoban çıkar kız çobandan yardım ister. Şükufe Hanım kılık değiştirerek keloğlan kılığına girer. Padişahın çobanı kel ile saraya dönünce onun için padişahın karısından iş ister padişahın karısı da padişahın kazlarını otlatma görevini ona verir.

2.3.3.5.Zümrüdüanka Kuşu

Geçmiş zamanlarda bu yana kuşlar insanın hayatında çeşitli şekillerde yer almış ve masallara, efsanelere, şiirlere, mitlere kaynaklık etmiştir. Kuşların yanı sıra mitolojik kuşlarda sözlü veya yazılı anlatı türlerine kaynaklık etmiştir.

Çoğunlukla kuşlar özgürlüğü, bilgiyi, yeniden dünyaya gelişi gibi olumlu durumları sembolize eder. Tarih boyunca hayvanlara çeşitli olağanüstü özellikler yüklenmiştir. Kuşlar taşıdığı olağanüstülüklerle bu hayvanlar arasında önemli bir yere sahiptir.

Dünya genelinde birçok topluluğun edebi eserlerine konu olan kuşlardan biri de Zümrüdüanka kuşudur:

“ Anka mitolojik bir kuşun adıdır. Gerçekte var olmayan ama olduğu tahayyül edilen bu düşünsel varlığın adı masallarda, destanlarda, tasavvufi eserlerde ve şiirde birçok değişik kavramların ve anlamların sembolü olarak kullanılır. Hakkındaki efsanelere ve hikâyelere göre bu kuş, yuvası da efsanevi Kaf Dağı’nda olan, uzun boylu, rengârenk kanatlı, insan yüzlü, iri cüsseli yaratılmış. Kaf dağının zümrütten olduğu ve dünyanın sırrını meydana getirdiği düşüncesi de onunla ilgili söylencelerde vardır” (Güler, 2014, s. 66).

Efsanevi bir kuş olan Zümrüdüanka kuşunun otuz renkten oluşan rengârenk bir kuştur. Zümrüdüanka kuşunun yuvasının Kaf dağında olması onun herkesten uzakta tek başına yaşamak istediğini gösterir.

Masallarda, destan ve efsanelerde Zümrüdüanka kuşu olağanüstü güçleri ve iyi niyetiyle masal kahramanını yardımcısı olarak yer alır: “Zümrütü Anka kuşu gerçekte var

olmayan, ancak masallarda bugünkü uçak görevini üstlenen bir kuştur. Zümrütü Anka Kuşu konuşma kabiliyetine sahiptir, ayrıca sırtında kırk batman et, kırk batman su ve masal kahramanını taşıyabilecek güçtedir” (Günay U. T., 1983, s. 90). Masallarda genellikle kahraman evinden uzağa gider. Yolu Zümrüdüanka kuşu ile karşılaşır. Masal kahramanın Anka kuşunun yavrularını yılanın ağzından kurtarır. Bunun karşılığında Anka kuşu kahramana yardım eder.

Masallarda genellikle evden ayrılmış kahramanı tekrar evine götürme işlevinde yer alan Zümrüdüanka kuşu çeşitli isimlerle adlandırılmıştır:“ Türk kültüründe “Zümrüdü anka”, “Huma”, yahut “Umay” olarak adlandırılan ve olağanüstü nitelikler gösteren kuş, farklı mitolojilerde Phoenix, Anka, Tanniao, Rokh, Simurg adıyla adlandırılır” (Akalin, 1933, s. 130). İsimlendirmeleri farklı olsa da temelinde hepsinin özelliği ve işlevi aynıdır.

Zümrüdüanka kuşu herkes tarafında bilinen ama kimsenin görüp bilmediği efsanevi bir kuştur. Onun şekli ve özellikleri hakkında çeşitli tanımlamalar yapılmaktadır. Ali Duymaz ise Zümrüdüanka kuşunun beslenmesi ile ilgili şunları söyler:

“Kuşun büyüklüğüyle ilgili bir diğer husus ise kuşun yapacağı yolculukta gerekli yiyeceklerin ölçüsüdür. Bir iki varyant dışında bütün varyantlarda 40 tulum et, 40 tulum su şeklinde belirtilen bu yiyecek de kuşun büyüklüğünü düşündürmektedir. “Gak” deyince et “Guk” deyince su verilen kuşa yine de yiyeceği yetmez, yolun sonlarına doğru kahraman bacağından kestiği bir parça eti kuşa vererek durumu idare eder. ‘Kahraman Yardımcı Hayvana Etini Yiyecek Olarak Verir’ şeklinde yer alan bu motif, hemen hemen bütün varyantlarda ortaktır. Anadolu ve Balkan masallarında 40 formulistik sayısı ile ifade edilen yiyecek içecek miktarı; Binbir gece masallarında ise yedi yaban eşiği kavurması, yedi tulum kaynak suyu şeklinde ortaya çıkmaktadır” (Duymaz, 1998, s. 94-95).

Duymaz’ın naklettiklerine bakılacak olursa Zümrüdüanka kuşu devasa büyüklükte bir kuştur. Onu doyurmak için verilen et ve süt yetmeyince kahraman amacına ulaşmak için kendi etinden kesip kuşa verir. Zümrüdüanka kuşu kahramanı evine ulaştırdıktan sonra kanadını kahramanın yarasına sürer ve kahramanın yarası iyileşir.

Kara At adlı masalda: “Padişahın İbrahim adında bir oğlu vardır. Bir zaman sonra İbrahim’in annesi ölür ve babası ikinci kez evlenir” (Zeynalı, 2005, s. 227-231). İbrahim’in üvey annesi İbrahim’i kıskanır ve onu öldürmek ister ve İbrahim’in başına türlü oyunlar oynar. En sonunda padişah İbrahim’e düşman olur ve onu şehrinden kovar. İbrahim yolda bir ağacın dibine oturur ve uyumaya başlar bu sırada bir ejderhanın

Zümrüdüanka kuşunun yavrularını yemek üzere olduğunu görür ve ejderhayı öldürerek yavruları kurtarır. Zümrüdüanka kuşu İbrahim'in bu iyiliğine karşılık yavrularından birini ona verir.

Moltanı Padşahı adlı masalda: “Bir padişah vardır, bu padişah çok zalim bir padişaktır nerede güzel bir kız görse ne yapar ne eder onu kendine almış. Canı Yağub adında bir çoban vardır bu çoban amcasının kızı ile nişanlıdır. Padişah bu kıza göz koyar, Canı Yağub'u öldürmek ister” (Zeynallı, 2005, s. 87-100). Bunu öğrenen Canı Yağub'un nişanlısı kaçır, bir Zümrüdüanka kuşunun yuvasının bulunduğu ağacın altına gelir ve orada uyur. Zümrüdüanka kuşu kıızı görür, kız başına gelenlere kuşa anlatır. Kuş kıza yardım eder. Beraber Canı Yağub'u kurtarırlar ve beraber yaşamaya başlarlar.

Melikmemmed adlı masalda: “Bir padişahın bağında yiyene gençlik veren elma yetişmiş ama padişah bu elmadan hiç yiyemezmiş” (Zeynallı, 2005, s. 169-179). Padişah bir gün oğullarını yanına çağırarak bu elmadan kendisine getirmesini ister. Padişahın oğullarından en küçüğü olan Melikmemmed elmayı padişaha getirir bunun üzerine diğer kardeşleri Melikmemmed'i kıskanır ve onu kuyuya atarlar. Kuyudan çıkan Melikmemmed Zümrüdüanka kuşunun yuvasına gelir. Kuşun yavrularını ejderha yemek üzeredir. Melikmemmed ejderhayı öldürür ve yavruları kurtarır. Zümrüdüanka kuşu Melikmemmed'in bu iyiliğine karşılık onu sırtına alır uçarak memleketine götürür.

Reyhanın Nağılı adlı masalda: “Reyhan bir gün dağa pancar toplamaya gittiği sırada Eş-eş dev Reyhan'ı görür ve âşık olur. Reyhan'ı kaçırıp Kaf dağına götürür” (Zeynallı, 2005, s. 128-140). Bir zaman sonra Reyhan'ın annesi mucizevi bir şekilde hamile kalır ve bir oğlu olur. Oğlunun adını Aygı Hesin koyarlar. Aygır Hesin Zümrüdüanka kuşunun yardımıyla kız kardeşi Reyhan'ın yerini öğrenir ve onu devlerin elinden kurtarır.

Südemen adlı masalda: “Südemen Zümrüdüanka kuşunun kanatlarına binerek memleketine gelir” (Zeynallı, 2005, s. 124-132). Zümrüdüanka kuşu masallarda idealize edilmiş bir kuştur. Südeman adlı masalda da zor durumda kalan kahraman Zümrüdüanka kuşunun yardımıyla ülkesine döner ve içinde bulunduğu zor durumdan kurtulur.

2.4.Masal Kahramanlarının Görüntü Düzeyleri

Zemanenin HökmüMasalı	Ülküdeğer (Tematik Güç)	Karşıdeğer (Karşıt Güç)
Kişiler	Elmerdan	Padişah
Hayvanlar	Ak yılan	
Olağanüstü Varlıklar		
Keçel Mehmed Masalı		
Kişiler	Fatı kadın Keçel Mehmed Kabadayı Peri kızı Peri kızının halası	Bakkal Padişah Vezir
Hayvanlar		Timsah Pelikan Yılan
Olağanüstü Varlıklar	Güvercin	
Melik Mehmedle Melik Ehmed Masalı		
Kişiler	Mehmet Hesin (padişah) Nahırcı Melik Mehmed Melik Ehmed Molla	Ehmedi-kemxöreyi
Hayvanlar	Ceylan	At Kızıl kuş
Olağanüstü Varlıklar		Ağ Dev
Bextiyar Masalı		
Kişiler	Bextiyar Melik Memmed Perizad xanım Peri padişahının kızı Hurizad	Padişah Vezir Vekil
Hayvanlar	At	
Olağanüstü Varlıklar	Devler padişahı	
Avçı Mehmed Masalı		
Kişiler	Mehmed	Padişah Vezir
Hayvanlar	Ceylan	
Olağanüstü Varlıklar	Ağ Dev	

MerdnenNamerdin Masalı		
Kişiler	Merd	Namerd
Hayvanlar	Aslan Kaplan Kurt Tilki Güvercin	
Olağanüstü Varlıklar		
Nazik Beden Masalı		
Kişiler	Dülger İbrahim	Padişah Kuyumcu
Hayvanlar		
Olağanüstü Varlıklar		
Zernigar Masalı		
Kişiler	Padişah Zernigar Çoban	Vezir
Hayvanlar		
Olağanüstü Varlıklar		
Simanın Masalı		
Kişiler	Bahçıvan Siman Çoban	Padişah Deşküvar Vezir
Hayvanlar	Simurg Ceylan	
Olağanüstü Varlıklar	Dev Adamzade	Dev Firuz
Taxta Kılınç Masalı		
Kişiler	Padişah Padişahın Oğlu	Üvey anne
Hayvanlar	Kızıl Yılan	
Olağanüstü Varlıklar		
Yeddi Dağ Alması Masalı		
Kişiler	Perinuş Hanım İbrahim	Padişah Vezir Derviş
Hayvanlar	Yılan	
Olağanüstü Varlıklar		
Cantik Masalı		
Kişiler	Cantik Gökte Yıldız tanıyan	Padişah

	Deryayi-Cahangir Peri Hanım	
Hayvanlar		Ejderha
Olağanüstü Varlıklar		
Ağ kuş Masalı		
Kişiler	Padişah Köhne padişah Şirzad	Vezir
Hayvanlar		Ak kuş
Olağanüstü Varlıklar		Ak dev
Şahzade Mütalib Masalı		
Kişiler	Derviş Şehzade Mütalib Vezir	Padişah Üvey anne
Hayvanlar	Tilki Güvercin Ak Yılan	Karayılan
Olağanüstü Varlıklar		
Nardan Kızın Masalı		
Kişiler	Derviş Vezir Nardan Hanım Ehmed Murtuz	Kokuz padişah Keloğlan
Hayvanlar		
Olağanüstü Varlıklar		
Kel Hesenin Masalı		
Kişiler	Oduncu Ehmed Kel Hesen	Padişah Kaşkaş pehlivan Belğ pehlivan
Hayvanlar	Kuş Arap atı Simurg	Ayı
Olağanüstü Varlıklar	Ceylan	
Ceyranın Masalı		
Kişiler	Zerğova Rum padişahının oğlu Ehmed Rizvan Ceyran	Hindistan Padişahı Derviş Vezir
Hayvanlar		
Olağanüstü Varlıklar		

Nuşaperi Hanımın Masalı		
Kişiler	Nuşaperi Hanım Yaşlı kadın Vezirin kızı Melik Cümşüd	Kendehar padişahı İstanbul vezirinin oğlu
Hayvanlar	Güvercin At	Yılan
Olağanüstü Varlıklar		
Hatemin Masalı		
Kişiler	Hatem Hekim İbrahim	Derviş İbrahim'in büyük kardeşi İbrahim'in ortanca kardeşi
Hayvanlar		
Olağanüstü Varlıklar	Dev Periler padişahının kızı Melekehatun	Yedi başlı kırk dev
Daş Üzük Masalı		
Kişiler	Keloğlan	Padişah Hindistan padişahının oğlu
Hayvanlar	Güvercin Kedi Sıçan	Yılanlar padişahının kızı
Olağanüstü Varlıklar		
Kırk Könce Xanım Masalı		
Kişiler	Değirmenci Nahircının kızı Kırk Könce Hanım	Padişah Vezir Vezirin kız kardeşi
Hayvanlar		
Olağanüstü Varlıklar	Yel atı	Dev
Şeminin Masalı		
Kişiler	Padişahın oğulları Kel Ehmed Şemi Çoban	Padişah Vezir
Hayvanlar		
Olağanüstü Varlıklar		
Beçe Derviş Masalı		
Kişiler	Cahangir Gülkonca Hanım	Erke Padişah Cennet vezir

Hayvanlar		Aslan
Olağanüstü Varlıklar	Yedi dev	Dev
Üçbiğ Kosa Masalı		
Kişiler	Şemil	
Hayvanlar		Kuş Yılan Aslan
Olağanüstü Varlıklar		Üçbiğ kosa
Melik Dücar Masalı		
Kişiler	Melik dücar	Padişah Vezir
Hayvanlar	Kuş At	
Olağanüstü Varlıklar	Peri Hanım	
ŞahOğluBehremin Masalı		
Kişiler	Behrem	Padişah
Hayvanlar	Güvercin Aslan	Kuş Ejderha
Olağanüstü Varlıklar	Yel atı	Dev Devlerin padişahı

Melik Mehmed ve Melik Ehmed Masalı		
Kişiler	Melik Mehmed Melik Ehmed	Padişah Mehmet Hesen
Hayvanlar	Güvercin	
Olağanüstü Varlıklar		Yedi dev kardeş
Kehreman Masalı		
Kişiler	Kehreman Peri Hanım	Padişah Vezir
Hayvanlar	Kızıl balık	
Olağanüstü Varlıklar		Ak dev
Soltan İbrahim Masalı		
Kişiler	Abid Padişah Enuşiravan Soltan İbrahim	Tüccar Padişah
Hayvanlar		
Olağanüstü Varlıklar		
Ehmed Masalı		

Kişiler	Ehmed	Padişah Vezir
Hayvanlar	Yılan	
Olağanüstü Varlıklar		
Şirvan Kazısı Masalı		
Kişiler	Mehemmed	Padişah Şirvan kazısı Şehrin sesserileri
Hayvanlar		
Olağanüstü Varlıklar		
Baftacı Şah Abbas Masalı		
Kişiler	Şah Abbas Vezir	Banı hanım Aşçı
Hayvanlar		
Olağanüstü Varlıklar		
Şemş-Kemer Masalı		
Kişiler	Şemş Kemer Ülker	Padişah
Hayvanlar	Maral Üç kuş	
Olağanüstü Varlıklar	Cinler padişahının oğlu Melekler padişahının kızı	
Altı Yoldaş Masalı		
Kişiler	Altı yoldaş	Padişah Vezir
Hayvanlar		
Olağanüstü Varlıklar		
Hesen Karanın Masalı		
Kişiler	Şah Abbas Vezir Allahverdihan Hüzeyin Kürd Hesen Kara	Haramiler Kız
Hayvanlar		
Olağanüstü Varlıklar		
Lelin Masalı		
Kişiler	Padişahın büyük oğlu Padişahın ortanca oğlu Padişahın kızı Çoban	Padişahın küçük oğlu

Hayvanlar	Aslan	
Olağanüstü Varlıklar		
Padşah Oğlu Masalı		
Kişiler	Gülzar hanım Mehemmed	Baş harem Mama
Hayvanlar	Yel atı	
Olağanüstü Varlıklar	Dev anası Dev anasının oğulları	Dev
Barxudarın Masalı		
Kişiler	Barhudar Derviş Devin kaçırdığı kız	Padişah Vezir
Hayvanlar	At	
Olağanüstü Varlıklar		Dev
Kara At Masalı		
Kişiler	İbrahim	Üvey anne Aşçı Hekim
Hayvanlar	Kara at Zümrüdüanka kuşu Kaplan	Ejderha
Olağanüstü Varlıklar		Dev
Üç Kardeş Masalı		
Kişiler	Melikmemmed	Büyük kardeş Ortanca kardeş Amca
Hayvanlar	Çil at	
Olağanüstü Varlıklar		
Peri Xanımın Masalı		
Kişiler	Allahverdihan İmamverdihan	
Hayvanlar	Güvercin	
Olağanüstü Varlıklar	Peri hanım	İfrite dev
Ovçu Pirimin Masalı		
Kişiler	Avcı Pirim	Padişah Vezir
Hayvanlar	Ceylan Ak Yılan Yılanlar padişahı	Kara Yılan
Olağanüstü Varlıklar		

Kızıl Koç Masalı		
Kişiler	Melik Keloğlan Freng padişahının kızı Eli tespihli Derviş	Eli kılıçlı Derviş
Hayvanlar	Sıçan	Tavşan Tilki Ahu Ejderha
Olağanüstü Varlıklar		
Yusifle Senuber Masalı		
Kişiler	Derviş Yusif Senuber Balaca Yusif	Padişah Vezir
Hayvanlar		
Olağanüstü Varlıklar	Kara Dev Peri Kızları	Kuş
Moltanı Padşahi Masalı		
Kişiler	Canı Yakub Vezir Padişahın oğlu	Padişah
Hayvanlar	Zümrüdüanka kuşu	
Olağanüstü Varlıklar	Güvercin Yel atı	Yedi başlı dev
Benidaş Şehrinin Sirri Masalı		
Kişiler	Vezir Vezirin küçük kızı	Padişah Padişahın karısı
Hayvanlar		
Olağanüstü Varlıklar		
İskender Zülkerneyn Masalı		
Kişiler	İskender Bilge kişi	Vezir Berber
Hayvanlar		Ejderha
Olağanüstü Varlıklar		
Yuxu Masalı		
Kişiler	Avcı	Padişah Tüccar
Hayvanlar	Kuş	

Olağanüstü Varlıklar		
Zengi Masalı		
Kişiler	Zengi	Bilbis şehrinin padişahı
Hayvanlar		
Olağanüstü Varlıklar		
Ezazil Padşah Masalı		
Kişiler	İmran Freng padişahının kız	Padişah Vezir
Hayvanlar		
Olağanüstü Varlıklar		
Naşükür Kız Masalı		
Kişiler	Padişah Padişahın kızı Çoban Başka vilayetin padişahının oğlu Nurani kişi	Başka vilayetin padişahı Vezir
Hayvanlar		Kuş
Olağanüstü Varlıklar		
Melik Çoban Masalı		
Kişiler	Melik çoban Süsen	Padişah Padişahın karısı
Hayvanlar		Ejderha
Olağanüstü Varlıklar		
İtkin Kız Masalı		
Kişiler	Güllü Ehmed Padişahın oğlu Mahmud Çoban	Amcası kazı Vezir
Hayvanlar		
Olağanüstü Varlıklar		
Kuru Kelle Masalı		
Kişiler	Vezirin kızı Kuru kelle	Padişah Melik Padişahın karısı
Hayvanlar	Tutuşku(kuş)	
Olağanüstü Varlıklar		
Kesik Baş Masalı		
Kişiler	Vezirgan Vezirganın kızı	Padişah

Hayvanlar	Dişi güvercin Erkek güvercin Kuş	
Olağanüstü Varlıklar		
Bulud Masalı		
Kişiler	İbrahim Yaşlı kadın Bulud	Kör padişah Balıkçı Padişah Vezir
Hayvanlar		
Olağanüstü Varlıklar	Kızıl balık	Devler
Toyuk Bir Kılçlı Masalı		
Kişiler	Keloğlan	Padişah Derviş
Hayvanlar		Ejderha Yılan
Olağanüstü Varlıklar		
Noxudu Keçel Masalı		
Kişiler	Keloğlan	Yenge Yengenin sevgilisi
Hayvanlar		
Olağanüstü Varlıklar		
Keçelle Tacir Masalı		
Kişiler	Keloğlan	Tüccar
Hayvanlar		
Olağanüstü Varlıklar		
Keçelle Kazının Masalı		
Kişiler	Keloğlan İman	Kazı
Hayvanlar		
Olağanüstü Varlıklar	Şeytan	

Keçel Masalı		
Kişiler	Keloğlan	Tüccar
Hayvanlar		
Olağanüstü Varlıklar		
Sehirli Üzük Masalı		
Kişiler	Keloğlan Hindistan padişahının küçük kızı	Hindistan padişahı Vezir

Hayvanlar	Kedi Köpek Sıçan	
Olağanüstü Varlıklar		Yedi başlı dev Üç başlı dev
Karakaşın Masalı		
Kişiler	Karakaş Oduncunun karısı Peri hanım Freng padişahı	Derviş Padişah
Hayvanlar	Tilki	Ejderha
Olağanüstü Varlıklar		Yılan kız
Gül Senavere Neyledi, Senaver Güle Neyledi Masalı		
Kişiler	Melik Cümşüd Melik Ehmed Melik Mehemed	Derviş Padişah Vezir Sanavar padişah
Hayvanlar	At Aslan Kuş	
Olağanüstü Varlıklar		
Ölü Mehemed Masalı		
Kişiler	Oduncunun kızı Ölü Mehemed	Derviş
Hayvanlar	Güvercin At	
Olağanüstü Varlıklar		
Melikmemmed Masalı		
Kişiler	Melikmemmed	Büyük kardeş Ortanca kardeş
Hayvanlar	Zümrüdüanka kuşu	
Olağanüstü Varlıklar		Dev
Ağ Atlı Oğlan Masalı		
Kişiler	Nerbela Bahçıvan	Döşgüvar İki vezir Hanbala Beybala Derviş İki padişah kızı
Hayvanlar	At	

	Aslan Kuş	
Olağanüstü Varlıklar		
Göy Mıncıx Masalı		
Kişiler	Göy Mıncıx Göy Mıncıx'ın annesi Göy mıncıx'ın küçük dayısı	Göy mıncıx'ın büyük dayısı Göy mıncıx'ın ortanca dayısı Tüccar Tüccarın Karısı
Hayvanlar		
Olağanüstü Varlıklar	Dev	

Yeddi Kardaşlar Masalı		
Kişiler	Yedi erkek kardeş Nardanxatun Almayam	Düşman komşu kadın
Hayvanlar	Karaca böcek-Köpek	
Olağanüstü Varlıklar		Dev
Pineçi Mehemed Masalı		
Kişiler	Mehemmed Semed sövdeger	Kabadayı Padişah Vezir
Hayvanlar		
Olağanüstü Varlıklar		
Dad Xamparinin Elinden Masalı		
Kişiler	Xanperi'nin kocası Çin padişahının kızı	Xanperi Padişah
Hayvanlar		Yılan
Olağanüstü Varlıklar		
Göyçek Fatma Masalı		
Kişiler	Fatma Yaşlı Kadın Padişahın Oğlu Yenge	Üvey Anne Keçel Fatma
Hayvanlar		
Olağanüstü Varlıklar	İnek	
Haxnezer Masalı		

Kişiler	Haxnezer	
Hayvanlar		
Olağanüstü Varlıklar	Devler	
Ebulkasım Masalı		
Kişiler	Ebulkasım Derviş Şah Abbas Vezir Allahverdihan	Keloğlan Vezir
Hayvanlar		
Olağanüstü Varlıklar		
Xoşkedem Masalı		
Kişiler	Hoşkedem Padişah	Hoşkedem'in babası
Hayvanlar	Kaz	
Olağanüstü Varlıklar		
Ax-vay Masalı		
Kişiler	Selim Hamal	Tüccar
Hayvanlar		Tilki Ayı Fil Kuş
Olağanüstü Varlıklar		Canavar
Şükufe Hanım Masalı		
Kişiler	Şükufe hanım Çoban Melikehmed	Şükufe hanımın babası
Hayvanlar	Kaz Tilki Ayı Aslan	
Olağanüstü Varlıklar		

Celayi-Veten Masalı		
Kişiler	Celeyi-veten	Annesi Keşiş
Hayvanlar		Ejderha
Olağanüstü Varlıklar	Koca dev	Kötü devler
Bacı ve Kardeş Masalı		
Kişiler	Kız kardeş Fatma Erkek kardeş	Üvey anne

	Şah Mehemmed	
Hayvanlar	İnek Horoz	
Olağanüstü Varlıklar		
Reyhanın Masalı		
Kişiler	Aygır Hesên	
Hayvanlar	Zümrüdüanka kuşu	
Olağanüstü Varlıklar		Devler padişahı Eş-eş dev
Kara Vezir Masalı		
Kişiler	Melek hanım Senuber Rüstem	Kara vezir Cin padişahı Bebir pehlivan
Hayvanlar		
Olağanüstü Varlıklar		
Xace Fettah Masalı		
Kişiler	Xace Fettah Xace İbrahim	Padişah
Hayvanlar	Deve Dişi ahu	Erkek ahu
Olağanüstü Varlıklar		
Kuş Dili Bilen İskender Masalı		
Kişiler	İskender Yahya	Üvey Anne Padişah
Hayvanlar	Bülbül	
Olağanüstü Varlıklar		
Dünya Gözeli Masalı		
Kişiler	Küçük kız kardeş Padişah Sabah	Üvey anne Büyük kız kardeş Ortanca kız kardeş
Hayvanlar		
Olağanüstü Varlıklar	Dev	
Cırtan Masalı		
Kişiler	Cırtan	
Hayvanlar		
Olağanüstü Varlıklar		Dev

İbrahim Masalı		
Kişiler	Ehmed	Mehemmed

	İbrahim	
Hayvanlar		
Olağanüstü Varlıklar		Dev
Ecem Oğlu İbrahim Masalı		
Kişiler	İbrahim Dostu Yasemen	Surxay Han
Hayvanlar	Ceylan Kaplan	
Olağanüstü Varlıklar		
Teletin Masalı		
Kişiler	Telet	Melik tacir
Hayvanlar	Simurg	Yılan
Olağanüstü Varlıklar	Dev	
Çırxalı İsa Masalı		
Kişiler	Çırxalı İsa	Darğa
Hayvanlar	Keçi	
Olağanüstü Varlıklar		Şeytan
Daşdemirin Masalı		
Kişiler	Nardan Hanım Daşdemir Mirze Möhsün	Padişah Köhne vezir Abbas Bey
Hayvanlar		
Olağanüstü Varlıklar		
İki Yoldaş Masalı		
Kişiler	İlyas İlyas'ın yolda tanıştığı oğlan	Padişah
Hayvanlar	Keçi	
Olağanüstü Varlıklar		
Kiçik Şahzade Masalı		
Kişiler	Padişah Küçük Şehzade	Büyük Şehzade Ortanca Şehzade
Hayvanlar	Ak Koyun	Kara Koyun Ejderha
Olağanüstü Varlıklar		Dev
Melik Mehemed Masalı		
Kişiler	Padişah Melik Mehemed	

Hayvanlar	Maral	
Olağanüstü Varlıklar		
Gül ile Sanavar Masalı		
Kişiler	Padişah Melik Düçar	Büyük kardeş Ortanca kardeş
Hayvanlar	Maymun Köpek	
Olağanüstü Varlıklar	Peri padişahının kızı	

Melik Cemil Hekayesi Masalı		
Kişiler	Melik Cemil	Melik Mehmed Melik Cemşid
Hayvanlar		
Olağanüstü Varlıklar		Üç tüylü kosa
Muxtarın Hekayeti Masalı		
Kişiler	Muxtar Çoban	
Hayvanlar		At Koç Kuş
Olağanüstü Varlıklar	Dev	Dev
Üç Şahzade Masalı		
Kişiler	Padişah Padişahın büyük oğlu Padişahın ortanca oğlu Padişahın küçük oğlu	
Hayvanlar		
Olağanüstü Varlıklar		
Hazarandastan Bülbülü Masalı		
Kişiler	Padişah Padişahın Küçük oğlu Hazarandastan Gülü	Padişahın büyük oğlu
Hayvanlar	Hazarandastan Bülbülü Süleyman-Erabat	
Olağanüstü Varlıklar		
Keçelin Divanı Masalı		
Kişiler	Valah Şah Abbas Vezir Allahverdihan	Salah

	Keloğlan	
Hayvanlar		
Olağanüstü Varlıklar		
Nuşaranın Masalı		
Kişiler	Ehmed Nuşaran Gülab	Firuz
Hayvanlar	Güvercin	
Olağanüstü Varlıklar		
Güloğlan Masalı		
Kişiler	Güloğlan	Padişah Padişahın kızı Vezir Vekil
Hayvanlar	Kuş Maral	Ejderha
Olağanüstü Varlıklar		
Şahzade ile Kurbağa Masalı		
Kişiler	Padişah Vezir Padişahın küçük oğlu	Padişahın büyük oğlu Padişahın ortanca oğlu
Hayvanlar	Kurbağa Tilki	
Olağanüstü Varlıklar		Canavar
İki Kardeş Masalı		
Kişiler	Tüccar Ekinci Padişah Ekincinin oğulları	Tüccarın oğulları
Hayvanlar	Öküz	
Olağanüstü Varlıklar		
Üç Bacı Masalı		
Kişiler	Küçük kız kardeş	Üvey anne Büyük kız kardeş Ortanca kız kardeş
Hayvanlar	At	
Olağanüstü Varlıklar		
İskender Masalı		
Kişiler	İskender	İskender'in annesi
Hayvanlar	Güvercin	Ayı

Olağanüstü Varlıklar		Yedi dev kardeş Ağ dev
Şemsi Kemer Masalı		
Kişiler	Padişah Padişahın küçük kızı Şemsi Kemer	
Hayvanlar	Yılan	
Olağanüstü Varlıklar		
Tenbel Ehmed Masalı		
Kişiler	Padişahın küçük kızı Vezir Ehmed	Padişah
Hayvanlar	Güvercin	
Olağanüstü Varlıklar		
Gülnar Xanım Masalı		
Kişiler	Melik Memmed Gülnaz Hanım Abbas	Namerd kız Berber
Hayvanlar		
Olağanüstü Varlıklar	Peri kızları	Dev
Hacının Kızı Masalı		
Kişiler	Hacının küçük kızı	Padişahın oğlu
Hayvanlar		
Olağanüstü Varlıklar		
Ağıllı Kız Masalı		
Kişiler	Vezir Padişahın küçük kızı Topal Ehmed	Padişah
Hayvanlar	Kedi	
Olağanüstü Varlıklar	Dev	
Lala ve Nergiz Masalı		
Kişiler	Lala Nergiz Tüccar	Padişah Üvey anne
Hayvanlar		Ejderha
Olağanüstü Varlıklar		Dev
Demir Diş Kız Masalı		
Kişiler	Kızın erkek kardeşi	Demiş Diş kız
Hayvanlar	At	

	Tilki Kurt Ayı	
Olağanüstü Varlıklar		

Yetim İbrahim ve Sövdeger Masalı		
Kişiler	İbrahim Hurşid hanım	Padişah Vekil Sövdeger
Hayvanlar		Kaplan
Olağanüstü Varlıklar		Dev
Ferasetsi Oğul Masalı		
Kişiler	Tacir Tacirin Oğlu	Padişah Padişahın Kızı Hildais
Hayvanlar		
Olağanüstü Varlıklar		
Telimli Pişik Masalı		
Kişiler	Tüccar Tüccarın karısı	Padişah
Hayvanlar	Fare	Kedi
Olağanüstü Varlıklar		
İlyasın Masalı		
Kişiler	İlyas	Padişah Vezir
Hayvanlar	At	
Olağanüstü Varlıklar		
Emiraslanın Masalı		
Kişiler	Tüccar Ehmed Zenan Emiraslan Kemer vezir	Bağdad padişahı Vezir Sihir yapan kadın
Hayvanlar	At	Ceylan Ejderha
Olağanüstü Varlıklar		
Hambal Ehmed Masalı		
Kişiler	Hamal Ehmed	Tacir Padişah
Hayvanlar	At	Ejderha
Olağanüstü Varlıklar		

Mestan Masalı		
Kişiler	Mahmud Nigar Mestan	İlyas
Hayvanlar		
Olağanüstü Varlıklar		
Tapdık Masalı		
Kişiler	Tapdık	
Hayvanlar		Ejderha
Olağanüstü Varlıklar	Tufan dev Gün Hanım Nüreddünya (Çin padişahının oğlu)	
Tacir Oğlu Masalı		
Kişiler	Feremez	Ehmed tacir
Hayvanlar	Kurt Av köpeği	Yılan
Olağanüstü Varlıklar		

Barxudarın Baxtı Masalı		
Kişiler	Barxudar Derviş Ülker Devin kaçırdığı kız	Ayvaz padişah Vezir
Hayvanlar		
Olağanüstü Varlıklar		Dev
Balıklar Padişahı ile Yakub Masalı		
Kişiler	Yakub	Sövdeger
Hayvanlar		
Olağanüstü Varlıklar	Balıklar padişahı Deniz oğlu	
İlan ile Kız Masalı		
Kişiler	Mehemmed pehlivan Derviş Mehemmed'in küçük kızı	
Hayvanlar	Yılan	Ejderha
Olağanüstü Varlıklar	Dev kız	Dev kardeşler
Şah Abbasın Oğlu Masalı		
Kişiler	Şah Abbas İbrahim	

	Aşçı	
Hayvanlar		
Olağanüstü Varlıklar		
Uşax Pehlivan Masalı		
Kişiler	Derviş Uşax Pehlivan	Padişah Vezir Freng padişahının cadı kızı
Hayvanlar	At	
Olağanüstü Varlıklar		
Gül Sumana Neyledi? Masalı		
Kişiler	Mehemmed	Padişah Suman
Hayvanlar		
Olağanüstü Varlıklar		Üç dev
Peşe Dalınca Masalı		
Kişiler	Mirdamad Vezir	Padişah
Hayvanlar	Güvercin	Yılan
Olağanüstü Varlıklar		Dev
Çil Madyan Masalı		
Kişiler	İlyas İlyasın ablası	Şah oğlu
Hayvanlar	Çil Madyan-At	Göy at Yılan
Olağanüstü Varlıklar		
		Dev
Armud Bey Masalı		
Kişiler	Armud bey Padişahın kızı	
Hayvanlar	Tilki	
Olağanüstü Varlıklar		Dev

Tülkü Baba ve Hacıylek Masalı		
Kişiler	Çiftçi	
Hayvanlar	Leylek Ayı	Tilki
Olağanüstü Varlıklar		
Südemen Masalı		
Kişiler	Südeman	

Hayvanlar	Ak koç Zümrüdüanka kuşu	Ayı Kara koç Ejderha
Olağanüstü Varlıklar		
Şahşonkar Masalı		
Kişiler	Mehemmed	Padişah Vezir
Hayvanlar	Kara at	Ejderha
Olağanüstü Varlıklar	Peri kızı Şahşonkar kuşu	
Kızıl ve ilan Masalı		
Kişiler	Sefer	Sefer'in oğlu
Hayvanlar	Yılan	
Olağanüstü Varlıklar		
Yaxşılığa yaxşılg Masalı		
Kişiler	Hemid	
Hayvanlar	Tilki	Yılan Baykuş
Olağanüstü Varlıklar		Canavar

Masal, olağanüstü bir şekilde biçimlenmiş, renkli ve büyülü hayal dünyasıyla ahlaki değerleri, geleceği ve en önemlisi gerçeği dolaylı yollardan asıl muhatabı olan çocuklara aktaran, onları eğitip gerçek hayatın karmaşasına hazırlayan sözlü anlatı türüdür.

Masal türü insanın yaşadığı dünyada hayal dünyasını ve bakış açısını geliştiren, zenginleştiren edebi bir türdür. Masallar bireyin özellikle de çocukların küçük yaşta tanıştığı ve heyecanla, merakla dinledikleri bir anlatı türü olmuştur. Masallar aracılığıyla birey yeni yeni şeyler öğrenip, farklı dünyalara yolculuk yapar. Bir varmış bir yokmuş evvel zaman içinde gibi başlangıç cümleleriyle başlayan masallar insanın en temel değerleri edinmesinde önemli bir yere sahiptir.

Masallar toplumun her kesimine özellikle çocuklara hitap eden bir türdür. Çocuğun merak ve keşfetme duygusunu geliştiren masallara; çocuğa yaşadığı dünyayı tanımayı, yanlışlı doğruyu, iyiyi kötüyü ayırt edebilmeyi ve empati kurmayı da öğretir. Bundan dolayı küçük yaştan itibaren çocuklara masal okumaya başlamak önemli bir davranıştır.

Masalların büyükten küçüğe her kesimce sevilmesinin en temel nedenlerinden biri de özünde barındırdığı adalet ve iyilik duygusudur. Masalın kahramanı bazen bir insan bazen bir hayvan bazen de bir olağanüstü varlık olabilir. Masal kahramanının kim olursa olsun masal ülkesinde hakkaniyetli bir düzen vardır. İyiler mutlaka kazanır ve ödüllendirilir, kötüler ise kaybeder ve cezalandırılır. Masallar olay örgüsü içerisinde insana mesajlar verir. Bu mesajlar toplumun düzeninin sağlanması açısından önemli mesajlardır.

Dünya tarihi boyunca iki önemli kavram olan hem insanı hem de içinde bulunduğu toplumu ilgilendiren iki temel olgu vardır. Bunlar iyilik ve kötülüktür. İnsanlık tarihi boyunca iyi olmak, iyi davranmak, iyilik yapmak kutsal kabul edilmiş ve her zaman övülmüştür. Buna karşılık kötülük, kötü olmak, kötülük yapmak, kötü insanlar ise her zaman lanetlenmiştir.

Bu iki kavram birçok anlatı türüne de konu olmuştur. Özellikle masalların ana temalarından biri iyiliğin ve kötülüğün çatışması ve iyiliğin kazanması olmuştur.

Masallarda her zaman iyinin karşısında kötü, doğrunun karşısında yanlış, akıllının karşısında aptal, haklının karşısında haksız, güzelin karşısında çirkin, güçlünün karşısında zayıf, zengin karşısında yoksul yer alır. Masallarda ki olay örgüsü bir çatışmanın meydana gelmesiyle doğar. Bu çatışma da çoğunlukla bu zıt karakterlerin masalın gidişatında bir yerde karşılaşmalarıyla meydana gelir.

Masallar da genellikle iyini ve kötünün çatışması anlatılır. Bu çatışmada her zaman iyilik kötülüğe galip gelir. Masallarda yücelik bildiren kavramlar her zaman iyi, dürüst, ahlaklı, erdemli, cesur kişiler tarafından temsil edilmiştir. Bunların karşısında yer alan kavramlar ise tam zıtları olan kötü, toplum içerisinde onay görmeyen davranışları sergileyen kişilerdir. Bu kişilerin çatışmasıyla birlikte bu kavramlarda çatışır.

Masalın sonunda kazanan kişinin nezdinde aslında iyilik ve doğruluk kazanmıştır. Masalın kahramanı ne derece zayıf ve küçük olursa olsun bu önemli değildir asıl önemi olan haklı ve iyi olmasıdır. Ona zaferi sahip olduğu bu iyilik ve haklılık getirecektir. Bu niteliklere sahip olmayan birinin elde ettiği başarı aslında hiçbir şey ifade etmemektedir.

Masal kahramanı iyi, doğru ve haklı olduğu sürece ne kadar güçsüz olsa da masalın gidişatında mutlaka bir yardım görecektir. Bu yardım kimi zaman bilge bir kişi, kimi zaman bir hayvan, kimi zamanda efsanevi bir yaratık olabilir. Kahramanımız adı geçen

bu yardımcıları sayesinde karşılaştığı bütün engelleri aşarak başarıya ulaşacaktır. Ve her ne olursa olsun yaşanan hiçbir zorluğun onu yolundan edemeyeceğini göstermektedir. Bir anlatı türü olarak bütün masallarda mutlaka iyilik kazanır. İyilik evrenseldir ve tüm dünyayı iyilik kaplayacaktır mesajı verilir.

Masallar da çoğunlukla ezen taraf padişah, tüccar gibi zengin ve üst tabakaya mensup kişilerdir. Ezilen taraf ise yoksul halk kesimidir. Bu genellikle gerçek hayatta da karşılaşılan durumlardan biridir. Zengin her zaman haklı ve güçlü, fakir her zaman haksız ve zayıf. Bu durumun yanlış olduğu daha küçükken masallarda çocuklara anlatılmaktadır. Örneğin Keloğlan masalları hemen herkesin küçüklüğünden beri dinlediği, hatta ezberlediği masallardan biridir. Bu masallarda Keloğlan yoksulluğu, akıllı, pratik zekâsı ile halkı temsil etmektedir. Keloğlan masallarda her zaman bir karşı güce karşı savaşı. Bu güç çoğunlukla padişaktır. Bazen vezir, bazen zengin bir esnaf bazen de devler gibi olağanüstü varlıklar olmuştur.

Kötülüğün temsili olan bu güçler ilk başta Keloğlan'ı küçümser hatta ancak masalın gidişatında Keloğlan hepsinin hakkından gelerek onları yener. Keloğlan masallarında her zaman iyiliğin galip geldiğini görmekteyiz.

Masalların bir başka önemli özelliği ise çocukların masallardaki kahramanlardan rol ödünçlemesi yapmasıdır. Çocuklar dinledikleri masallarda ki kahramanları ve olay örgüsünü benimseyerek kendilerine yeni bir dünya oluştururlar. Onların oluşturduğu bu hayal dünyası oldukça yaratıcı bir dünyadır. Onlar kafalarında tasarladıkları masallarda istediği kahramanı istediği biçimde canlandırdılar ve masalın olay örgüsüne istedikleri gibi yön verebilirler.

Masalların sonuç bölümünde verilmek istenen mesaj her zaman iyinin, doğrunun, haklının kazanacağıdır. Kazanmak için güçlü olmanın gerekli olmadığı dürüst ve haklı olmanın esas olduğu mesajı verilmektedir.

Azerbaycan masallarında padişah kahramanlar yönetici kesimin en üst tabakasında yer alır. Bu kahramanlar genellikle masum halkın karşısında yer alırlar. Masallarda çoğunlukla tematik gücün karşısında yer alan karşıt güçlerdir. Masallarda bu iki gücün çatışması ile olaylar meydana gelir. Keçel Mehemed, Bextiyar, Avcı Mehemed, Nazik Beden gibi bazı masallarda masal kahramanı ile padişah karşı karşıya gelir ve

masalın olay örgüsü meydana gelir. Azerbaycan masallarında padişahlar toplumun ahlak kurallarına ters olarak masum halkın karısına, kızına göz koyar ve bunun yanlış olduğu masalın sonunda padişahların ve ona yardımcı olan en başta vezirlerin cezalandırılması ile bütün topluma gösterilir. Bu cezalandırma da bizzat tematik güç olan masal kahramanı tarafından yapılır.

Azerbaycan masallarında üst tabakaya mensup kişilerin gerçek yüzleri ortaya serilmektedir. Azerbaycan masallarında her zaman yoksul halkı istismar eden kitle teşhir edilir.

Azerbaycan masallarında yer alan bir diğer tematik güç ise Keloğlan'dır. Daş Üzük, Kızıl, Koç, Keçelle Tacir gibi bazı masallarda Keloğlan, karşıt güç olan vezirlerle, padişahlarla, tüccarlarla yani sıradan halkın karşısında olan bütün güçlerle mücadele eder ve masalların sonunda kazanan hep o olur. Keloğlan masallarda ezilen masum halkın otoriteye karşı başkaldırısını temsil eder.

Azerbaycan masallarında tematik gücün karşısında yer alan bir diğer güçte dervişlerdir. Bu dervişler masallarda bazen çocuğu olmayan kişilere elma vererek onların çocuk sahibi olmasına yardım eden bir karakter olsa da masallarda genellikle sihir yapan dervişlere rastlanır. Karakaşın Nağlı, Cantik, Ceyranın Nağlı gibi bazı masallarda yer alan dervişler hem iyi hem de kötü karaktere sahiptirler. Bu karşıt güç olan dervişler bir şekilde masal kahramanının karşısına çıkarak masalın olay örgüsüne dâhil olurlar.

Azerbaycan masallarında kadınlar anne, sevgili ya da sihir yapan cadı kadınlar olarak karşımıza çıkarlar. Kuş Dili Bilen İskender, Taxta Kılınc, Dünya Gözeli, İbrahim gibi bazı masallarda kadın karakterler genellikle tematik güç olan eşlerinin ve çocuklarının yardımcısı konumundadırlar. Azerbaycan masallarında kadınlar karşıt güç olarak çoğunlukla üvey anne konumundadırlar. Masal kahramanının evden ayrılarak çeşitli maceralara atılmasına ve masalın olay örgüsünün oluşmasına katkıda bulunurlar. Ancak onların anne olması masalın sonunda cezalandırılmasına engel olmaz.

Azerbaycan masallarında yer alan çocuk kahramanlar tematik gücü oluştururlar, onların karşısında yer alan karşıt güçte yine kardeşleri olan çocuklardır. Bu çocukların sayısı genellikle üçtür ve aralarına en zekisi en küçüğüdür. Kiçik Şahzade, Melik Mehemed,

Üç Bacı, Şemsi Kemer, Dünya Gözeli gibi bazı masallarda yer alan çocuklar içine düştükleri zor durumdan küçük kardeşlerinin zekâsı ve yeteneği ile kurtulurlar.

Azerbaycan masallarında yer alan devler tematik gücün karşısında yer alan en büyük karşıt güçlerden biridir. Peşe Dalınca, Şehirli Üzük, Lala ve Nergiz, Yeddi Kardeşler gibi bazı masallarda devler bir, üç ve yedi başlı olarak yer alır. Bunların canı genellikle şişede yer alır. Bu devlerin en kötüsü ağ devdir. Masal kahramanının amacına ulaşmasına en büyük engeldir ve bu engeli aşmaları gerekir. Masal kahramanları bu engeli bazen bir başka iyi huylu devin yardımı, bazen bir peri kızının yardımı bazen de kendi zekâsı ile aşar.

Azerbaycan masallarında tematik gücün yardımcılarından biri de perilerdir. Periler masallarda güvercin donuna ya da güzel bir kız şekline girerek kahramanın karşısına çıkarak onun içinde bulunduğu zor kurtulmasına yardımcı olur.

Hayvanlar masal kahramanlarına amaçlarına ulaşmada en büyük faydayı sağlarlar. Örneğin; köpek, kedi, ayı, maymun, özellikle at ve bazen de iyi karakterli yılanlar, hikmetli kuşlar, ak-kara koyunlar kahramana yardım eder.

Azerbaycan masallarında kuş uçurarak padişah seçme olayını da görmekteyiz. Uçurulan bu kuşa devlet kuşu denmektedir. Devlet kuşu sıradan bir insan olan masal kahramanının başına konarak onun padişah olmasını sağlar ve talihinin değişmesine yardımcı olur.

Azerbaycan masallarında efsanevi özelliklere sahip olan Simurg ve Anka kuşu da yer almaktadır. Bu kuşlar kahramanı karanlıklar ülkesinden ışıklı dünyaya sırtında taşıyarak onu zor durumdan kurtarır.

Azerbaycan halk kültürüne ait bütün değerler masallarda yer almaktadır. Toplumun karşısında olduğu onaylamadığı davranışlar masallarda yer alır. Bu davranışları yine halkın içinden olan kişiler sergiler ve mesajlar bu kişiler üzerinden verilir. Neyin doğru neyin yanlış olduğu kahramanlar üzerinden verilmeye çalışılır.

SONUÇ

Masal, olağanüstü bir şekilde biçimlenmiş, renkli ve büyülü hayal dünyasıyla ahlaki değerleri, geleceği ve en önemlisi gerçeği dolaylı yollardan asıl muhatabı olan çocuklara aktaran, onları eğitip gerçek hayatın karmaşasına hazırlayan sözlü anlatı türüdür. Masallar toplumun her kesimine hitap etse de asıl hitap ettiği kesim çocuklardır.

Genellikle belirsiz bir zamanda ve belirsiz bir mekânda geçen, olağanüstülüklerle örülü olan, doğaüstü varlıkların yer aldığı, geçmişten günümüze ağızdan ağıza aktararak gelen sözlü edebiyatın en belirgin ürünü olan masallar edebiyatımızda büyük bir yer kaplamaktadır. Masalın temelinde kahramanlar ve olay örgüsü vardır. Sözlü kültüre ait ürünlerin biçim ve muhteva açısından sahip olduğu özellikler halkbilim alanında çalışanların her zaman ilgi alanlarında olmuştur.

Masalların çocukların hem dil edinimine hem de kültür edinimine katkısı büyüktür.

Masalların genel özellikleri arasında kardeşler arasındaki rekabet önemli bir unsurdur. Bazen erkek bazen de kız kardeşler arasında bu rekabet genellikle daha güçlü, daha güzel ve daha akıllı olan küçük kardeşin zaferiyle sonuçlanır.

Hanefi Zeynalı'ya ait incelenen 165 masalda kahramanların insanlar hayvanlar ve olağanüstü varlıklardan oluştuğu görülmüştür. İnsan karakterlerinin üst tabakadakilerini daha çok padişah, padişah kızı, padişah oğlu, vezir, vezirin kızından oluşmaktadır. Halk kesimini ise kadınlar, erkekler, bunların kızları ve oğulları sıradan özelliklere sahip karakterlerdir.

Padişahın kızlarından küçük olanı diğerlerine göre daha akıllı, daha yardımsever ve onlardan daha güzeldir. Padişahın oğullarına gelecek olursak durum aynıdır. Onlardan da en küçük olanı diğerlerine göre daha akıllı, daha zeki, daha iyiliksever ve cesurdur. Masallarda çoğunlukla üç kardeşten bahsedilmiştir. Bunlar arasında küçük kardeş diğerlerine örnek olacak kapasitede, ülkesini ve insanlarını seven, sürekli birilerine yardım eder durumdadır. Diğer kardeşleriyle başları belaya girince küçük kardeşleri sayesinde kurtulurlar.

Üst tabakaya ait kahramanların dışında halk kesimine ait olan karı-koca, anne-baba, Keloğlan, derviş gibi çoğunlukla iyi olan ve masal sırasında haksızlığa uğrayan ama masalın sonunda mutlaka kazanan karakterler vardır.

Bunların dışında avcı, çoban, tüccar, balıkçı, aşçı, terzi, çiftçi gibi meslek druplarına ait kişiler vardır. Bu kişiler genellikle kendi hallerinde iyi insanlardır. Meslek sahipleri arasında diğer meslek gruplarına göre tüccarlar zenginliğin ve aç gözlülüğün vermiş olduğu kötü karaktere sahiptirler. Onlarda masalın sonunda cezalarını çekerler.

Olağanüstü özelliklere sahip karakterlerin başında devler gelir. Devler insan eti yiyen, insanlardan fiziksel olarak güçlü ama zekâ olarak insanlara yenilen tipler olarak ifade edilmişlerdir. Masallarda devlerin canları genellikle şişede, ya da aynada bulunan bir güvercinin içindedir. Azerbaycan masallarında farklı olarak bir devin canın şişede ki bir balığın içindedir.

Masallarda peri kızları, yılanlar padişahının oğlu ve kızı gibi olağanüstü varlıklarda tespit edilmiştir. Peri kızları gündüz kaybolma gece ortaya çıkma, insanların şeklinin değiştirme gibi yeteneklere sahiptir.

Masallarda tespit edilen bir diğer olağanüstülük ise don değiştirme (şekil değiştirme) olayıdır. Genellikle güvercin, kurbağa ya da yılan gibi varlıklar şekil değiştirirler. Ya güzel bir kız ya da yakışıklı bir erkek olurlar. Azerbaycan masallarında bunlardan farklı olarak maymun donuna girmiş güzel bir kız şekline de rastlarız.

Masallarda tespit edilen bir diğer masal kahramanları ise hayvanlardır. Bunlar masalların başkahramanları değil başkahramana yardımcı konumunda bulunan kahramanlardır. Genellikle herhangi bir olağanüstü güçleri yoktur.

Masallarda, masalların asıl muhatabı olan çocuklara örnek olabilecek pek çok olumlu ileti vardır. Kıskançlığın, bencilliğin, ihanetin kötü özellikler olduğu anlatılırken. Yardımseverliğin, paylaşmanın, dostluğun ne kadar büyük erdem olduğu mesajı verilir. Bunun yanı sıra kıskanç kardeşler, insan yiyen ürkütücü devler, üvey anneler olumsuzluğu temsil eden kahramanlardır.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, S. (2010). Bazı Azerbaycan Masallarında Yarış ve Rekabet. *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, 11/1(1), 30-31.
- Akalın, L. S. (1933). *Türk Folklorunda Kuşlar*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Akalın, Ş. H. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Akpınar, Y. (1994). *Azeri Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Alangu, T. (1968). "Keloğlan Masalları / Mitostan Kurtuluş – Gerçeğe Yöneliş". *Türk Dili (Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı)*(207).
- Alican, M. (2014). Selçukluların Erken Döneminde Vezirlik Kurumu. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(16), 4-5.
- Altınkaynak, E. (2015). *Anlatım Esasına Dayalı Metinler ve Din*. Ankara: Altay Matbaası.
- Arıcı, A. F. (2004). Tür Özellikleri ve Tarihlerine Göre Türk ve Dünya . A. Ü. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 11-12.
- Arslan, N. (2004). Şekil Değiştirme Motifinin Anlatılarımızdaki Bazı Yansımaları Üzerine. *Milli Folklor*(64), 37-43.
- Ateş, Ş. (1996). Hesse'nin Masalları: Motifler Otobiyografik Unsurlar. *bilig*(1), 247.
- Aydın, A. (2008). *Azerbaycan Masalları -2- Üzerine Bir Araştırma (Masalların Propp Metoduyla İncelenmesi)*. Erzurum: (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bakırcı, N. (2004). *Türk Dünyası Coğrafyasında Tespit Edilmiş Hayvan Masalları Üzerine Bir İnceleme (1-2 Cilt) (Yayımlanmamış Doktora Tezi)*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bakırcı, N. (2014). Eflatun Cem Güney'in "Masallar" adlı kitabında Yer Alan Metinlerde Mitolojik Unsurlar. *Türk Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilim Araştırmaları Dergisi*(4), 37-52.
- Boratav, P. N. (1939). *Folklor ve Edebiyat*. İstanbul: İstanbul-Eminönü Halkevi Dil Tarih ve Edebiyat Şubesi.
- Boratav, P. N. (1982). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Boratav, P. N. (2009). *Zaman Zaman İçinde*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Boratav, P. N. (2011). *Az Gittik Uz Gittik*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Cemiloğlu, M. (1999). *Halk Hikâyelerinde Doğum motif*. Bursa: Vipaş Sahaf.
- Çoruhlu, Y. (2000). *Türk Mitolojisinin Anahatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Develioğlu, F. (2011). *Ansiklopedik Osmanlıca-Türkçe Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dilek, İ. (2007). *Altay Masalları*. Ankara: Alp Yayınevi.

- Duymaz, A. (1998). Anadolu ve Balkan Türklerinin Halk Anlatmalarında Mitolojik Bir Kuş: Zümrüdü Anka. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 94-95.
- Efendiye, P. (1981). *Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatı*. Bakü: Maarif Neşriyyatı.
- Elçin, Ş. (1986). *Türk Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Eliyev, R. (1992). *Azerbaycan Nağıllarında Mifik Görüşler*. Bakü: Elmler Akademiyası Neşriyyatı.
- Gözütok, T. K. (2008). Güney Azerbaycanlı Yazar Samed Behrengi'nin Hikaye ve Masal Dünyası. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 5, 2, 31-51.
- Güler, Z. (2014). Şeyh Galib Divanında Anka-Sîmurg Sembolü. *International Journal of Language Academy*, 66-67.
- Gülmez, G. (2008). *Güney Azerbaycan Erdebil Bölgesindeki Türk Halk Masalları*. İzmir: (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Günay, U. (1992). *Türk Masallarında Aile*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- Günay, U. (1992a). *"Masal" Türk Dünyası El Kitabı (3.cilt)*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Günay, U. T. (1983). Türk Masallarında Geleneksel ve Efsanevi Yaratıklar. *H.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 86.
- Günay, U. T. (2011). *Elazığ Masalları ve Propp Metodu*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Güven, Ö., & Hergüner, G. (1999). Türk Kültüründe Avcılığın Temel Dyanakları. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları*(5), 34.
- Kaplan, M., Bali, M., & Akalın, M. (1973). *Köroğlu Destanı*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Kaya, D. (2014). *Türk Halk Edebiyatı Kavramları ve Terimler Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Khalily, R. (2012). Azerbaycan Masallarında Şah Abbas'ın Tebdil-i Kıyafetleri. *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, 118-139.
- Koçak, A., & Gürçay, S. (2017). Alevi-Bektaşî Velayetnamelerinde " Ejderha" Motifi. *Journal of Analytic Divinity Volume 1/1*, 34.
- Korkud, D. (2006). *Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü*.
- Köktürk, Ş. (1996). *Azerbaycan ve Türkiye'den Derlenmiş Masalları Karşılaştırma Denemesi*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Orucof, E. (1996). *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügati*. Bakü: SSR Elm Neşriyyatı.
- Öcal, E. M. (2011). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı (8. b.)*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Öncül, K. (2009). Türk Kültüründe Av Ceza İlişkisi. *Turkish Studies*, 1681-1682.
- Pala, İ. (1989). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü I-II*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Propp, V. (2011). *Masalın Biçimbilimi*. (M. R.-S. Rifat, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Sakaoğlu, S. (2002). *Gümüşhane ve Bayburt Masalları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (2007). *Masal Araştırmaları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Sami, Ş. (2010). *Kamus-i Türki*. İstanbul: Çağrı Yayıncılık.
- Sever, M. (2003). Masallarda Dış Can (Canın Beden Dışında Saklanması). *Milli Folklor*(60), 162.
- Seyidoğlu, B. (1975). *Erzurum Halk Masalları Üzerine Araştırmalar*. Ankara: Erzurum Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Seyidoğlu, B. (1986). "Masal" *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler Cilt 6*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Seyidoğlu, B. (2006). *Erzurum Masalları*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Sivri, M., & Akbaba, C. (2018). Dünya Mitlerinde Yılan. *Folklor/Edebiyat*, 24(96), 57.
- Şimşek, E. (2001). *Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması*. Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- Şimşek, T. (2002). *Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Rangarenk Yayınları.
- Tantekin, H. (2004). *Şehirli Nağılların Ongon ve Esatiri Suretleri*. Bakü.
- Tehmasip, M. H. (1960). *Azerbaycan Nağılları* (Cilt I). Bakü.
- Tezel, N. (1992). *Türk Masalları I*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Türkan, K. (2008). Azeri Masallarında Av Kültü ve Av Anlayışı. *Milli Folklor Dergisi*, 80, 70-76.
- Veliyev, V. (1985). *Azerbaycan Folkloru*. Bakü: Maarif Neşriyatı.
- Yardımcı, M. (2007). *Türk Destanlarında Tipler ve Motifler*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Yavuz, M. H. (2002). *Masallar ve Eğitimsel İşlevleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yılmaz, K. (2006). Azerbaycan Masallarının Edebi Analizine Dair Bir İnceleme. *Journal of Qafqaz University*(18).
- Yolcu, M. A. (2011). Azerbaycan Masallarında Formeller ve Formel Unsurlar. *Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 75-88.
- Yumuşak, S. (2013). *Azerbaycan Masallarının Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Aktarma Sorunları*. Nevşehir: (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yücel, A. (2010). Masallarda Dev ve Yaratılış Destanındaki Benzerleri. *Milli Folklor*(39), 38.
- Zeynalli, H. (2005). *Azerbaycan Nağılları* (Cilt I,II,III,IV,V). Bakü: Şerq-Gerb.

DİJİTAL KAYNAKLAR

Delinetçiler. (2020, Ocak 01). Delinetçiler Web Sitesi:

<https://www.delinetciler.net/showthread.php?t=99923>. adresinden alındı

e- Kitap. (2020, Ocak 4). e- Kitap Web Sitesi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78480/azerbaycan-turk-edebiyati--1--2--3--4--5---6--ciltler.html> adresinden alındı

Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2020, Ocak 6). Kültür ve Turizm Bakanlığı Web Sitesi:

<https://aregem.ktb.gov.tr/TR-131379/asik-oyunu.html> adresinden alındı

tarihtarih. (2020, Ocak 11). TarihTarih Web Sitesi:

<https://tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=364369&/Eski-T%C3%BCrklerde-Devlet-Gelene%C4%9Fi-ve-Te%C5%9Fkil%C3%A2t%C4%B1-/-Prof.-Dr.-Salim-Koca-> adresinden alındı

Sorularla İslamiyet. (2020, Ocak 06). Sorularla İslamiyet Web Sitesi:

<https://sorularlaislamiyet.com/kaynak/remil> adresinden alındı

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Derya YILDIZ
Doğum Yeri ve Tarihi : Göle 20.05.1990

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Artvin Çoruh Üniversitesi/ Türk Dili ve Edebiyatı
Yüksek Lisans : Ardahan Üniversitesi/ Türk Halk Öğrenimi Edebiyatı
Bildiği Yabancı Diller :
Bilimsel Faaliyetleri :

İş Deneyimi

Stajlar : Artvin Kazım Karabekir Anadolu Lisesi
Projeler : Tubitak 4006 Bilim Fuarı
Çalıştığı Kurumlar :Posof Çok Programlı Anadolu Lisesi
Posof Âşık Sabit Müdami Anadolu İmam Hatip Lisesi

İletişim

E-Posta Adresi : derya_mahim@hotmail.com

Tarih : 19/02/2020